

POBRESA
BAN ATAK'É

*Een sociaal-economische diagnose
van de armoede op Curaçao*

Amsterdam/Willemstad: THELA
Publishers in opdracht van de
Stichting Fonds voor Sociale Ontwikkeling
en Economische Bedrijvigheid (Reda Sosial)
oktober 1999

Onderzoeksteam:

Mike L. Samson (teamleider)

Susan Huybregts

Machteld Ooijens

Ruud Wijngaarde

Het kantoor van Reda Sosial is gevestigd aan de Scharlooweg 98 te Willemstad, Curaçao. Telefoon: +599-9-4650722, fax +599-9-4650774.

Adviseurs:

Herman George

Dirk Kruijt

Eindredactie:

Wim Hoogbergen

ISBN: 90 5538 043 1

Stichting Fonds voor Sociale Ontwikkeling en Economische Bedrijvigheid (Reda
Sosial)

Omslagontwerp: Christina Hallström

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
de uitgever: Thela Publishers

Tel.: +31 (0)20 625 54 29, Fax: +31 (0)20 620 33 95

E.mail: office@thelathesis.nl

Inhoud

Voorwoord		6
Samenvatting		9
Hoofdstuk 1	Armoede en armoedebestrijding	15
Hoofdstuk 2	Traditioneel beleid en nieuwe inzichten	26
Hoofdstuk 3	Armoede in de wijken	53
Hoofdstuk 4	Een leven in de marge	90
Hoofdstuk 5	Aanbevelingen voor armoedebestrijding op Curaçao	145
Literatuur	Literatuur	171
Bijlagen		178

Voorwoord

Het is een goede zaak dat de laatste maanden iedereen op Curaçao over armoede en migratie begint te spreken. Maatschappelijk belangrijke personen uit in toenemende mate in het openbaar hun zorg. Wekelijks verschijnen er ingezonden mededelingen in de kranten. Een lokaal dagblad is een rubriek begonnen waarbij aanstaande emigranten in de laatste weken van hun verblijf op ons eiland worden gevolgd.

Het rapport over armoede op Curaçao dat Reda Sosial hierbij presenteert, is bedoeld om de armoedeproblematiek (zowel materieel als geestelijk) onder de aandacht te brengen, met het doel om daadwerkelijk deze zaak aan te pakken. Het rapport kreeg niet voor niets de titel mee: *Pobresa, ban ataké*. We gaan de armoede aanpakken! Armoede is meer dan een zaak van laag inkomen alleen. Armoede voel je niet alleen in je portemonnee, armoede voel je in je hart. Armen voelen zich buitengesloten. Iedereen op deze aarde, en dus ook op dit eiland, heeft recht op een mens- waardig bestaan, op een plaats in de gemeenschap en op veiligheid.

Een half jaar geleden is Reda Sosial in vier achterstandswijken van het eiland een onderzoek begonnen onder wijkbewoners die het moeilijk hebben (werklozen, tienermoeders, vrouwen aan het hoofd van éenoudergezinnen, verslaafden, et cetera), om te achterhalen hoe ernstig de situatie nu precies is. Die is alarmerend en ik raad mensen aan in ieder geval de hoofdstukken 3 en 4 eens goed op zich te laten inwerken. De belangrijkste conclusie van het onderzoek is dat de mensen in de arme wijken totaal apatisch zijn geworden. Zij geloven niet meer in een toekomst.

Sommigen zullen bij het lezen van dit rapport een déjà-vu-gevoel krijgen. Zij wisten het allemaal al, maar wisten zij ook dat het zo ernstig was? En belangrijker nog, wat is er aan deze situatie gedaan, sinds zij dat al wisten? Lezing van dit rapport zal duidelijk maken dat alleen een gecoördineerde en geïntegreerde aanpak door overheden en particulieren een oplossing van de problemen mogelijk maakt. In de afgelopen maanden heeft Reda Sosial de noodzakelijke contacten gelegd met de informele leiders van de wijken. In *workshops* zijn de bevindingen van het onderzoek aan hen voorgelegd en zij én de bewoners hebben duidelijke ideeën wat op korte termijn kan en moet worden aangepakt. Het is de bedoeling om op korte termijn te starten met de uitvoering van zaken, zoals verwoord in hoofdstuk 5 van dit rapport en samengevat in tabel 27; allereerst in de vier onderzoekswijken, maar

wij hopen binnen niet al te lange tijd ook de andere wijken te kunnen aanpakken.

Laten wij een einde maken aan de morele en sociale paniek door de armoede aan te vallen, daar waar zij het meest intens wordt gevoeld: in de verwaarloosde wijken. *Pobresa, ban Ataké!*

Lio Capriles

Voorzitter van de Stichting Fonds voor Sociale Ontwikkeling en Economische Bedrijvigheid (Reda Sosial)

DANKZEGGING

Dit armoedebestrijdingsonderzoek had niet kunnen plaatsvinden zonder de vastberadenheid en besluitvorming van het bestuur van Rede Sosial en de hulp van zeer veel mensen. Allereerst ben ik het onderzoeksteam, bestaande uit M. Samson (teamleider), mw. S. Huybregts, mw. M. Ooijens en R. Wijngaarde veel dank verschuldigd voor hun enorme inzet en het enthousiasme waarmee zij dit onderzoek hebben gedaan. Zij waren verantwoordelijk voor de uitwerking van het onderzoek en de contacten met het veld. Uit alle onderzoeksdata schreven zij dit goed leesbare rapport. De externe adviseurs, D. Kruijt, G. Oude Engberink en W. Hoogbergen, hebben nu een jaar geleden de *Terms of Reference* voor dit onderzoek geschreven. Sinds die tijd zijn D. Kruijt en W. Hoogbergen geregeld bij de voortgang van het onderzoek betrokken geweest. In de laatste maand, bij de redigering van de eindrapportage, hebben zij een niet te onderschatten bijdrage geleverd.

De begeleidingscommissie, bestaande uit mw. E. Capella, mw. S. Martis-Treurniet, L. Coffi, N. Coffie, mw. G. van Dal en A. Römer, dank ik voor hun waardevolle commentaren op de verschillende documenten en versies van het eindrapport. Dank is natuurlijk verschuldigd aan de respondenten en sleutelinformanten uit Soto, Kanga/Dein, Seru Grandi en Berg Altena, die meegewerkt hebben aan de enquêtes en *workshops*. In het bijzonder wil ik de wijkleiders R. Francisca, S. Kwidama, E. Lodowika, P. Faneyte, F. Clemencia, S. Salsedo en O. Augusta noemen. Tevens gaat mijn dank uit naar F. Vierbergen, mw. N. Eleonora, mw. J. Juliet-Pablo, C. Römer, A. van der Hoeven, J. Lobo, mw. A. Philipps, mw. C. Versélewel de Witt Hamer, R. Delanooy, mw. T. Walroud, C. Palm en L. Roosberg voor het becommentariëren van de kwantitatieve en/of kwalitatieve

vragenlijsten.

De enquêtrices mw. M. Dulgar, mw. E. Rijna, mw. I. Gijsbertha, mw. E. Martina, mw. M. Martina, mw. M. Thomasa, mw. Y. Wall en mw. J. Willems ben ik erkentelijk voor de professionele wijze waarop zij de kwalitatieve interviews in de wijken hebben afgenomen. Dit geldt ook voor A. Fraai, mw. V. van Lierop, mw. A. Tielman en mw. C. van Thijs voor het afnemen van de kwantitatieve interviews. Verder dank ik mw. M. Muskus, mw. R. Rijo en mw. R. Valks voor de controle van de veldwerkgegevens, mw. F. Eisdien en A. Fraai voor het coderen van de lijsten en A. Fraai, mw. J. Gaarie, mw. G. Royer en mw. G. Vos, voor het invoeren van de data. Mw. J. Juliet-Pablo ben ik dankbaar voor haar enthousiaste medewerking aan het onderzoeksteam en in het bijzonder voor het modereren van de *workshops* in de wijken. Graag wil ik R. van de Bergh en mw. R. Straker bedanken voor hun inhoudelijke bijdrage aan hoofdstuk 2 en mw. M. Whyte, B. Christensen en mw. C. Esseboom voor hun bijdrage aan hoofdstuk 3. Geïnterviewd voor hoofdstuk 2 zijn: P. Burgos, F. Chong, Y. Cijntje, L. Cordilia, mw. L. Garmers, J. Huizinga, R. James, mw. E. Jansen, mw. J. Juliet-Pablo, mw. S. Larmonie, mw. E. Martier, mw. B. Mercera, A. Niciatia, M. Oostvriesland, C. Palm, J. Reijnen, mw. M. Sevriens, L. Timmermans en mw. M. Van Warmerdam. Aan allen mijn dank voor hun medewerking. Ook dank ik mw. C. Veeris, mw. Y. Giskus, mw. L. Yung, mw. M. Martina, R. Grieken, mw. M. Passial en mw. J. Ng, A. Guillermo voor hun bijdrage in de *workshops*.

Mijn dank gaat voorts ook uit naar mw. C. Versélewel de Witt Hamer, R. James, R. Römer en de beleidsmedewerkers van Reda Sosial voor het lezen en becommentariëren van het concept-eindrapport. Tot slot, wil ik de volgende instanties/personen danken voor hun medewerking aan dit onderzoek: het *Instituto Kultural Independensha* voor het vertalen van de vragenlijsten; mw. M. Royer en J. Reijnen voor het opzetten van een gecomputeriseerd verwerkingssysteem van de enquêtes en H. Looman en enkele wijkleiders voor het maken van de foto's. Mw. P. Nesselaar was verantwoordelijk voor het camera-ready maken van alle kopij, waarvoor mijn dank. De tekening van de omslag is gemaakt door R. Schotborgh.

Herman George

Directeur van de Stichting Fonds voor Sociale Ontwikkeling en Economische Bedrijvigheid (Reda Sosial)

Samenvatting

In opdracht van de Stichting Sociale Ontwikkeling en Economische Bedrijvigheid (Reda Sosial) is een armoedebestrijdingsonderzoek op Curaçao uitgevoerd. In dit rapport worden de resultaten van dit onderzoek gepresenteerd. Bij aanvang van dit onderzoek waren de algemene kenmerken van de risico- en probleem-groepen op Curaçao bekend, maar specifieke kennis over de achtergronden van hun situatie ontbrak. Met dit onderzoek is getracht deze leemte te vullen.

Dit armoedebestrijdingsonderzoek is gebaseerd op een participatieve onderzoeksmethode, zoals weergegeven in hoofdstuk 1. Er is niet gekozen om (wederom) te constateren dat er armoede is op Curaçao, of om armoedelijnen te omschrijven. Getracht is inzicht te geven in de situatie, waarin de meest marginale groepen op Curaçao leven: hun behoeften, hun aspiraties en hun visies ten aanzien van gewenste oplossingen.

Het onderzoek is gebaseerd op een strategische case-studie die is verricht in vier Curaçaose achterstandswijken, te weten: Soto, Kanga/Dein, Seru Grandi en Berg Altena. In deze wijken zijn allereerst 160 a-select gekozen hoofden van huishoudens geïnterviewd (zie hoofdstuk 3). Voorts is in deze wijken de armoede onder de loep genomen, dat wil zeggen, dat er bewust voor gekozen is om 497 respondenten te selecteren op grond van een aantal criteria, zoals het behoren tot één of meer van de volgende risico- en probleemgroepen: (1) werklozen en/of onderstandtrekkers; (2) mensen werkzaam in de informele sector; (3) in woningnood verkerenden; (4) vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin; (5) ouderen; (6) *drop outs* (voortijdige schoolverlaters zonder diploma); (7) tienermoeders; (8) immigranten; en (9) verslaafden aan alcohol of drugs (zie hoofdstuk 4). Hierbij dient te worden opgemerkt dat de gepresenteerde cijfers dus niet statistisch representatief zijn voor de bevolking van Curaçao. Zoals te doen gebruikelijk in gevallen waarbij men bevolkings-segmenten onderzoekt waarvan de omvang niet geheel bekend is, hebben we gekozen voor beredeneerde steekproeven. Vooraf is een minimum-aantal te onderzoeken personen binnen een bepaalde categorie bepaald. Hun leef- en armoede-situatie is daarmee als het ware uitvergroot en extra belicht. Een uiteenzetting van de toegepaste onderzoeksmethodologie is terug te vinden in hoofdstuk 1 en in bijlage 1.

Hoofdstuk 2 geeft inzicht in het beleid en bereik terzake directe of indirecte armoedebestrijding door de eilandelijke overheid (Curaçao) en haar diensten en van de landelijke overheid en haar departementen. Ook de rol in de armoedebestrijding van de stichtingen, federaties van stichtingen, koepelorganisaties, intermediaire financierende instellingen (de ‘fondsen’) en het NGO-circuit is in kaart gebracht. De conclusies van dit hoofdstuk zijn onder andere dat het bij het Land (de Nederlandse Antillen) en het Eilandgebied Curaçao ontbreekt aan een structurele aansturing van

het veld. Armoedebestrijdingsbeleid vraagt om een integrale aanpak, terwijl het beleid van de landelijke en eilandelijke overheden sterk verkokerd is. Slechts op deelgebieden van het sociaal-maatschappelijk beleid worden overlegvoornemens met betrekking tot de doelgroepen verwoord. De dubbele bestuurslaag tussen Land en Eiland zorgt ervoor dat, hoewel er formeel een taakverdeling is, er in de praktijk veel onduidelijkheid bestaat. Ook ontbreekt het dikwijls aan een goede afstemming van activiteiten, overleg, informatie-uitwisseling en coördinatie. In veel gevallen ontbreken kwantitatieve en kwalitatieve gegevens en specifieke beleidsdoelstellingen over de diverse doelgroepen. Hierdoor heeft men onvoldoende inzicht in enerzijds het bereik van de doelgroepen, anderzijds het effect van het gevoerde beleid. Bij het armoedebestrijdingsbeleid zijn een groot aantal NGO's en instellingen betrokken die als gevolg van het ontbreken van meerjarige gegarandeerde financiële middelen belemmerd worden in hun functioneren en daarom verplicht worden steeds op korte termijn te opereren.

Hoofdstuk 3 is een presentatie van relevante data uit reeds eerder gepubliceerde ambtelijke, wetenschappelijke en beleidsstudies over de armoede-situatie op Curaçao, toegespitst op de voornoemde doelgroepen en hun problemen. Tevens wordt naast een profiel van de vier wijken Soto, Kanga/Dein, Seru Grandi en Berg Alena, de situatie in de onderzoekswijken beschreven aan de hand van gegevens uit de interviews met 160 hoofden van huishoudens. Uit dit onderzoek met een beschrijving op wijkniveau komt onder andere naar voren dat er voor velen sprake is van een grote onzekerheid over werk en inkomen. De werkloosheid is hoog. Weinig personen staan als werkzoekend ingeschreven. In iets meer dan de helft van de gevallen zijn de respondenten (langdurig) werkloos (met name in Soto) en iets meer dan de helft van de huishoudens moet rondkomen met minder dan NAf. 500,- per maand, waarvan tweederde een inkomen uit onderstand heeft (vooral in Soto).

Van alle respondenten geeft 23 procent aan een vast inkomen uit arbeid te hebben en een extra tien procent heeft inkomen uit losse arbeid. 43 procent heeft geen of slechts basisonderwijs gevolgd. Slechts 6,5 procent heeft een opleiding vergelijkbaar met vier jaar HAVO afgerond. Wijkleiders, die voor dit onderzoek als sleutelinformanten apart werden geïnterviewd, benadrukken dat het aantal *drop-outs* schrikbarend groot is. Het ontbreekt de jongeren aan motivatie om te leren, waardoor zij vroegtijdig hun school verlaten zonder een diploma te hebben behaald. Ouders blijken niet bij machte het tij te keren. Daarnaast geven wijkleiders aan dat er een hoge graad van functioneel analfabetisme in de wijken voorkomt.

Over het dagelijks leven in de wijk melden de respondenten het volgende. Als positieve aspecten noemt men de vele sociale contacten in de wijken. Het sociale netwerk speelt nog steeds een grote rol als onderdeel van de overlevingsstrategie. Minder positief of zelfs negatief zijn de respondenten over hun woonsituatie, de

infrastructuur, het openbaar vervoer en de veiligheid in de wijk. 27 procent van de respondenten geeft aan dat hun huis in slechte tot zeer slechte staat verkeert (vooral in Kanga/Dein). Zij zijn niet zo tevreden over de infrastructurele voorzieningen in de wijk: het merendeel vindt de kwaliteit van de wegen en de straatverlichting onvoldoende. Het ontbreekt soms aan openbaar vervoer (met name in Kanga/Dein). Voorts maken de respondenten zich zorgen over de stijgende criminaliteit en het toenemend drugsgebruik, waardoor een afnemend gevoel van veiligheid is ontstaan. De zorgen worden groter, maar tegelijkertijd wordt er bij de onderzochten een afwachtende en apathische houding geconstateerd. Mensen lijken zich neer te leggen bij de huidige situatie.

In hoofdstuk 4 worden, op basis van de 497 interviews uit de negen doelgroepen in de vier onderzoekswijken, de bewoners van de wijken zelf aan het woord gelaten, zoveel mogelijk en zo ongefilterd mogelijk. In een antropologisch-sociologische onderzoeksstijl worden de onderzoeksresultaten op doelgroepniveau gepresenteerd, naast *case-studies* en persoonlijke rapportages van de wijkbewoners. Allereerst worden de resultaten van de gehele onderzoeksgroep beschreven, daarna volgen de gegevens per doelgroep. Uit dit deel van het onderzoek¹ komen onder andere de volgende bevindingen voor de gehele onderzoeksgroep naar voren: 76 procent van de respondenten heeft geen betaald werk. Dit ligt ruim vier keer zo hoog als het Curaçaose gemiddelde (16,7 procent). Het cijfer van de jeugdwerkloosheid (79 procent) is ruim twee keer hoger dan dat van het eilandgemiddelde (33,9 procent). Van deze groep ondervraagden heeft 62 procent maximaal basisschool en 26 procent een voortgezette opleiding. De lage inkomsten kan men in sterke mate verklaren uit het feit dat het merendeel van de mensen geen betaalde baan heeft. Gemiddeld hebben de huishoudens van de respondenten een netto-inkomen van NAf. 691,- per maand (omgerekend naar de individuele personen binnen de gehele onderzoeksgroep betekent dit dat er per persoon in een dergelijk huishouden per maand gemiddeld NAf. 220,- beschikbaar is). Dat wil zeggen dat 47 procent van de respondenten dient rond te komen van een netto-huishoudinkomen van minder dan NAf. 500,- per maand, 31 procent van tussen de NAf. 500,- en NAf. 1.000,- en 22 procent van boven de NAf. 1.000,- per maand.

De gemiddelde uitgaven van de onderzoeksgroep bedragen, volgens eigen opgave, NAf. 645,- per maand. Daaruit zou geconcludeerd kunnen worden dat de respondenten gemiddeld kunnen rondkomen van het inkomen, echter de vragen over inkomsten en uitgaven bleken voor hen moeilijk te beantwoorden. Daarentegen

¹ De onderzoeksgroepen zoals in hoofdstuk 3 en hoofdstuk 4 genoemd, bestaan dus uit verschillende respondenten. In hoofdstuk 3 zijn de respondenten 160 hoofden van huishoudens, geselecteerd via een a-selecte steekproef op basis van gegevens van het CBS. In hoofdstuk 4 zijn het 497 vertegenwoordigers uit de negen risico-groepen.

bracht 61 procent van de respondenten duidelijk naar voren dat zij zichzelf als arm beschouwt. Slechts 37 procent van de geïnterviewden beschouwt hun huis in goede staat. De overgrote meerderheid van de huizen is aangesloten op de waterleiding. Een minder hoog percentage van de huizen heeft een aansluiting op het elektriciteitsnet.

78 procent van de totale groep beoordeelt de sociaal-economische positie op Curaçao op dit moment als slecht tot zeer slecht. Problemen die er op dit moment zijn, worden niet juist aangepakt door de politiek, de kosten van levensonderhoud worden steeds hoger, terwijl de uitkeringen veel te laag zijn om in dit onderhoud te voorzien. Criminaliteit, drugs en werkloosheid ervaren zij als de grootste problemen op Curaçao. De overgrote meerderheid vond de situatie op Curaçao tien jaar geleden beter. Bij de respondenten valt een afwachtende houding te constateren, meer dan de helft (56 procent) voelt zich niet in staat oplossingen voor de maatschappelijke problemen aan te geven. *Nos ta lora* (we redden het wel) is een veel gehoorde term tijdens het onderzoek, maar dan in de zin van dat mensen het wel moeten zien te redden. Ze zijn het al gewend zo te (moeten) leven. De respondenten die wel in staat zijn oplossingen voor hun huidige problemen te formuleren, brengen naar voren dat stimulering van de werkgelegenheid, een veiliger situatie in hun wijk, vorming en scholing (onder andere ter voorbereiding van werk), verhoging van de uitkeringen, meer (betaalbare) woningen, betere wijkvoorzieningen en meer opvang voor verslaafden de belangrijkste oplossingen voor hun problemen zijn. Dit wordt volgens hen op dit moment te weinig of niet gerealiseerd en deze aspecten van het dagelijks leven maken dat zij, op een schaal van 1 tot 10, hun huidige leven gemiddeld een 4,8 geven. Daar komt bij dat 66 procent van de respondenten weinig positief is over de toekomst. De (bovengenoemde) huidige omstandigheden dienen te verbeteren, eer zij de toekomst weer positief tegemoet zien. Zij hopen daarentegen wel dat zij hun leven over vijf jaar de beoordeling van gemiddeld twee punten hoger, een 6,8 mogen geven. Achttien procent van de respondenten heeft het plan om binnen één jaar te emigreren, voornamelijk naar Nederland om daar een beter leven te leiden en een beter toekomstperspectief te hebben. Na afloop van het onderzoek werden per wijk twee *workshops* georganiseerd met geïnterviewde wijkbewoners en buurtleiders, om de resultaten uit het onderzoek te systematiseren (onder andere door per probleem gezamenlijk de oorzaken en effecten aan te geven), en een inventarisatie te maken van de wensen en overwegingen ten aanzien van de voorgestelde oplossingen (naar prioriteit gerangschikt). Het idee was dat wanneer de wijkbewoners de kans krijgen hun behoeften en prioriteiten aan te geven, deel te nemen aan discussies, gezamenlijk na te denken over hun eigen situatie, plannen en ideeën naar voren te brengen over hun eigen wijk, te participeren in planning, uitvoering én besluitvorming, de kans op *commitment* veel groter is voor een gezamenlijke aanpak van de benoemde

problemen.

In hoofdstuk 5 staan de aanbevelingen van dit onderzoek, gebaseerd op de onderzoeksresultaten en de informatie uit de *workshops* centraal. Duidelijk wordt in dit hoofdstuk naar voren gebracht dat structurele samenwerking, informatie-uitwisseling, overleg, afstemming en integrale beleidsformulering tussen de diensten, departementen, fondsen en stichtingen in het veld noodzakelijk is om te komen tot een adequaat armoedebestrijdingsbeleid en -programma. Uiteindelijk komen alle behoeften, vragen en oplossingen, zoals die zijn verwoord door de mensen uit de doelgroepen en de bewoners van de vier wijken, neer op stimulering van de werkgelegenheid en op verbetering van de leefbaarheid in de wijken. In dit hoofdstuk worden deze twee groepen aanbevelingen verder uitgewerkt op micro (wijk)- en macro (overheid)-niveau. Deze staan opgesomd in tabel 28 op bladzijde 169.

Voor wat betreft de uitvoering van de aanbevelingen, wordt in dit laatste hoofdstuk uiteengezet voor welke onderdelen van dit pakket van aanbevelingen Reda Sosial in de komende drie jaar zal gaan uitvoeren in nauw overleg met diverse organisaties die in het sociale veld actief zijn. De bedoeling is reeds dit jaar aan te vangen met de implementatie van dit programma van armoedebestrijding op micro-niveau. Het eerste project dat (op korte termijn) uitgevoerd zal worden is een *scan* van NGO's in het sociale veld, ter voorbereiding van het gehele proces.

Begin 2000 zal Reda Sosial van start gaan met de financiering van de implementatie van de armoedebestrijdingsprogramma's in de vier *pilot*-wijken (de hiervoor genoemde onderzoekswijken). Voor deze implementatie wordt door Reda Sosial een projectmanager aangesteld die in samenwerking met een per wijk te installeren projectgroep - bestaande uit een projectleider en drie vertegenwoordigers van eilandsdiensten en NGO's - zorg zal dragen voor de uitvoering van de verschillende programma-onderdelen. Elke projectgroep wijst een projectleider aan, afhankelijk van de aard van het project dat wordt uitgevoerd. Zodra de projectgroepen per wijk zijn geïnstalleerd, dient een inventarisatie te worden gemaakt van de te ondernemen activiteiten en dienen *benchmarks* te worden opgesteld. Op deze manier kan gedurende het proces de uitvoering en de impact en duurzaamheid gemonitord en uiteindelijk geëvalueerd worden.

Reda Sosial heeft berekend dat voor de implementatie van diverse onderdelen op micro-niveau in de komende drie jaar een bedrag van totaal NAf. 18 miljoen noodzakelijk is. De financiering hiervan komt ten laste van de Reda Sosial-fondsen. Het streven is om vanaf 2001 het programma uit te breiden naar andere wijken op Curaçao. Het moge duidelijk zijn dat het hier een langdurig proces betreft. Voor de uitvoering van de aanbevelingen op macro-niveau en op langere termijn ook op micro-niveau is een taak weggelegd voor de overheden.

Voor een verdere uitwerking van deze beleidsvoornemens, zie hoofdstuk 5.

Reda Sosial zal op korte termijn overleg voeren met de bestuurders van de andere vier eilanden van de Nederlandse Antillen. Afhankelijk van hun prioriteiten zal worden gewerkt aan een op maat gesneden aanpak van armoedebestrijding.

Hoofdstuk 1

Armoede en armoedebestrijding

Inleiding

De maatschappelijke situatie in de Nederlandse Antillen, met name die van Curaçao, is zorgwekkend. De economie verkeert al langere tijd in een recessie. De laatste jaren zijn amper nieuwe banen gecreëerd. Jongeren slagen er nauwelijks in regulier werk te vinden. Het Antilliaanse Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) schat de werkloosheid onder hen op 35 procent (1999). In het bijzonder de onderkant van de Curaçaose samenleving verpaupert.

De verarming binnen de Curaçaose samenleving gaat gepaard met emigratie naar Nederland, met stijgende criminaliteit en met toenemend drugsgebruik. Deze ontwikkelingen leiden tot een gevoel van onveiligheid bij velen in de gemeenschap. Vanwege steeds verminderende inkomsten bij de overheid zijn er onvoldoende investeringen op wijkniveau verricht, zowel op het gebied van infrastructuur als op sociaal gebied. Wegen blijven ongeasfalteerd, woningen worden niet opgeknapt, de aanleg van straatverlichting blijft uit en de sociale achteruitgang wordt niet structureel aangepakt. De wijken verloederen. Opmerkelijk is, dat velen in de Curaçaose samenleving die het economisch niet slecht hebben, nauwelijks beseffen, of eenvoudigweg niet willen weten, hoe de situatie in de achterstandswijken is. Er doet zich een situatie voor waar de rijken rijker worden en de armen armer.

Voor kenners van de Antilliaanse samenleving is het bovenstaande geen verrassing. Er zijn veel organisaties opgericht die de sociale uitsluiting van het arme segment van de samenleving proberen te voorkomen. Al vrij snel bleek dat het weinig zin heeft om op ad hoc basis te proberen met geldinjectionen een einde aan armoede en sociale uitsluiting te maken. Het heeft weinig nut projecten te ontwerpen en uit te voeren zonder participatie van de mensen waarvoor deze projecten bedoeld zijn. Hoewel het algemene publiek en ambtenaren in het bijzonder enigszins geïrriteerd raken als er 'onderzocht' wordt in plaats van 'gedaan', is het kortzichtig onmiddellijk te gaan 'doen' zonder eerst met de doelgroep in contact te treden (bij

hen te onderzoeken) wat precies gedaan moet worden. Reden waarom Reda Sosial² besloten heeft eerst met de doelgroepen te overleggen, hun situatie te onderzoeken en deze in dit rapport te beschrijven. De onderzoekers tekenden de eigen perceptie op van de situatie van de armen, van hun allergrootste behoeften en de institutionele en informatieve beperkingen die zij signaleerden. Neergeschreven zijn hier hun suggesties voor verbetering en hun ideeën over mogelijke interventies. Kennis daarvan is effectief voor het verbeteren van die situatie. Ook is de respondenten gevraagd een rangschikking van hun behoeften te maken, op basis waarvan een sociaal beleid kan worden geformuleerd. Het onderhavige rapport geeft de resultaten van dit onderzoek weer. Uiteraard resulteerde het onderzoek in aanbevelingen en programma-aanzetten.

De algemene kenmerken van de risico- en probleemgroepen op Curaçao zijn wel bekend, maar specifieke kennis over de achtergronden van hun situatie en hun prioriteiten ontbreekt. Het doel van dit onderzoek was dan ook een beter inzicht te krijgen in de aard en verdeling van de armoede op Curaçao, de overlevingsstrategieën van de armen, hun behoeften, aspiraties en visies ten aanzien van gewenste oplossingen. Op basis hiervan moeten programma's worden ontworpen die effectief en efficiënt bijdragen aan de bestrijding van de knelpunten, zoals die in de achterstandswijken worden gevoeld.

Uitgangspunt bij het onderzoek was dat armoede een relatief begrip is, dat alleen kan worden begrepen en gewaardeerd in de eigen situatie van de onderscheiden eilanden van de Nederlandse Antillen. Het feit dat de Antilliaanse eilanden relatief goed af zijn vergeleken met de regio, maakt de problematiek voor de Antilliaanse armen niet minder pijnlijk en voor de Antilliaanse en Koninkrijkspolitiek niet minder problematisch.

Een definitie van armoede

In de jaren vijftig en zestig definieerde men armoede voornamelijk aan de hand van iemands materiële levensstandaard. Iemand was arm indien zijn/haar inkomen ontoereikend was om te overleven (*survival*), of om in zijn/haar levensonderhoud (*subsistence*) te voorzien. In het eerste geval sprak men van extreme armoede, in het tweede van gewone. De scheidslijn tussen armoede en een minimale levensstandaard noemde men de armoedegrens, een hoeveelheid geld (meestal uitgedrukt in

² De Stichting Fonds voor Sociale Ontwikkeling en Economische Bedrijvigheid, Reda Sosial werd opgericht in mei 1996, als instrument om de in dat jaar verschenen aanbevelingen van het rapport *Aan de Slag* uit te voeren. Reda Sosial startte eind 1996 met een sociaal-economisch actieprogramma. Het actieprogramma van het Fonds bestaat uit twee componenten, te weten: een noodprogramma en een structureel programma. Het doel van het Fonds is een bijdrage te leveren aan de structurele verbetering in de sociaal-economische situatie van de Nederlandse Antillen.

dollars) dat een huishouding nodig had voor consumptieve besteding. Beneden die grens was levensonderhoud niet gewaarborgd.

De armoedegrens werd dus daar gelegd waar een huishouden over onvoldoende financiële middelen beschikte om te voorzien in de eerste levensbehoeften: een dak boven het hoofd, voldoende voedsel en een minimale hoeveelheid kleding. De op deze manier gedefinieerde groep armen werd verder onderverdeeld via armoedelijnen. De ernst van de armoede werd uitgedrukt in een cijfer dat aangaf hoever een huishouden onder de armoedegrens verkeerde, de zogenaamde *poverty gap* (UNDP 1997: 13). De benadering in die tijd ging dus uit van een objectief, absoluut en materieel armoedebegrip.

Zo'n objectieve en absolute benadering van armoede bleek conceptueel erg beperkt. Armoedelijnen geven geen informatie over de heterogeniteit en de levensomstandigheden van verschillende groepen in een land. Het zijn algemene grenzen voor de ernst en omvang van armoede, maar ze zeggen niets over de bestaande ongelijkheid. Daarnaast verschoof in de loop der jaren de definiëring van absolute armoede. Zo kwam de armoedegrens van de jaren zeventig meer overeen met de grens die nu voor extreme armoede wordt gebruikt.

Sinds de jaren zeventig wordt armoede ook wel gemeten op basis van de 'private lopende consumptie'. In tegenstelling tot eerdere definities houdt deze meetwijze rekening met de besparingen op uitgaven die mensen hebben, bijvoorbeeld doordat zij voor zichzelf iets kunnen verbouwen. Ook dit armoedeconcept is vrij statisch en beschrijft hoofdzakelijk armoedesymptomen en verwaarloost oorzaken of kenmerken van armoede.

Het armoedebegrip kreeg een nieuwe impuls door een onderzoek van Townsend in Engeland (1979). Hij introduceerde binnen het debat over armoede het concept *relatieve deprivatie*. Volgens Townsend verschilt armoede naar tijd en plaats en kan dit alleen worden gemeten door groepen binnen een samenleving onderling te vergelijken. Townsend definieerde relatieve deprivatie als een 'situatie van waarneembaar nadeel in vergelijking met de lokale gemeenschap of de bredere samenleving of natie waartoe een individu, een gezin of groep behoort' (Engbersen, Vroom & Snel 1996: 15). Armoede is volgens Townsend meer dan het missen van middelen om aan toereikend voedsel te komen of een bepaalde levensstandaard te bereiken. Van armoede is ook sprake als personen geen toegang hebben tot voorzieningen die voor anderen wel openstaan en als mensen niet kunnen participeren in maatschappelijk gebruikelijke activiteiten. Ook het uit geldgebrek niet kunnen onderhouden van sociale relaties brengt Townsend onder binnen het begrip armoede.

Het begrip relatieve armoede was een nuttige correctie op de absolute armoedenadering van de jaren zestig. Armoede wordt sinds Townsend gedefinieerd in

relatie tot een welvaartsniveau dat binnen een bepaalde samenleving als gemiddeld of als minimaal wordt aangeduid. In de literatuur duikt sinds de jaren zeventig ook het begrip basisbehoeften op. Daaronder verstaat men in de eerste plaats de goederen die een persoon of huishouden nodig heeft om een minimale levensstandaard te onderhouden, maar men voegt daaraan toe de toegang tot collectieve goederen en diensten. De relatieve-armoede-, c.q. de basisbehoeften-benadering heeft dus oog voor zowel de materiële als voor de niet-materiële aspecten van het leven, zoals het wonen in een schone en gezonde omgeving, de mogelijkheid tot sociale en politieke participatie en de naleving van mensenrechten.

Bij de relatieve-armoede-benadering maakte de objectieve meting van armoede plaats voor de registratie van de subjectieve beleving ervan. Centraal binnen dit soort onderzoek naar armoede staat de onderzochte groep zelf. Men laat de onderzochten zelf een oordeel geven over hun waarden en normen, hun inkomenspositie, de kwaliteit van hun leefomgeving en de mogelijkheden toegang te krijgen tot gewenste sectoren binnen de maatschappij. De studies naar armoede laten zich sindsdien graag leiden door inzichten uit de culturele antropologie, waar al in 1959 Oscar Lewis in zijn *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*, de cultuur van de armoede van binnenuit beschreven had.

In 1970 vatte Lewis in een overzichtsartikel samen wat hij verstond onder de 'cultuur van de armoede'. Zo'n cultuur ontstaat volgens hem wanneer mensen langdurig zijn blootgesteld aan economische deprivatie. Om de bestaansonzekerheid het hoofd te bieden ontwikkelen de armen eigen normen en waarden, aspiraties en instituties. Gebrekkige participatie, desintegratie van de woonomgeving, het uiteenvallen van de familiale verbanden en de gevoelens van afhankelijkheid en fatalisme vormen onderdeel van de cultuur van armoede. Hoewel de 'traditionele' armoedestudies niet verdwenen, zien we sinds het begin van de jaren tachtig steeds meer studies verschijnen waarbij het vermogen van mensen om een bepaalde levensstandaard te realiseren centraal staat. De gebruikte methode is eerder kwalitatief (actie-onderzoek) dan kwantitatief.

In de kwalitatieve studies naar armoede wordt in toenemende mate gewezen op het verschijnsel 'sociale uitsluiting': bepaalde groeperingen van de samenleving worden door andere uitgesloten van de toegang tot hulpbronnen. Armoede en sociale uitsluiting zijn aan elkaar gerelateerd, maar het zijn geen synoniemen. Armoede wordt meestal gemeten in termen van inkomensmogelijkheden en consumptiepatronen op huishoudniveau, terwijl onderzoekers bij sociale uitsluiting eerder refereren aan de culturele en politieke omgeving. Sociale integratie - de tegenhanger van sociale uitsluiting - betekent dat individuen in harmonie kunnen deelnemen aan de sociale, politieke, culturele en economische ontwikkeling van de samenleving en dat alle individuen dezelfde kansen krijgen, ongeacht ras, geloof,

geslacht en etnische herkomst.

Armoede kent dus meerdere dimensies: (a) de materiële levensstandaard, (b) de kwaliteit van het sociaal functioneren en (c) de perceptie van de eigen situatie. Dit is ook de kern van het betoog in het Human Development Report van 1997. Armoedebestrijding moet volgens dit rapport dan ook niet alleen gericht zijn op het verhogen van inkomen, maar ook oog hebben voor de culturele en sociale factoren die armoede bepalen. Vanuit deze basisgedachte zijn de Human Development Index (HDI) en de Human Poverty Index (HPI) opgezet. De HDI meet de gemiddelde ontwikkeling in een land op basis van drie basale dimensies van human development: levensduur, kennis en een redelijke levensstandaard (dus de variabelen: levensverwachting, opleidingsniveau en reëel Bruto Binnenlands Product (BBP) per capita). De HPI is een poging de belangrijkste kenmerken van deprivatie samen te brengen in één index om vervolgens een aanvullend oordeel te vormen over de mate van armoede in een samenleving (UNDP 1997: 2-23). Deze index is een combinatie van armoededimensies en laat interessante contrasten zien door inkomen, levensverwachting, een tekort aan basisonderwijs, een gebrek aan privaat eigendom en dimensies als politieke vrijheid, gegarandeerde mensenrechten, zelfrespect, participatie in besluitvorming en persoonlijke veiligheid toe te voegen.

Tijdens de *World Summit for Social Development* in Kopenhagen (1995) kwamen de deelnemende landen overeen nationale doelstellingen vast te stellen en strategieën voor te bereiden, gericht op het terugdringen van ongelijkheid en absolute armoede, het creëren van werkgelegenheid en het bevorderen van sociale integratie (UNDP 1998: 88). Als overheden ontwikkelingsstrategieën en een meer effectief beleid voor armoedebestrijding willen uitzetten en de impact van het economisch beleid voor de armen willen meten, is hiervoor kennis van de onderkant van de samenleving vereist die verder reikt dan het kennen van het aantal armen dat onder de armoedegrens leeft.

Ook een vanouds kwantitatief ingestelde instelling zoals de Wereldbank, maakt tegenwoordig bij armoedestudies steeds meer gebruik van de participerende en kwalitatieve methode.³ Bij de recente armoedestudies maakte de Wereldbank gebruik van literatuurstudies, huishoud surveys én kwalitatief onderzoek, op basis waarvan armoedelijnen worden geconstrueerd. De Wereldbank beschouwt de toevoeging van kwalitatief onderzoek als een welkome mogelijkheid de karakteristiek van armoede en de aard en oorzaak ervan te analyseren. Op grond van dit soort studies kan men succesvoller een strategie ontwikkelen om armoede op verschillen-

³ De Wereldbank begon met dit type onderzoek naar armoede in 1989. Sindsdien zijn 84 *assessments* uitgevoerd. 23 daarvan betroffen landen in Latijns-Amerika en het Caraïbisch gebied (IBRD 1997). Voor wat betreft het Caraïbisch gebied betrof dit de Dominicaanse Republiek, Jamaica en Trinidad & Tobago.

de niveaus te reduceren. Inzicht in wie de armen zijn, is voorwaarde om de impact van economisch beleid te begrijpen. Participatief armoedeonderzoek blijkt een unieke methode om de aard, de verdeling en de dynamiek van armoede op te sporen (NRI 1998: 7).

Het armoedebestrijdingsonderzoek van Reda Sosial is gebaseerd op deze participatieve onderzoeksbenadering. Er wordt dus niet voor gekozen (wederom) te constateren dat armoede voorkomt, de armoedelijnen te omschrijven en het aantal mensen te tellen dat onder die inkomensgrens leeft. In dit onderzoek gaat het meer om het inzichtelijk maken van de situatie waarin de meest marginale groepen leven, hun percepties van armoede en kwetsbaarheid, hun overlevingsstrategieën en aspiraties en meest prioritaire behoeften, onderzocht vanuit de wijk.

Indeling van dit rapport

Dit rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt op systematische wijze het tot nu toe gevoerde beleid van de overheden, niet-gouvernementele organisaties (hierna: NGO's) en donoren op het sociaal-maatschappelijk gebied geanalyseerd. Onderzocht werd hoe efficiënt en effectief het bereik van dit beleid is geweest gedurende de periode 1992-1999. Tevens worden de leemtes met betrekking tot de implementatie van het beleid aangegeven.

In de hoofdstukken 3 en 4 worden de gegevens gepresenteerd van het onderzoek dat Reda Sosial in de eerste helft van 1999 heeft uitgevoerd in vier wijken op Curaçao. De tekst van hoofdstuk 3 is gebaseerd op interviews met 160 hoofden van huishoudens. Die van hoofdstuk 4 volgt uit de interviews die gehouden zijn met respondenten uit de specifieke doelgroepen van dit onderzoek (zie volgende alinea). De cijfers van het onderzoek zijn niet statistisch representatief voor de totale bevolking van Curaçao, maar geven wel een goed beeld van de leefsituatie van mensen in marginale posities. De methodologie van het onderzoek is verder uitgeschreven in bijlage 1.

In de aanloopfase van dit onderzoek zijn negen kwetsbare groepen voor het kwalitatief onderzoek geselecteerd,⁴ te weten:

Werklozen en/of onderstandtrekkers: Mensen die op dit moment geen betaalde baan hebben en/of aangewezen zijn op een onderstandsuitkering. De totale werkloosheid is van 12,8 procent in 1994 gestegen tot 16,7 procent in 1998.

Mensen werkzaam in de informele sector: Personen die (een deel van) hun inkomen verkrijgen buiten de reguliere arbeidsmarkt om. Zij staan niet inge-

⁴ In de eerste fase van het onderzoek is met personen van sociaal-maatschappelijk organisaties, NGO's en overheden gesproken. Daarnaast zijn veel relevante rapporten bestudeerd, waaruit de keuze voor de negen doelgroepen is voortgekomen.

schreven bij de Kamer van Koophandel, hebben geen legale status en genieten geen juridische bescherming. Het is bekend dat veel mensen klussen of werkzaam zijn in de informele sector (het verkopen van loten, maken van *pastechi*, et cetera)

In woningnood verkerenden: Personen die in huizen wonen die in slechte of erbarmelijke staat verkeren en renovatie behoeven. De woningnood is zowel onder jong als oud, maar met name in de armoedewijken groot. Slechte huisvesting heeft gevolgen voor de ontplooiing van het individu.

Vrouwen aan het hoofd van een éenoudergezin: Vrouwen die alleen als hoofd van het huishouden de zorg voor hun kinderen hebben. Geconstateerd is dat steeds meer vrouwen deel uitmaken van het onderstandbestand (74,4 procent in 1998) en dat moeders met gemiddeld drie kinderen meer dan tien jaar in het onderstandtrekkersbestand zitten.

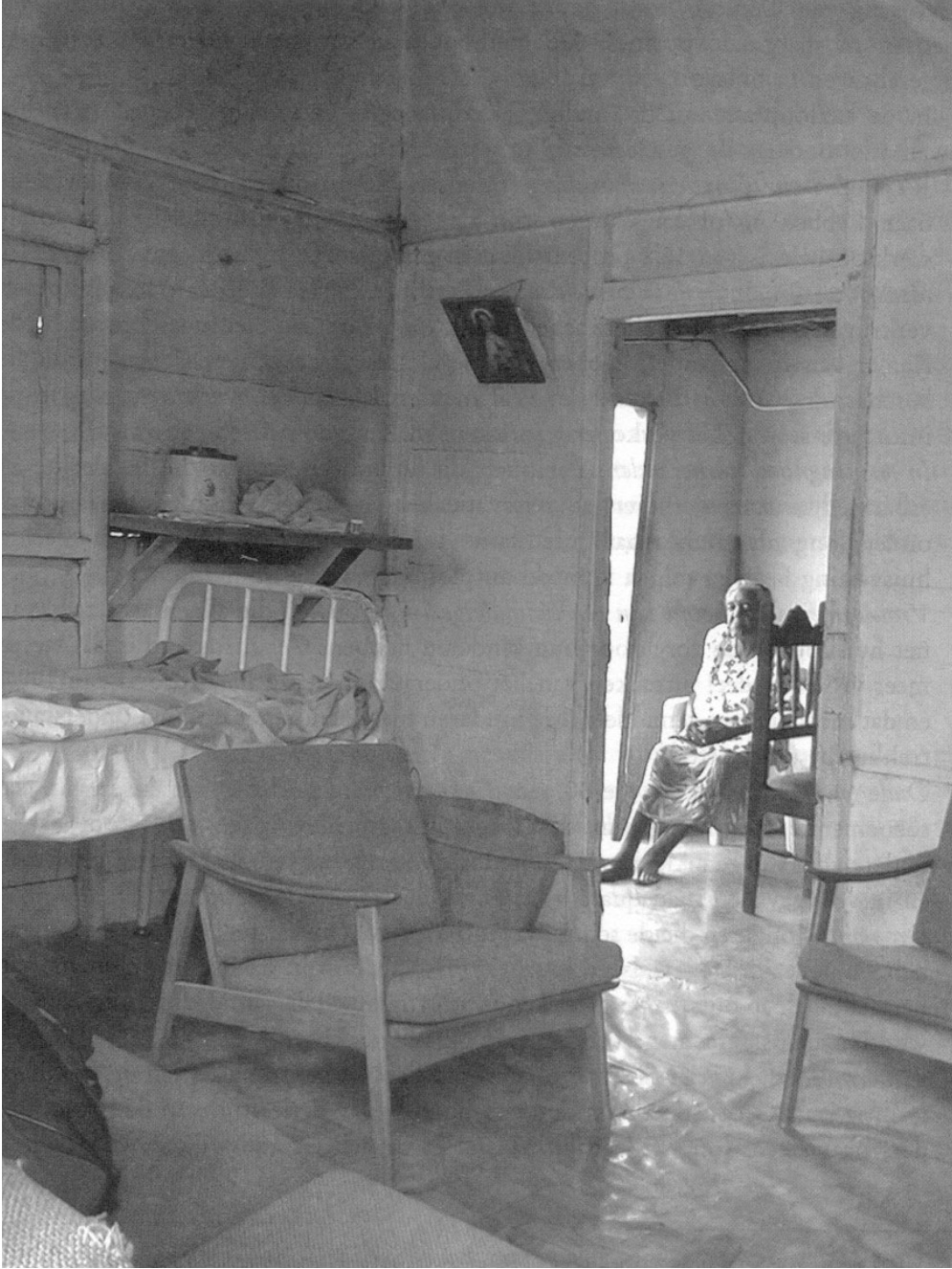
Ouderen: Mensen boven de 60 jaar. Geconstateerd is dat er sprake is van een toenemende vergrijzing van de Curaçaose samenleving en een groot aantal ouderen dat van een Algemene OuderdomsVoorziening (AOV) moet rondkomen en in veel gevallen inadequate huisvesting heeft.

Drop-outs: Jongeren die de school vroegtijdig hebben verlaten, zonder diploma te hebben behaald. De jeugdwerkloosheid (33,9 procent in 1997) en de toename van het aantal drop-outs is zorgwekkend. Stijging van het aantal drop-outs zal het werkloosheids-percentage verder omhoog stuwten.

Tienermoeders: Meisjes die hun eerste kind hebben gekregen tussen de twaalf en twintig jaar. Geconstateerd is een verschuiving van de leeftijd van de tienermoeders naar steeds jongere leeftijd. Vooral in de achterstandswijken worden hun kansen op een degelijke opleiding gering, hieraan gerelateerd ook hun kansen op de arbeidsmarkt.

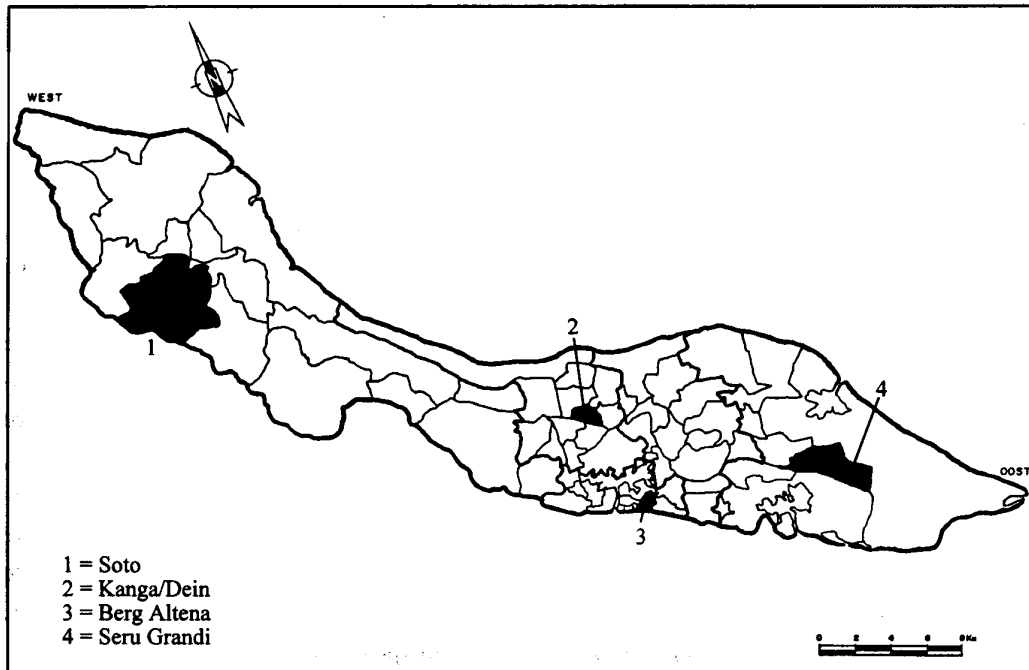
Immigranten: Mensen die in een ander land geboren zijn, naar Curaçao zijn geëmigreerd en hier legaal of illegaal verblijven.

Verslaafden: Personen die verslaafd zijn aan drugs of alcohol. Geconstateerd is dat drugs- en alcoholgebruik onder jongeren tot drop-out en gezinsproblemen leiden en tot criminaliteit.

Bejaarde vrouw in haar huis

Afbeelding 1: De ligging van de onderzoekswijken

Het armoedebestrijdingsonderzoek, zoals dat beschreven wordt in de hoofdstukken 3 en 4, is uitgevoerd op wijkniveau. De wijk leent zich goed voor dit type onderzoek. In sociaal en cultureel opzicht vormt de wijk de kern van het sociaal en cultureel denken en gebeuren. De Dienst Ruimtelijke Ontwikkeling en Volkshuisvesting (DROV) heeft in nauwe samenwerking met het CBS, begin jaren tachtig Curaçao geografisch ingedeeld in wijken en zones. Deze indeling maakt het mogelijk een lijst te maken van wijken in de volgorde van rijk naar arm. Voor het onderzoek is een keuze van vier wijken: Soto, Kanga/Dein, Seru Grandi en Berg Altena (zie afbeelding 1) gemaakt uit de twaalf armste wijken van het eiland: Soto, Souax, Seru Fortuna, Paradijs, Kanga/Dein, Rosendaal, Wishi, Otrobanda, Berg Altena, Rooi Santu, Koraal Specht en Seru Grandi.⁵

De hoge participatiegraad van de wijkbewoners in dit armoedeonderzoek verrijkt de armoedeprofielen, illustreert de ervaring van armoede en kwetsbaarheid en vergroot het inzicht in de impact van publieke uitgaven en diensten, doordat de visies worden opgenomen van de gebruikers over toegang tot en relevantie van die diensten. De betrokkenheid van de wijkbewoners bij de probleemdefinitie, hun deelname en eigen bijdrage in het zoeken naar een oplossing is niet alleen noodzakelijk, maar ook effectief. Betrokkenheid en participatie legitimeren het onderzoek, vormen een solide basis voor actie en betrekken de eigen resources van de betrokkenen in het onderzoek.

Voorafgaand aan en tijdens het onderzoek zijn met regelmatige tussenpozen *workshops* gehouden met buurtleiders en wijkbewoners. Zij spraken hun verontrusting uit over het gebrek aan adequate huisvesting, over steeds minder beschikbare woningen aan de onderkant van de woningmarkt. Zij signaleerden een groot aantal, en steeds jongere, alleenstaande moeders. Zij toonden hun verontrusting over “irrationeel handelen”, zowel in het huishouden als in de buurt. Regelmatig blijkt er sprake te zijn van fysieke mishandeling, inclusief seksueel misbruik. De deelnemers aan de workshops spraken over een beangstigend hoog aantal *drop-outs*. Sommigen verlaten de basisschool ‘zonder fatsoenlijk te kunnen lezen en schrijven, dientengevolge zullen ze geen toegang krijgen tot de reguliere arbeidsmarkt, niet in de Antillen en niet in Nederland’. Het alcoholisme blijkt op steeds jongere leeftijd een probleem, evenals het drugsgebruik.

In hoofdstuk 5 wordt een samenvatting van de onderzoeksresultaten gepresenteerd. Samenhangend hiermee worden aanbevelingen gedaan voor programma’s ter verbetering van de achterstandpositie van de onderzochte groepen. Die aanbevelin-

⁵ Wat de twaalf armste wijken van Curaçao zijn, komt naar voren uit het onderzoek van de commissie *Oumento di Partisipashon den Desaroyo* (1996). We moeten hierbij wel aantekenen dat wat administratief tot een wijk behoort, niet altijd dezelfde geografische omvang heeft als wat door de mensen als *bario* (wijk) gevoeld wordt. Bij dit onderzoek is uitgegaan van de administratieve indeling.

gen zijn geplaatst binnen het kader van integrale wijkverbetering, waarbij overheid, particulier initiatief en wijkbewoners samenwerken.

Hoofdstuk 2: Traditioneel beleid en nieuwe inzichten

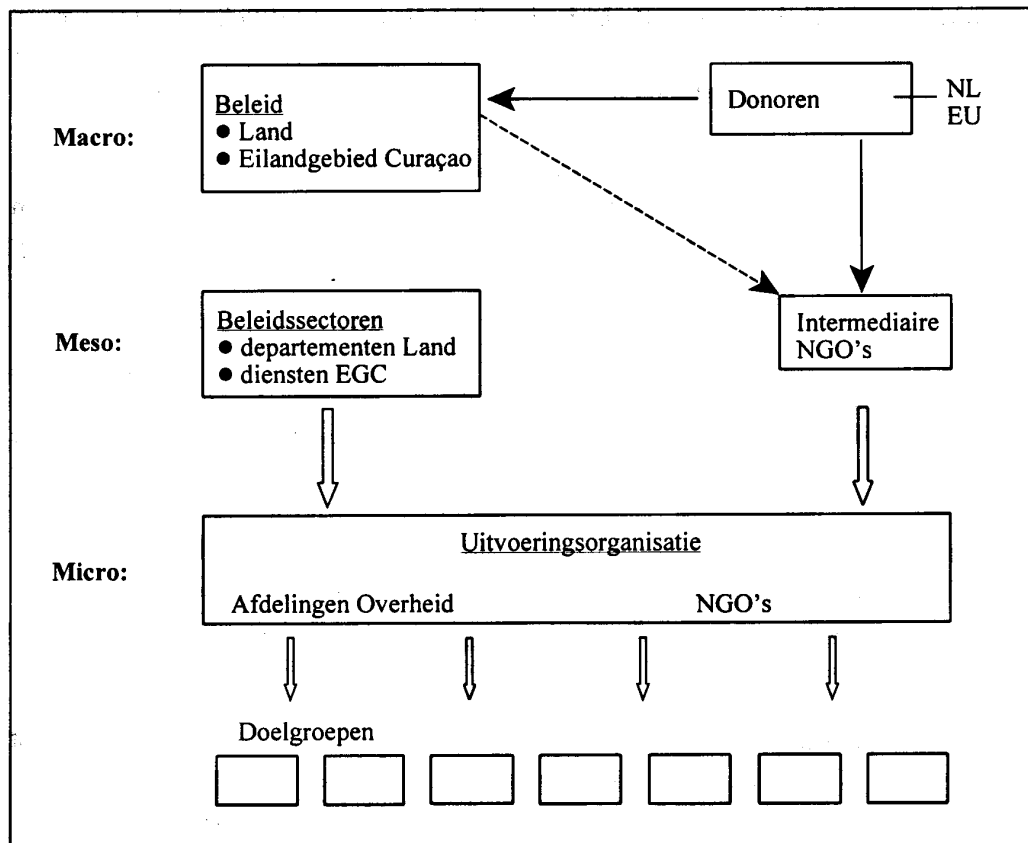
Inleiding

In dit hoofdstuk zal de vraag geanalyseerd worden of het overheidsbeleid gericht op armoedebestrijding haar doelgroepen op Curaçao op een effectieve en efficiënte manier daadwerkelijk de armen weet te bereiken. Wie doet wat, op welke wijze en met welk beoogd resultaat? Bij de in dit onderzoek onderscheiden doelgroepen zijn een zeer groot aantal actoren werkzaam: overheden, donoren, departementen, diensten, afdelingen en NGO's. Het armoedebestrijdingsbeleid is een facetbeleid. Dit impliceert dat op verschillende beleidsterreinen facetten van een dergelijk beleid te vinden zijn.

Bij onderzoek inzake het bereik van het beleid dreigt het gevaar dat, vanwege het grote aantal hierbij betrokken instanties, de analyse onoverzichtelijk wordt vanwege een te groot detailniveau. Aan de andere kant kan een te hoog aggregatieniveau leiden tot te weinig diepgang en een te veel aan algemeenheden. Uitgangspunt van het onderzoek naar het beleid en bereik op het gebied van armoedebestrijding is allereerst geweest het beleid dat de overheden de laatste vijf tot zeven jaar voeren (of juist niet voeren). Op het niveau van de overheid kan daarbij onderscheid gemaakt worden tussen het macroniveau (regerakkoorden en dergelijke), het mesoniveau (beleids- en sectorplannen, departementen en diensten) en het microniveau (afdelingen van overheidsdiensten).

Voorts zijn er op sociaal-maatschappelijk gebied NGO's en kerken werkzaam die hun eigen doelstellingen kennen. Om het beeld compleet te maken zijn er ook donoren zoals het Directoraat Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK, voorheen KABNA), de Europese Unie en diverse NGO's die veelal eigen prioriteiten en afwegingen kennen. In dit hoofdstuk zal het armoedebestrijdingsbeleid op vier aspecten worden beoordeeld: (a) het ontwerp van het beleid, (b) de dekking ervan, (c) de effectiviteit en (d) de efficiëntcy.

Figuur 1: Bereik van beleid, de samenhang

Ontwerp

Het armoedebestrijdings*beleid* wordt in hoge mate bepaald door de Nederlandse Antillen (“Het Land”) en het Eilandgebied Curaçao en in iets mindere mate door donoren. De armoedebestrijding wordt in de praktijk op een lager niveau uitgevoerd, door een scala van diensten en departementen van de eilandelijke en landelijke overheid, en op het niveau van de doelgroep door particuliere organisa-ties. Daartoe hebben de meeste diensten beleidsnota's, -notities en projectdossiers opgesteld. In een groot aantal gevallen is evenwel de status van deze documenten onduidelijk daar ze niet door het (eilandelijke) Bestuurscollege of een (landelijke) minister zijn geaccordeerd, dan wel dat het beleid of project nog wacht op financiering van de overheid of ontwikkelingsfondsen. Armoedebestrijding vraagt juist om een integrale aanpak, terwijl het beleid van de van land en eilandelijke overheden juist sterk

gescheiden en departementaal verkokerd is. Op het niveau van de intermediaire financiers zoals Reda Sosial, Stichting Ontwikkelingsfonds Nederlandse Antillen (SOFNA), et cetera vindt op incidentele basis overleg plaats dat gaat over afstemming of cofinanciering van projecten. Van de uitvoerende NGO's, circa 200 in totaal, zijn er een aantal georganiseerd in federaties, zoals de Federatie Antilliaanse Jeugdzorg (FAJ), de *Steering Committee Curaçao* en de *Fundashon pa Maneho di Adikshon* (FMA). Ten behoeve van deze studie zijn beleidsdocumenten geanalyseerd met de onderzoeksvraag hoe en door wie het beleid vorm heeft gekregen.

Dekking

Hoe mooi de beleidsintenties ook zijn, het is uiteraard van belang te weten hoe groot het probleem of de doelgroep is en welk deel hiervan wordt bereikt. De *dekking* van het beleid geeft aan welk deel van de doelgroep door het beleid bereikt wordt. Door gebrekkige informatie (zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht) blijkt het uitermate moeilijk dit voor de door ons geselecteerde doelgroepen te berekenen. In globale termen is evenwel met de nodige voorzichtigheid een voorstelling te maken van de dekkingspercentages per doelgroep. Het blijkt dat de ene doelgroep aanzienlijk beter wordt bereikt dan de andere. Vooral mensen werkzaam in de informele sector en immigranten lijken nauwelijks bereikt te worden. Dit bijvoorbeeld in tegenstelling tot de groep tienermoeders die maar liefst door veertien NGO's en overheidsdiensten wordt benaderd.

Effectiviteit

Indien het beleid een doelgroep bereikt, impliceert dit niet automatisch dat de problematiek ook wordt opgelost, met andere woorden of het beleid leidt tot verlichting of (gedeeltelijke) oplossing van de gesignaleerde problemen. De huidige activiteiten van de dubbele bestuurslaag van landelijke en eilandelijke overheden, gericht op bepaalde doelgroeperingen, komen min-of-meer voort uit het verleden met eertijds goedgekeurde budgetten, activiteiten en formatieplaatsen. Het geheel was sterk gericht op de aanwezige *input*-factoren en weinig op de *output* die geleverd moest worden. Herijking, dan wel duidelijke prioriteitsstelling heeft nauwelijks plaatsgevonden. *Top-down* zijn geen duidelijke prioriteiten gesteld, maar ook *bottom-up* werden vaak onvoldoende signalen gegeven, of in voldoende mate gecommuniceerd naar beleidsmakers toe. Of het beleid effectief was, kan bepaald worden door de doelstellingen van het beleid te vergelijken met hetgeen er op het gebied van de doelgroepen gepresteerd wordt.

Hier doen zich een aantal problemen voor. Allereerst worden de beleidsdoelstel-

lingen niet expliciet geformuleerd en operationeel gemaakt. Daarnaast is over de meeste doelgroepen onvoldoende kennis en informatie beschikbaar. Het gevolg hiervan is dat op het niveau van doelgroepen weinig gezegd kan worden over het effect van het beleid. Daar waar projecten worden uitgevoerd (op het meso- en microniveau) zijn doorgaans in het projectdossier wel operationele, toetsbare doelstellingen opgenomen.

Efficiency

Bij de uitvoering van het beleid van armoedebestrijding zijn een groot aantal NGO's (circa 200) en afdelingen van overheidsdiensten betrokken. Op een aantal terreinen zijn NGO's ondergebracht in federaties. Voor de gesubsidieerde zorginstellingen geldt dat circa de helft een samenwerkings- overeenkomst met de overheid heeft gesloten. Voor deze instellingen geldt, krachtens deze overeenkomst, dat zij dienen te werken volgens bedrijfseconomische principes. Voor andere NGO's en overheidsinstellingen gelden deze verplichtingen niet. Veel NGO's en ook gesubsidieerde instellingen met een samenwerkings overeenkomst worden ernstig belemmerd in hun functioneren doordat hun financiële middelen niet voor meerdere jaren gegarandeerd worden door de overheden en hun activiteiten deels afhankelijk zijn van door donoren gefinancierde projecten.

Het ontwerp van het beleid door het Land en het Eilandgebied Curaçao

Ontwerp op macroniveau

De zorg voor het sociaal-maatschappelijk beleid ligt bij de overheden van de Nederlandse Antillen en het Eilandgebied Curaçao die ieder hun eigen verantwoordelijkheid hebben. De verantwoordelijkheid op landelijk (nationaal) niveau ligt vooral op het creëren van de wettelijke kaders die in sommige gevallen ook gelieerd zijn aan internationale verdragen. De verantwoordelijkheid van het Eilandgebied Curaçao ligt bij het opstellen en uitvoeren van het eilandelijk sociaal-maatschappelijk beleid. Een en ander is conform hetgeen is bepaald in de Eilandenregeling Nederlandse Antillen.⁶ Qua politieke verantwoordelijkheid en inzet van middelen ligt het zwaartepunt van het sociaal-maatschappelijk beleid dan ook bij het eilandgebied.

Landelijk zijn de Ministerraad (het regeerakkoord), het Departement van Welzijn, Gezins- en Humanitaire Zaken (DWGHZ), het Departement van Arbeid en Sociale Zaken, het Departement van Justitie, het Departement van Volksgezondheid

⁶ PB 1951 No 39.

en Milieuhygiëne (VOMIL), de *Task Force Antilli-aanse Jongeren*⁷ en het Departement voor Ontwikkelingssamenwerking (DEPOS) betrokken bij het sociaal-maatschappelijk beleid. Eilandelijk zijn het Bestuurscollege van het Eilandgebied Curaçao, het Bureau Vrouwenzaken, de Dienst Economische Zaken (DEZ), de Dienst Ruimtelijke Ontwikkeling en Volkshuisvesting (DROV), de Dienst Sociale Zaken (DSZ), de Dienst voor Arbeidszorg (DAZ), het Directoraat voor de Cultureel Educatieve Sector (CES),⁸ en de Geneeskundi-ge & Gezondheidsdienst (GGD) betrokken bij het sociaal-maatschappelijk beleid.

Het beleid van het politiek bestuur op Landsniveau wordt geformuleerd in de regeerakkoorden, en op Eilandsniveau in de bestuursakkoorden en de jaarlijkse beleidsnota's behorende bij de eilandbe-grotingen. In de regeer en bestuursakkoorden tot 1998 werd slechts in zeer algemene termen geformuleerd welk sociaal-maatschappelijk beleid de betrokken bestuurders wensten te voeren.⁹ Niet expliciet werd gesproken over een armoedebestrijdingsaanpak, wel over het bevorderen van het maatschappelijke welzijn van de bevolking en over het voorkomen en oplossen van armoede. Voorkómen van armoede was één van de doelen van het sociaal-economisch beleid.

In het regeerakkoord 1998-2002 (*Naar een doorbreking van een vicieuze cirkel*) werd voorgesteld zowel de materiële als de sociale en de immateriële armoede aan te pakken. Als beleidsvoornemen werd geformuleerd dat onderzoek verricht zou worden naar de effectiviteit van armoedebestrijding. Hiertoe zal te gelegener tijd door het DWGHZ een armoede-monitor worden ontwikkeld. Armoedebestrijding wordt gezien als een onderdeel van het sociaal-maatschappelijk beleid en is geen apart beleidsterrein bij het Land noch bij het Eilandgebied. Veel bestuurders, departementen en diensten zijn er op de een of andere manier bij betrokken. Het onderwerp armoede, onderdelen of facetten hiervan, komen wel geregeld in de verschil-

⁷ Task Force heeft onlangs de naam veranderd in: Bureau Nationaal Jeugdbeleid. In deze studie zullen wij de oude, op dit moment nog algemeen bekendere naam *Task Force* gebruiken.

⁸ Per 2 juli 1999 zijn opgericht: de "Dienst Onderwijszaken" en de "Dienst Cultuur en Educatie". In dit rapport wordt echter nog de afkorting CES gebruikt.

⁹ De volgende regeerakkoorden en beleidsprogramma's van de afgelopen jaren zijn in de analyse betrokken:

- Regeringsprogramma 1994-1998 *Steunend op eigen kracht, met de wil elkander bij te staan*. Aandacht voor jeugd, drugsverslaving, vrouwen (gezin, emancipatie, tienerouder, arbeid, geweld), positie migranten, ouderen.
- Regeringsprogramma 1998-2002 *Naar een doorbreking van de vicieuze cirkel*. Aandacht voor armoedebeleid (ook in relatie tot criminaliteit), drugsproblematiek, jeugdbeleid (integratie inactieve jongeren, verbetering leerprestaties, vangnet), sociaal ontwikkelingsbeleid, vrouwen- en gezinsbeleid, wijkbeleid.
- Bestuursakkoord 1991-1995, Eilandgebied Curaçao (EGC). Gezond sociaal klimaat, educatieve en culturele verheffing. (Geen aparte aandacht voor specifieke groepen).
- Bestuursakkoord 1992-1995, EGC. Nieuw beleid *Welke samenleving willen wij?*; gericht op inhaling van achterstanden met betrekking tot woningen, ouderen, onderstandtrekkers en de positie van de vrouw.
- Bestuursakkoord 1995-1999, EGC. *Akuerdo di Pietermaai*, sociale vernieuwing onder andere gericht op ouderen, werzoekenden, probleemjongeren, onderstandtrekkers, woningnood.

lende beleidsdocumenten naar voren. Tussen de ontwerpers van sociaal-maatschappelijk beleid wordt echter voornamelijk overlegd of samengewerkt op projectbasis. Slechts op enkele onderdelen bestaat structureel overleg.¹⁰ Op deelgebieden van het sociaal-maatschappelijk beleid worden voornemens verwoord met betrekking tot alle doelgroepen, zoals in hoofdstuk 1 gedefinieerd, met uitzondering van de groep: ‘mensen werkzaam in de informele sector’. Daarnaast wordt melding gemaakt dat beleid moet worden ontwikkeld, gericht op het verbeteren van het leefklimaat in de diverse wijken.

In het beleidsdeel behorende bij de jaarlijkse begrotingen van het Eilandgebied Curaçao, worden de laatste jaren de beleidsvoornemens en besluiten van de bestuursakkoorden vertaald in activiteiten per dienst. In de beleidsnota's wordt niet direct gesproken van een beleid gericht op armoedebestrijding. De beleidsvoornemens gericht op bovenstaande doelgroepen bestaan voornamelijk uit een opsomming van activiteiten en/of projecten die opgestart of gecontinueerd zullen worden. Doelen worden in algemene termen geformuleerd: het vergroten van de zelfstandigheid, het versterken van de weerbaarheid van betrokkenen, preventie, en het verbeteren van de infrastructuur om deze doelen te bereiken. Over het algemeen zijn de beleidsvoornemens geformuleerd op macroniveau, maar blijft de ter beschikking stelling van financiële en andere middelen achterwege. Wel is er sprake van een verhoogde aandacht voor de efficiency van de uitvoerende instanties.

Met betrekking tot de landelijke en eilandelijke overheid kunnen in het algemeen twee conclusies getrokken worden. De eerste is dat het Land en het Eilandgebied Curaçao geen gestructureerd armoedebestrijdingsbeleid kennen.¹¹ Formeel gezien bestaat er wel een taakverdeling tussen Land en Eilandgebied maar in de praktijk, met name in het veld, bestaat er onduidelijkheid. Op Landsniveau, noch op Eilandsniveau bestaat er een coördinatiepunt met betrekking tot het sociaal maatschappelijk beleid in het algemeen en armoedebestrijding in het bijzonder. In de praktijk is er sprake van sectorale of departementale verkokering.

Tevens zijn voornemens met betrekking tot beleid gericht op armoedebestrijding nauwelijks vastgelegd. Beleidsvoornemens voor het terugdringen van de armoede staan weliswaar verwoord in het Regeerakkoord 1998-2002, maar zijn nog niet vertaald in de beleidsakkoorden. De uitwerking dient te zijner tijd te geschieden door DWGHZ. Per doelgroep (met uitzondering van de doelgroepen ‘mensen werkzaam in de informele sector’ en ‘immigranten’) zijn beleidsvoornemens - zij het in zeer abstracte termen en volstrekt niet operationeel vastgelegd.

¹⁰ Op Eilandsniveau bestaan initiatieven om te komen tot een structureel overleg met alle betrokken diensten onder andere op het gebied van ontwikkeling van *human resources* en op het gebied van jeugdbeleid, eventueel ook uit te breiden met vertegenwoordigers uit het sociaal maatschappelijke veld. Op andere terreinen wordt alleen ad hoc overlegd en samengewerkt.

¹¹ Wel is het de intentie dat op Landsniveau DWGHZ hierin een rol krijgt toebedeeld.

Beleid op sector (meso) niveau

Op diensten - en departementsniveau bestaan geen of nauwelijks beleidsnota's met betrekking tot het beleid van de taken van de dienst c.q. departement.¹² Meestal wordt verwezen naar het betreffende hoofdstuk van de beleidsnota behorende bij de Eiland c.q. Landsbegroting. Er zijn integrale beleids-nota's op het gebied van het jeugdbeleid¹³ en het ouderenbeleid.¹⁴ Op Landsniveau heeft de *Task Force voor Antilliaanse Jongeren* een coördinerende rol toebedeeld gekregen om te komen tot een integraal jeugdbeleid. Vanuit DWGHZ wordt gewerkt aan het realiseren van een infrastructuur om tot onderlinge afstemming te komen tussen overheid en veld op het gebied van ouderen, vrouwen en jeugd. Voor de andere doelgroepen is er noch op eilandelijk noch op landelijk niveau een vastgelegd integraal beleid. Wel zijn er geaccordeerde beleidsnota's gericht op deelaspecten van de aanpak van genoemde doelgroepen.¹⁵ Er bestaat een preventieprogramma voor *drop-outs*, ontworpen door het Directoraat CES, dat momenteel wordt uitgevoerd. DSZ heeft een project 'daklozenzorg' dat eveneens in uitvoering is. Het projectdossier *Ban Bario Bek* (een samenwerking tussen DAZ en DSZ) dat decentralisatie beoogt van de hulpverlening gericht op onderstandtrekkers c.q. werkzoekenden, is eveneens in uitvoering.¹⁶

Er bestaat een 'Plan van aanpak verslavingszorg' (FMA), waarvan delen worden uitgevoerd. Het Directoraat CES heeft een 'Cultureel-Educatief Wijkbeleid' geformuleerd, maar de aansturing en uitvoering ervan stagneert. Het programma *Hubentut i Trabou* (Feffik/DAZ/CES/DSZ/Task Force) is nog niet op gang gebracht. Op financiering wachten ook het 'Instroomstelsel' (DAZ) en de 'Banen-pool' (DAZ). Er bestaan concept nota's op het gebied van een *Prepayment Project* (DSZ, wacht op goedkeuring Bestuurscollege), en *Ban Traha Pa Mas Trabou* (DAZ, wordt herzien). Daarnaast bestaan er diverse onderzoeksrapporten op het gebied van werkgelegenheid en sociaal-cultureel educatief werk. Deze onderzoeken zijn vooral inventariserend van aard, in die zin dat zij in kaart brengen wat er allemaal al gebeurt en wat zou kunnen worden verbeterd. Doorgaans ontbreekt een inventarisatie van de omvang van de problematiek, zowel in kwantitatieve als kwalitatieve zin.

Bij de meeste overheidsdiensten wordt aangegeven dat het formuleren van beleid betrekkelijk nieuw en van recente datum is. Tot voor kort functioneerden deze diensten veeleer uitvoerend, vandaar dat er op zeer veel terreinen nog geen duidelijk beleid is geformuleerd. Belangrijk is dat de uitvoering van het beleid door een dienst

¹² DWGHZ legde het beleid in 1997 vast in de *Contourennota Sociale Ontwikkeling en Welzijnsbeleid*. De nota pleit voor flankerend beleid met de Departementen van Justitie en Sociale Zaken in verband met een uit te voeren saneringsbeleid.

¹³ Jeugdbeleidsplan 1993-1997, Landelijk Jeugdbeleid 1998-2002 en 1999-2003.

¹⁴ Nota Ouderenbeleid 1996.

¹⁵ Deze opsomming is niet uitputtend, doch geeft de voor dit hoofdstuk meest relevante nota's aan.

¹⁶ De data voor dit hoofdstuk zijn geactualiseerd tot eind juli 1999.

doorgaans niet gebaseerd is op een visie en doelstellingen welke vertaald worden in een operationeel plan van aanpak. Over het verleden kan dan ook in veel gevallen gesproken worden over beleidsarmoede dan wel een beleidsvacuüm waarbij geen beleid bestaat, maar wel activiteiten worden uitgevoerd. In deze situatie lijkt langzamerhand verandering te komen. Veel diensten bevinden zich nu in een overgangsfase waarbij het de bedoeling is dat zij zich vooral met het beleid en het monitoren ervan bezig houden, terwijl de uitvoering van de taken wordt afgestoten of overgedragen aan hiervoor toegeruste organisaties. Een en ander geeft invulling aan de kerntakenanalyse, zoals verricht in 1996.

Alle hier besproken eilandelijke diensten subsidiëren instellingen om activiteiten uit te voeren, gericht op één of meerdere doelgroepen. Daarnaast voeren de eilandelijke diensten ook zelf activiteiten uit, gericht op die zelfde groepen. Een paar voorbeelden: DSZ subsidieert alfabetiseringscursussen voor werkzoekenden, voert plaatsingsbeleid en coördinatie uit op het gebied van jeugd, ouderen, daklozen, gehandicapten, verleent maatschappelijke hulp aan onderstandstrekkers en doet aan maatschappelijk opbouwwerk in de wijken. CES financierde een preventieproject dropouts, financiert jeugdopbouwwerk in de wijken en volwasseneneducatie (*train-the-trainers-programma's*). Ook vanuit de landelijke overheid worden instellingen gesubsidieerd om activiteiten uit te voeren, onder andere op het gebied van de jeugd (onder andere dropouts en tienermoeders) en de verslavingszorg. Het Land voert zelf geen directe activiteiten, gericht op armoedebestrijding uit.

Stellen we ons tot slot de vraag of de doelstellingen van het beleid, gericht op armoedebestrijding per dienst/departement zijn vastgelegd, dan is het antwoord ontkennend: geen enkele dienst of departement heeft een geformuleerd beleid, gericht op armoedebestrijding. In een groot aantal gevallen is de status van beleidsnota's onduidelijk omdat deze niet geaccordeerd zijn door het Bestuurscollege, dan wel dat de nota's of projectvoorstellen wachten op financiering.

Beleid op afdelings-(micro) niveau

Indien er (nog) geen specifiek beleidsplan of nota is, komt het voor dat er op afdelingsniveau een beleidsnotitie is opgesteld, die als uitgangspunt wordt gehanteerd bij de uitvoering van de afdelingstaken. In feite wordt op afdeling en vaak op uitvoerend niveau het beleidsvacuüm ingevuld dat men op meso en/of macro niveau had kunnen verwachten. Als de dienst zelf haar beleidstaken (nog) niet heeft kunnen vastleggen, bemoeilijkt dit het vaststellen en goedkeuren van het beleid op afdelingsniveau. Een voorbeeld hiervan is het beleid van de overheid op het gebied van de verslavingszorg. Op afdelingsniveau zijn beleidsuitgangspunten geformuleerd, die echter nog niet formeel zijn vastgesteld door de dienst, vanwege het ontbreken

van het vastleggen van het dienstka-der. De afdelingen lijken in een overgangsfase terecht te komen, waarbij de uitvoerende taken worden afgestoten of verzelfstandigd en er een kleine afdeling overblijft, gericht op beleid en monitoren en bijsturen van beleid. Op het niveau van de afdelingen, hetgeen ook impliceert afslanking van de afdeling, is vooralsnog hieraan geen inhoud gegeven.

Welk beleid wordt gevoerd ten aanzien van de doelgroepen?

Voor geen enkele doelgroep, waarover in dit onderzoek sprake is, is een structurele beleidsmatige aanpak voorhanden, in die zin dat de beleidsvoornemens slechts vertaald zijn naar een gedeelte van de problematiek en niet op het totaal. Zo is er beleid ontwikkeld op preventie van uitval uit het onderwijs (*drop-outs*), preventie van tienerzwangerschap en op preventie van druggebruik onder jongeren. Specifiek curatief beleid voor die jongeren die uitgevallen, zwanger en/of verslaafd zijn, is niet of nauwelijks geformuleerd.

Tabel 1. Dekking van de doelgroepen door het beleid in 1999

Doelgroep	Dekking in percentages van de gehele doel- groep	Opmerkingen
Werklozen en/of onderstand- trekkers	circa 27%	Jobcenter, cliënt-contacten p/jr Er zijn 8.500 onderstandtrekkers
Mensen werkzaam in de infor- mele sector	Nihil	Geen beleid
in woningnood verke- renden	circa 10%	<i>Fundashon Kas Popular (FKP) & Drecha Kas</i> , jaar- productie circa 400, totaal aantal bouwvalli-ge woningen 5.000
Vrouwen aan het hoofd van een éénou- dergezin	Onbekend	Dit is geen aparte doelgroep in het beleid
Ouderen	13,4 % (oude- ren > 60 jaar)	Betreft alleen ouderen die verzorgd worden
Drop-outs	Onbekend	Er zijn diverse activiteiten door Jobcenter, Cultureel-Educa- tieve-Sector, Feffik en Task Force
Tienermoeders	onbekend. Indruk is vrij hoog: >50%	Aanwas van circa 330 kinderen van tieners per jaar. Er zijn 14 organisaties voor begeleiding, alle gesubsidieerd
Immigranten	Nihil	Geen beleid
Verslaafden	15-19%	1.500 cliënt-contacten per jaar

Wel zijn op onderdelen projecten of activiteiten ontwikkeld waar al dan niet duidelijke doelstellingen zijn geformuleerd. Op het gebied van wijkbeleid is het Directoraat van het CES werkzaam met programma's gericht op het versterken van de

zelfstandigheid en zelfredzaamheid van de buurt-organisaties en de wijkbewoners. DSZ doet in de wijken aan maatschappelijk opbouwwerk en begeleiding gericht op het bewust maken, organiseren en begeleiden van de wijkbewoners en de buurtorganisaties, opdat zij zelf kunnen werken aan hun welzijn en welbevinden. In tabel 2 wordt per doelgroep aangegeven welke beleidsvoornemens c.q. aanpakvoorstellen zijn aangetroffen.

Het ontwerp van het beleid door donoren en fondsen

Diverse financiële organisaties en fondsen vervullen in de Nederlandse Antillen en op Curaçao de rol van donor, via het verstrekken van financiële ondersteuning. Het betreft hier onder meer de volgende intermediaire NGO's: Sede Antia, SOFNA, Jeugdfonds Nederlandse Antillen (Jena) en Reda Social. Daarnaast zijn er een aantal Antilliaanse fondsen zoals het Criminaliteitsfonds en diverse particuliere Nederlandse fondsen, zoals Katholieke Noden. Tot slot zijn er de ontwikkelingsgelden die door Nederland en de Europese Unie ter beschikking worden gesteld.

Bijna alle bovengenoemde instellingen ontvangen hun gelden direct, dan wel indirect uit ontwikkelingshulp van Nederland en de Europese Unie.

Op Curaçao is er sprake van een groot aantal stichtingen, die gesubsidieerd worden door de overheid om activiteiten uit te voeren op het gebied van sociaal-maatschappelijk beleid.

Organisaties die zelfstandig (zonder een bijdrage van de Antilliaanse of Curaçaose overheid) opereren zijn onder andere de FAJ, *Drecha Kas*, *Unidat di Bario* en diverse wijkorganisaties, waaronder ook kerken.¹⁷ Externe donoren, zoals Reda Social en SOFNA, treden op als hun financier.

In dit onderzoek zijn naast deze instellingen ook de koepelorganisaties betrokken, die gericht zijn op activiteiten voor één of meerdere doelgroepen, zoals de *Steering Committee Curaçao* en de FMA.

Tot voor kort waren er geen samenwerkingsafspraken tussen de (landelijke en eilandelijke) overheid en deze organisaties. Hierdoor is er ook weinig sprake van kruisbestuiving met betrekking tot het formuleren van beleid.

¹⁷ In een aantal wijken, onder andere Soto, Buena Vista en Otrobanda, zijn kerken actief op dit gebied. De R.K. kerk in Buena Vista heeft zelfs een groot multi-functioneel centrum gerealiseerd, waarin met name activiteiten voor de jeugd worden georganiseerd.

Tabel 2. Bestaande beleidsvoornemens per doelgroep

Werkzoekenden en/of onderstand-trekkers	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Ban Barrio Bek</i> (een loket in de wijk van DSZ en DAZ). - diverse arbeidsvoorzieningsinstrumenten om instroming in de arbeidsmarkt mogelijk te maken.
Mensen werkzaam in de informele sector	<ul style="list-style-type: none"> - versterken van de mogelijkheden in de formele sector.
In woningnood verkerenden	<ul style="list-style-type: none"> - herstructurering van de daklozenzorg. Het bieden van tijdelijke noodhulp, transitiehulp en preventie. - reguliere volkswoningen-verbeteringsprogramma.
Vrouwen aan het hoofd van een één-ouder gezin	<ul style="list-style-type: none"> - geen apart item, onderdeel van gezinsbeleid, werkzoekenden/onderstandtrekkers, tienermoeders.
Ouderen	<ul style="list-style-type: none"> - optimaliseren van de zorg. Het komen tot een elkaar aan-vullend zorgcircuit.
Drop-outs	<ul style="list-style-type: none"> - preventie van <i>drop-outs</i>. - diverse projecten gericht op instroming naar de arbeidsmarkt.
Tienermoeders	<ul style="list-style-type: none"> - preventie van zwangerschap: diverse voorlichtingsprojecten - opvang en ondersteuning tienermoeders: diverse projecten
Immigranten	<ul style="list-style-type: none"> - wetgeving (landsverordening uitzetting vreemdelingen).
Verslaafden	<ul style="list-style-type: none"> - optimaliseren huidig aanbod en uitbreiding om te komen tot een aanvullend zorgcircuit. - terugdringen van de overlast van <i>chollers</i> in Punda en Otrobanda.

Op dit moment hebben de overheden met bijna alle (zo'n 90%) gesubsidieerde instellingen een samenwerkingscontract gesloten. De overheid regelt middels deze overeenkomsten welke taken de betreffende koepelorganisatie en instellingen dienen uit te voeren. Zo bestaat er nu een samenwerkingsprotocol tussen de FAJ en de Dienst voor Jeugd & Volwasseneneducatie (DJ&V) over het jeugdbeleid. De FAJ heeft een duidelijke invloed gehad op het jeugdbeleid, doordat vanuit FAJ en haar leden diverse initiatieven zijn genomen om te komen tot netwerkopbouw en nader onderzoek, op grond waarvan prioriteiten zijn gesteld.

Interactief beleid - beleid dat wordt ontwikkeld in wisselwerking met de cliënten - staat op de Nederlandse Antillen en Curaçao nog in de kinderschoenen.¹⁸ Het is zeker geen regel dat de cliënten actief betrokken worden bij het beleidsontwikkelingsproces. De invloed die zij hebben, wordt uitgeoefend via politieke partijen. Vanuit wijkorganisaties, zoals de *Unidat di Bario*, wordt wel steeds meer druk uitgeoefend op de overheid om het veld meer bij het beleid te betrekken. Natuurlijk is er wel regelmatig sprake van een uitwisseling van gedachten tussen de overheid en de 'werkers' in het veld. Veel van deze werkers zijn in dienst van de overheid en de overheid levert ook veel bestuursleden voor de gesubsidieerde instellingen.

Vrijwel alle donoren werken hoofdzakelijk via projectfinanciering. Overheden en uitvoerende instellingen dienden hun projectdossiers in en de donor toetste deze dossiers aan hun doelstellingen. De donoren beïnvloedden in die zin het beleid dat als zichzelf prioriteit gaven aan bijvoorbeeld preventie, dan werd dit punt ook als prioriteit opgenomen in het beleid. Vergelijking van de diverse doelstellingen van de donoren leert dat deze grotendeels overeenkomen. Onderlinge afstemming van donoren vond en vindt nauwelijks - en dan op ad hoc basis - plaats. Hierdoor wordt het shopgedrag, het van subsidiegever naar subsidiegever wandelen, van de subsidievragers bevorderd en wordt overlap in activiteiten in de hand gewerkt. De laatste jaren is een verandering merkbaar - al dan niet onder invloed van de kritiek die is geuit - in het denken en de werkwijze van de diverse donoren.¹⁹

De Europese Unie stelt als voorwaarde voor financiering in de sociale sector dat er sprake is van een coherent beleidskader. Daarom hebben de Antillen een Nationaal Indicatief Programma opgesteld (NIP) waarin de prioriteiten voor ontwikkelingssamenwerken zijn aangegeven. (In het NIP voor het achtste Europese ontwikkelingsfonds is een van de twee *focol sectors* ondersteuning van de sociale sector). Subsidieaanvragen worden niet gehonoreerd als zij niet passen in een nationaal gericht beleidskader. Deze voorwaarde is ook overgenomen door Nederland. In de

¹⁸ Hoewel diverse activiteiten ontplooid zijn op dit gebied, zoals bij de totstandkoming van het *Plan Ekonomia Sosial* van DWGHZ en op dit moment *Vishon Korsou*.

¹⁹ Vanuit DEPOS en DWGHZ is het initiatief gestart om te komen tot een structureel overleg tussen de fondsen voor sociale ontwikkeling en de overheden. Dit is echter nog niet operationeel.

nota *Toekomst in Samenwerking* (1999) staan de voornemens vermeld van de Nederlandse regering voor een samenwerkingsbeleid van Nederland met de Nederlandse Antillen en Aruba. Gezamenlijk overeengekomen, voortschrijdende samenwerkingsprogramma's dienen in de plaats te komen van het versnipperde projectenbeleid. De in te zetten middelen moeten bijdragen aan structurele verbeteringen met betrekking tot de 'zelfredzaamheid' van de eilanden en bij de keuze van te financieren projecten moet de samenhang zodanig zijn dat de diverse activiteiten elkaar ondersteunen en versterken. Een belangrijk aandachtspunt bij het bovenstaande is wel dat subsidieaanvragen hoge deskundigheidseisen stellen aan de opstellers hiervan. Deze deskundigheid is vaak (nog) niet voldoende aanwezig bij de diverse overheidsinstellingen en vaak geheel niet bij de uitvoerende instellingen.

Het zijn met name de uitvoerende instellingen die voor een aanzienlijk deel het beleid gericht op de diverse doelgroepen bepalen. Dit geldt zowel voor de niet-gesubsidieerde, als voor de gesubsidieerde stichtingen en NGO's. Dat op het uitvoerende niveau ook het beleid geformuleerd wordt, is het gevolg van de afwezigheid van een duidelijk overheidsbeleid op macro- en meso-niveau. Onderlinge afstemming, coördinatie en samenwerking op uitvoerend niveau gebeurt doorgaans slechts incidenteel met als uitzondering het terrein van vrouwen in probleemsituaties en van de jeugd- en verslavingszorg waar federatieve verbanden bestaan.

Dekking: worden de doelgroepen bereikt?

De vraag naar de *dekking* van de doelgroepen door het beleid refereert aan een aantal aspecten. Zo is er de (kwalitatieve) vraag, hoe groot het percentage is dat door het beleid wordt bereikt. Uiteraard zijn er ook kwalitatieve vragen: is er wel voor alle doelgroepen beleid geformuleerd, worden alle problemen van de doelgroepen afgedekt door het beleid, en bestrijkt dit beleid heel Curaçao? Zoals hiervoor is verwoord, bestaan er op macroniveau (regeer- en bestuursakkoorden) beleidsvoornemens, gericht op de negen doelgroepen van het armoedebestrijdingsonderzoek. Deze beleidsvoornemens zijn zeer algemeen geformuleerd. Op dienst- en afdelingsniveau zijn deze beleidsvoornemens vertaald in activiteiten voor de doelgroepen. Voor de meeste activiteiten geldt echter dat er nog te weinig wordt en kan worden bijgehouden wat het exacte bereik (in hoeveelheden mensen) is.²⁰

Kwantitatief kan het bereik berekend worden als we de totale doelgroep kennen

²⁰ De meeste diensten en instellingen beschikken nog niet over een adequaat cliënt informatiesysteem. Een en ander is nog volop in ontwikkeling.

én het aantal personen uit die groep dat door het beleid bereikt wordt. Een vergelijking daartussen levert een percentage op. De totale omvang van de doelgroepen in dit armoedebestrijdingsonderzoek is echter slechts in incidentele gevallen bekend en dan is de schatting van de omvang in veel gevallen nog arbitrair. Dit heeft te maken met (a) gehanteerde definities die niet in alle gevallen eenduidig zijn, (b) het gebrek aan fundamenteel kwantitatief en kwalitatief onderzoek over en ten aanzien van de doelgroep, (c) de graad van toegankelijkheid waarmee de groep te bereiken is, hetgeen vooral te maken heeft met de mate van organisatiegraad van de leden behorende bij de groep. Ook dient onderzocht te worden in hoeverre het voornoemde beleid heeft bijgedragen aan een verbetering van de doelgroepen. Dit kan bijvoorbeeld bereikt worden door per doelgroep over een bepaalde tijdsperiode het beleid op haar effectiviteit te onderzoeken.

Opvallend is dat de voor dit onderzoek geraadpleegde instanties weinig idee hadden van het percentage van de doelgroep dat bereikt wordt. Erg veel aandacht gaat uit naar de kwaliteit van de hulpverlening: doen wij het wel goed en hoe kan het beter? Met andere woorden het beleid wordt geformuleerd in termen als: hoe kan het beter, eerder dan in termen als: hoe kan een maximaal aantal cliënten bereikt worden. Bij de hulpverlener staat de individuele hulp vaak voorop. Het overzicht op de totale doelgroep en de aanpak hiervan komt daardoor vaak op de tweede plaats. Slechts op een beperkt aantal terreinen blijkt het mogelijk aan te geven hoe groot het bereik is, in die zin dat kan worden aangegeven met hoeveel cliënten men contact heeft. Wel is het duidelijk dat een grote groep niet bereikt wordt, alleen is het niet duidelijk of deze groep ook inderdaad problemen heeft. Doorgaans beperkt de uitvoerende instantie zich tot het bijhouden van de door haar behandelde klanten. Voor de totale doelgroep wordt daarentegen vaak een andere informatiebron gebruikt waardoor er grijze en witte vlekken kunnen ontstaan. Tabel 3 geeft een overzicht van de voor dit onderzoek geselecteerde doelgroepen en de geschatte dekking van het beleid.²¹ De overheid voert geen beleid met betrekking tot mensen werkzaam in de informele sector en immigranten. Binnen de geformuleerde doelgroepen bevinden zich uiteraard weer subgroepen waarvoor soms wel, maar vaker geen apart beleid wordt gevoerd. Voorbeelden van zulke subgroepen zijn: oudere mannen, jeugdige verslaafden, et cetera. Er blijken tal van grijze plekken binnen het beleid voor de doelgroepen. Een paar voorbeelden. Bij drop-outs is het de opvang, waar moeten of kunnen ze heen. Bij tienermoeders is het de mogelijkheden om zich verder te kunnen ontwikkelen (onder andere het naar school kunnen blijven gaan, terwijl er bijvoorbeeld oppas mogelijk is voor het kind of de kinderen). Bij woning-

²¹ Het bereik wordt afhankelijk van de beschikbaarheid van gegevens de ene keer uitgedrukt in aantallen personen en de andere keer in aantallen activiteiten of andere eenheden.

nood is het totale beleid gericht op de in woningnood verkerenden (onder andere wachtlijstproblematiek, bouwen van goedkopere woningen, et cetera). Bij werklozen zijn de doorstromingsmogelijkheden naar de arbeidsmarkt nog een grijze plek. Hoe kunnen er voor hen voldoende perspectieven worden geschapen? Kortom, de totale problematiek van de diverse doelgroepen wordt slechts ten dele afgedekt door het overheidsbeleid. Wat de geografische bereikbaarheid betreft, blijken de meeste activiteiten gericht te zijn op doelgroepen in Willemstad.

Er zijn specifieke activiteiten in Band'Abou en Band'Ariba, maar niet op alle gebieden. Verslaafdenzorg bijvoorbeeld is nog bijna uitsluitend geconcentreerd op Willemstad. Verder wordt er veelal gewerkt vanuit een voorziening en wordt er zeer weinig gewerkt vanuit de cliënt.

De effectiviteitsvraag

De meting van effectiviteit

Het tot nu toe geformuleerde beleid met betrekking tot de verschillende doelgroepen wordt voornamelijk vertaald naar algemene doelstellingen. Een en ander is (nog) niet nader gespecificeerd. De nieuwe begrotingssystematiek en een nieuwe methodiek voor het subsidiëren van zorginstellingen dwingen de overheid om allereerst beleid te gaan formuleren en ten tweede dit beleid te vertalen naar meetbare doelstellingen (output). Dit hele proces werd pas in 1993 in gang gezet.

Het beleid gericht op de doelgroepen is over het algemeen niet vertaald in duidelijke, operationele, laat staan meetbare doelstellingen. Effectmetingen zijn en worden niet verricht. Op niveau van de doelgroep kan dan ook niet gezegd worden of de verleende zorg/steun/hulp/activiteiten geleid hebben tot structurele verbetering van de situatie van de doelgroep. Op doelgroep-niveau zijn geen evaluatiestudies aange troffen, met uitzondering van het onderzoek van het Nederlands Economisch Instituut (NEI), dat eind jaren tachtig is verricht naar de arbeidsmarkt en het onderwijs.²²

Bij de eilandelijke diensten wordt wel intern geëvalueerd op grond van de eigen ervaringen en waarnemingen.²³ Er wordt expliciet de behoefte uitgesproken aan specifieke studies die aangeven welke aanpak de beste is. De voorkeur lijkt daarbij uit te gaan naar cliëntgericht werken, aangezien deze aanpak meer effect sorteert dan voorzieningsgericht werken, omdat veel cliënten te maken hebben met een complexiteit van problemen. Door de diensten wordt -vaak noodgedwongen -naar samenwerking gezocht om te komen tot een meer integrale aanpak van de problematiek.

²² Op basis van dit onderzoek is besloten tot een andere aanpak van werkzoekenden.

²³ De schriftelijke documentatie terzake laat evenwel veel te wensen over.

Tabel 3. Doelgroepen en bereik (schattingen door de beleidsvoorbereidende of uitvoerende organisatie(s))

Werklozen	<i>Omvang:</i> meer dan 10.000, waarvan 2.500 jonger dan 24 jaar (DAZ, maart 1999). <i>Bereik:</i> via Jobcenter aantal contacten per jaar 2.700, waarvan 800 jonger dan 24 jaar (DAZ, begroting 1999).
Onderstand-trekkers	<i>Omvang:</i> wordt onderzocht. Bestand dient te worden opgeschoond. <i>Bereik:</i> via BBB-wijkkantoren en het hoofdkantoor: 8.500 cliënten (DSZ).
Mensen werkzaam in de informele sector	<i>Omvang:</i> schatting 10.000 (Kultura Proprio). <i>Bereik:</i> beleid is gericht op het versterken van de formele sector (midden- en klein bedrijf) en niet direct gericht op de informele sector als zodanig.
In woningnood verkerenden	<i>Omvang:</i> geschat (door FKP) aantal zeer slechte woningen: 5.000. Over het aantal in woningnood verkerenden zijn geen gegevens bekend. <i>Bereik:</i> jaarlijks worden door FKP en Drecha Kas ongeveer 400 woningen vernieuwd en/of verbeterd.
Vrouwen aan het hoofd van een éénuoudergezin	Zijn geen aparte doelgroep, maar is een apart speerpunt bij werkzoekenden, onderstandtrekkers en ouderen.
Ouderen	<i>Omvang:</i> 21.610 in 1997. <i>Bereik:</i> C Tehuizen: 550 personen geplaatst via DSZ. (Daarnaast ook particulieren). C Gezinszorg: 80 per maand. C Wijkverpleging: 1913 per maand. C Open bejaardenzorg: 350 per jaar.
Drop-outs	<i>Omvang:</i> grote verschillen in definities van drop-out. De census 1992 noemt een percentage van 42,2 procent (5.002 jongeren tussen 15 en 24 jaar). Hier vallen ook jongeren onder die uitvallen uit het VWO-onderwijs, maar wel reeds een MAVO of LTS diploma hebben. <i>Bereik:</i> diverse activiteiten door Jobcenter, DJV en Feffik. Totale omvang van het bereik niet bekend.
Tiernermoeders	<i>Omvang:</i> totale omvang niet bekend. Jaarlijks worden er gemiddeld 335 baby's geboren, waarvan de moeder tussen de 10 - 19 jaar is. <i>Bereik:</i> 19 initiatieven voor begeleiding. Onbekend hoe groot het totale bereik is.
Immigranten	<i>Omvang:</i> onbekend. <i>Bereik:</i> er is geen sociaal beleid.
Verslaafden	<i>Omvang:</i> geschat tussen 8.000-10.000 drug- en alcoholverslaafden, waarvan 1.500 problematisch (Curises 1996). <i>Bereik:</i> via FMA over 1997 en 1998 1.500 cliëntcontacten.

Bron: Rapport IMD-Consultancy en Training ten behoeve van Reda Sosial (1999)

Op project-niveau zijn de doelstellingen van het project vaak wel duidelijk, operationeel en meetbaar geformuleerd en zijn op korte termijn diverse structurele verbeteringen aan te wijzen.²⁴ Bij projecten die gesubsidieerd worden door donoren zoals de Europese Unie en de BZK vindt over het algemeen - conform de subsidievoorwaarde - een evaluatie plaats. Daarnaast zien we vooral de laatste jaren een toename van evaluaties, die gaande weg meer de richting op gaan van effectmeting. Over het algemeen geldt dat als bij evaluaties blijkt dat de aanpak van een bepaalde problematiek niet het gewenste effect oplevert, het beleid en de aanpak hierop wordt aangepast.

Op individueel niveau worden door de hulpverleners eveneens meetbare doelstellingen geformuleerd en zijn op korte termijn structurele verbeteringen waarneembaar, zoals het verkrijgen van een betaalde baan, het voltooien van een opleiding en het verkrijgen van een woning. Een individuele prestatie is natuurlijk geen structureel succes. Vanwege het ontbreken van een cliënt-volgsysteem bij de diverse doelgroepen is het niet mogelijk om systematisch aan te geven, wat de structurele verbeteringen zijn op lange termijn, met andere woorden of de problemen zijn opgelost. Aandachtspunt bij het bovenstaande is wel dat structurele verbeteringen vaak niet alleen toegewezen kunnen worden als een direct effect van deze projecten. Er kan ook sprake zijn van een autonome ontwikkeling, zoals invloeden vanuit de omgeving.²⁵ Daar de problematiek van de diverse doelgroepen vaak complex is, en er meerdere disciplines bij betrokken zijn, zal een integrale cliëntgerichte²⁶ benadering meer effect sorteren. Door de cliënt centraal te stellen, wordt ook niets over het hoofd gezien. Hulpverlening die verricht wordt vanuit de voorziening bekijkt vaak alleen die specifieke hulpverlening en vaak blijkt dat niet het hoofdprobleem te zijn.²⁷

Ten opzichte van de effectiviteitsvraag van het beleid kunnen we concluderen dat

²⁴ Een mooi voorbeeld is het project 'Preventie drop-out aanpak eerste en tweede klas basisscholen'. Dit project heeft het leesniveau van de betrokken leerlingen aanzienlijk verhoogd, waardoor het percentage zittenblijvers verlaagd is (CES: "Drop-out preventie in het kleuter- en basisonderwijs," 1997). Een ander goed project waarvan de resultaten meetbaar waren, was het 'Project voor opvang drop-outs te Band'Abow'. Een aantal jongeren is inmiddels geplaatst op een opleiding.

²⁵ Bijvoorbeeld: economische groei gepaard gaande met een toename van het aantal arbeidsplaatsen voor de lager opgeleiden leidt voor veel doelgroepen tot verlichting of vermindering van de problemen.

²⁶ Integraal cliëntgericht betekent dat de hulpverlening rond de cliënt wordt georganiseerd en dat de totale problematiek wordt aangepakt.

²⁷ Voorbeeld van dit laatste is de daklozenzorg. In het verleden werd iemand die dakloos was geplaatst in een opvanghuis (voorzieningsgericht). Met het nieuwe beleid wordt gekeken wat precies de problematiek is en is het de bedoeling dat in het eventuele opvanghuis een zodanige begeleiding wordt gegeven dat de betrokkene weer zelfstandig kan gaan functioneren. Over het algemeen is deze ommekeer vooral intern (binnen de overheid en binnen de uitvoerende instellingen gericht). Cliëntgericht werken vereist immers een totaal andere werkwijze. Het vereist een specifieke deskundigheid van de werkers en een passende infrastructuur (een hulpverleningsnetwerk dat voldoet) om het gewenste effect te kunnen realiseren. Op een aantal terreinen wordt meer cliëntgericht werken reeds in de praktijk gebracht, zoals binnen het wijkverbeteringsproject Seru Fortuna, *Ban Bario Bek* en het straathoekwerk in de verslavingszorg.

op doelgroep-niveau nauwelijks onderzoek is gedaan naar de effecten van het beleid. Op projectniveau bestaat daarover wel rapportage, omdat een effectiviteitsmeting vaak een eis is van een donor of fonds. Op individueel niveau is het effect vooral bekend bij en afhankelijk van individuele hulpverleners. Binnen organisaties wordt kennis opgebouwd met betrekking tot de cliënten en de meest effectieve wijze van zorg. Deze ervaringsgegevens worden niet gedocumenteerd en gedeeld met anderen buiten de organisatie. Het leren van successen en missers blijft dan ook beperkt. Als belemmeringen voor een effectieve aanpak van de doelgroepen kan allereerst worden genoemd het ontbreken van voldoende informatie over de doelgroep. Daarnaast is de gehanteerde methode vaak niet duidelijk. Doordat geen meetbare doelstellingen zijn geformuleerd, kan de aanpak diffuus blijven.²⁸ Een belemmering is het meestal ontbreken van een adequate uitvoeringsstructuur. Er is vaak sprake van overlap, waarbij afstemming en coördinatie ontbreken. De uitvoering geschiedt vaak te ver van de doelgroep af. Tot slot kan geconcludeerd worden dat de effectiviteit van de hulpverlening lijdt onder de trage en onduidelijke besluitvormingsprocessen bij het politiek bestuur inzake het te voeren beleid. De dubbele bestuurlijke structuur (landelijk en eilandelijk) lijkt vooral voor Curaçao belemmerend te werken.

²⁸ Bijvoorbeeld: wat wil men bereiken met de aanpak van tienermoeders? Hoeveel drop-outs moeten aan een baan geholpen worden?

De beschikbaarheid van middelen

Aangezien op veel terreinen van het sociaal-maatschappelijk beleid het gewenste resultaat slechts in algemene termen geformuleerd is, is het moeilijk om de vraag naar voldoende beschikbaarheid van middelen eenduidig te beantwoorden. Een en ander is ook afhankelijk van het referentiekader. Vergelijkt men met het voorzieningenniveau in buurlanden in het Caraïbisch gebied dan wordt al snel gezegd dat er op Curaçao middelen genoeg zijn en dat zij alleen effectiever moeten worden ingezet en er prioriteiten moeten worden gesteld. Vergelijkt men met het voorzieningenniveau in Nederland, en dan vooral de kwaliteit van de zorg, dan wordt al snel gezegd dat er veel te weinig middelen zijn. Dit laatste geldt nog sterker voor het kunnen bieden van een elkaar aanvullend zorgcircuit, zoals gewenst is voor de jeugdzorg, ouderenzorg en verslavingszorg. Voor een relatief nieuw terrein zoals wijkbeleid is het echter duidelijk dat er te weinig middelen zijn. Hiervoor is op de eilandelijke begroting nauwelijks²⁹ een budget opgenomen.

Bij analyse van de Eilands- en Landsbegroting en -rekeningen blijkt dat het niet goed mogelijk is per doelgroep een toerekening van kosten naar de verschillende doelgroepen te maken. Om toch enige structuur aan te brengen in deze problematiek zijn de budgetten van een aantal deelsectoren van de gesubsidieerde instellingen van het Eilandgebied in beschouwing genomen over de begrotingsjaren 1993 en 1998 (zie tabel 4).

Tabel 4. Budgetten van enige aandachtsvelden in de zorgsector in 1993 en 1998 (in NAf.)

Deelsector	1993	1998
Bejaardenzorg	10.041.872	14.306.677
Jeugdhulpverlening	4.586.511	6.039.000
Verslavingszorg	62.580	2.000.000
Vrouwenontwikkelingswerk	50.980	233.925
Jeugd & Volwasseneneducatie	1.606.470	1.771.000
Onderwijs & Ondersteuning	570.000	2.017.000

Bron: Begrotingen Eilandgebied Curaçao 1993 en 1998

²⁹ Als onderdeel van de begroting DJ&V.

Uit tabel 4 blijkt dat er in alle in beschouwing genomen deelsectoren sprake is van een verhoging van het budget. Deels is dit een gevolg van uitbreiding van het hulp-aanbod en deels van een reguliere stijging van de personele kosten. Bij de verschillende intermediaire subsidieverstrekkers en fondsen is de allocatie van middelen iets transparanter, maar blijft het moeilijk om deze toe te rekenen naar doelgroepen. Het idee bestaat desalniettemin dat de uitgaven voor zorg en welzijn de afgelopen jaren zijn toegenomen als gevolg van de introductie van de AWBZ (*Lei di Abijan*) en vanwege de gelden die aan SOFNA en Reda Sosial zijn toegekend.

Beschikbaarheid van kennis/informatie over de problematiek

Ten aanzien van de doelgroepen is alleen op het gebied van drop-outs en de verslavingszorg recentelijk (1998 en 1997) kwantitatief en kwalitatief onderzoek gedaan. Voor de overige doelgroepen wordt voornamelijk gebruik gemaakt van algemene gegevens zoals vermeld in de Censusatlas 1992 van het CBS, recente statistische gegevens van CBS met betrekking tot arbeidskrachtentellingen en van eigen waarnemingen. Over het algemeen wordt naar voren gebracht³⁰ dat er behoefte is aan meer up-to-date kwantitatieve en kwalitatieve informatie over de doelgroepen. Daarnaast blijkt dat een algemeen beleids- en toetsingskader ontbreekt. Voor wat betreft het wijkbeleid dient er snel een *needs assessment* per wijk en een integraal beleidskader te komen. In tabel 5 wordt per doelgroep aangegeven wat op dit moment de gewenste informatie is.

De efficiencyvraag

Uitvoeringsstructuur

Op Curaçao houden meer dan 200 instellingen (stichtingen, verenigingen, kerkgenootschappen) zich bezig met activiteiten op het gebied van sociaal en cultureel beleid. Sommige instellingen krijgen enkel subsidie van de overheid, andere vullen de overheidssubsidie aan door die van fondsen, en weer andere zijn alleen aangewezen op deze fondsen. Daarnaast verricht de overheid (nog) een deel van de uitvoering van het beleid. DSZ, DAZ, DJ&V en de GGD verrichten allemaal uitvoerende taken.

³⁰ In de interviews die afgenomen zijn om materiaal voor dit hoofdstuk te verzamelen.

Tabel 5. Gewenste belangrijke informatie per doelgroep

Werklozen en/of onderstandtrekkers	<ul style="list-style-type: none"> - heronderzoeken bestanden (up dating en opschooning) - resultaten armoedeonderzoek (wat is armoede, hoogte onderstand)
Mensen werkzaam in de informele sector	<ul style="list-style-type: none"> - omvang - problematiek - integraal beleidskader
In woningnood verkerenden	<ul style="list-style-type: none"> - juiste informatie over de behoefte aan woningen - controle gebruik FKP woningen - integraal beleidskader
Vrouwen aan het hoofd van een éénouder gezin	<ul style="list-style-type: none"> - voor hoeveel vrouwen is er een probleem en waarom - integraal beleidskader
Ouderen	<ul style="list-style-type: none"> - aanvullende gegevens met betrekking tot gezondheid, huisvesting, financiën; kwalitatieve analyses gegevens in het kader van behoefteonderzoek - beleidskader met betrekking tot gewenste kwaliteit van zorg
Drop-outs	<ul style="list-style-type: none"> - welke aanpak is succesvol? - cliënt volgsysteem - omvang van de doelgroep - integraal beleidskader
Tienermoeders	<ul style="list-style-type: none"> - wat is het effect van de aanpak - bij hoeveel jonge vrouwen is het een probleem. - integraal beleidskader
Immigranten	<ul style="list-style-type: none"> - omvang - problematiek - integraal beleidskader
Verslaafden	<ul style="list-style-type: none"> - informatie over jeugdige verslaafden - cliënt volgsysteem

Bron: Workshops met beleidsuitvoerende instanties.

Het komt regelmatig voor dat taken die uitgevoerd worden door de overheidsdiensten ook worden uitgevoerd door particuliere instellingen, bijvoorbeeld op het gebied van tienermoeders. Een inventariserend onderzoek dat in 1997 is uitgevoerd door SIFMA (*Sentro di Informashon i Formuashon na Bienestar di Mucha*; Informatie en Vormingscentrum ten behoeve van het kind), gaf aan dat veertien instanties op de Nederlandse Antillen, waaronder vier eilandelijke diensten en drie landelijke departementen op het terrein van de tienermoeders bezig waren. Men verdrong elkaar als het ware om beleid uit te voeren. Het onderzoek van SIFMA vormde mede aanleiding om meer structuur te brengen in het aanbod van de zorg voor tienermoeders.

Ten aanzien van de door haar gesubsidieerde instellingen heeft de eilandelijke overheid een duidelijke opvatting over de uitvoering. Sleutelwoorden zijn hierbij het vermeerderen van de effectiviteit, de efficiency en de transparantie.

De overheid denkt een en ander op drie manieren te realiseren: (a) door het afsluiten van samenwerkingscontracten tussen overheid en instelling, waarin duidelijk wordt afgesproken wie wat doet voor hoeveel geld; (b) door het vaststellen van normen, zowel voor kwantiteit als kwaliteit; en (c) door herstructureringen van het veld door middel van fusies en federatievorming. De overheid is in 1993 langzaam aan gestart met de uitvoering van dit beleid. Inmiddels zijn met meer dan de helft van de door het Eilandgebied gesubsidieerde instellingen samenwerkingscontracten afgesloten. In een aantal sectoren (jeugdzorg en gehandicaptenzorg) zijn instellingen met eenzelfde taakuitvoering gefuseerd of zijn federaties gevormd (jeugdinternaten). In andere sectoren (ouderen, sociaal-cultureel werk) verloopt dit proces van samenwerken en federatievorming moeizaam.

Daarnaast is de eilandelijke overheid - in het kader van een kerntakendiscussie - in 1995 gestart met een proces van afstoten (verzelfstandigen) van uitvoerende taken en het zich concentreren op beleidstaken. Een en ander betekent een enorme verandering voor zowel het ambtelijke als het politiek bestuurlijke apparaat. Dit geldt zowel voor de organisatiestructuur en de omvang, alsmede voor de inhoud van het werk. Binnen diverse diensten is het proces gestart van het verzelfstandigen van de uitvoerende afdelingen en het vormen van beleidsdiensten. De meeste diensten bevinden zich anno 1999 in de beginfase van dit proces waarbij opgemerkt kan worden dat dit veranderingsproces behoorlijk traag verloopt.

Het formuleren van beleid is voor de meeste diensten van het Eilandgebied relatief nieuw. Het zelfde geldt voor het overlaten van de uitvoering aan aparte organisaties. Voor een optimale aansturing van de uitvoering is het echter noodzakelijk dat er duidelijke beleidsuitgangspunten worden geformuleerd per zorgtaak en voor de zorg in haar totaliteit. Op dit moment is het dan ook nog lang niet altijd duidelijk wie wat doet. Er bestaat geen goed overzicht over de meeste doel-

groep-gebieden, niet op overheidsniveau en zeker niet op het niveau van de niet-gouvernementale sector, dan wel uitvoerende overheidsinstanties. Het gevolg van het ontbreken van coördinatie en afstemming van beleid en activiteiten, gericht op de genoemde doelgroepen, is het regelmatig voorkomen van overlappingen. Op het gebied van jeugdbeleid (met name jeugdzorg) en ouderenbeleid bestaat wel een structureel overleg tussen het veld en de overheid. Op het gebied van vrouwen alleen tussen Land, Eiland, *Steering Committee Curaçao* en het *Sentro pa Desaroyo di Hende Muhe* (SEDA) als uitvoerende instanties. Op de andere terreinen vindt overleg tussen veld en overheid ad hoc of helemaal niet plaats. Door de gebrekkige afstemming van wie wat doet, komt *shopgedrag* van NGO's en overheidsdiensten (te zamen met hun verantwoordelijke Gedeputeerde of Minister) bij donoren regelmatig voor. Het nadeel hiervan is dat dezelfde voorstellen telkens weer moeten worden beoordeeld, maar ook dat de subsidievragers niet goed weten waar zij terecht kunnen. Vormen van *shopgedrag* vinden onder meer plaats bij organisaties die zich bezighouden met tienermoeders, *drop-outs*, verslavingszorg en vrouwen-in-probleemsituaties.

Continuïteit en financiering

Continuïteit van de activiteiten gericht op de verschillende doelgroepen is in een groot aantal gevallen niet gewaarborgd. Slechts bij uitvoerende ambtelijke diensten van Land en Eilandgebied bestaat er een financiële begrotingscultuur waarbij elk jaar min-of-meer eenzelfde bedrag ter beschikking wordt gesteld van de betreffende afdeling. Het Eilandgebied heeft met de meeste gesubsidieerde zorginstellingen een overeenkomst voor twee jaar gesloten. Het subsidiebedrag kan jaarlijks worden bijgesteld, waardoor het voor NGO's vrijwel onmogelijk is meerjarige verplichtingen aan te gaan. In deze tijd van liquiditeitschaarste bij de overheid komen betalingen geregeld - soms zelf maanden - te laat binnen, hetgeen tot operationele problemen leidt bij de diverse gesubsidieerde instellingen.

In de toekomst wordt het subsidiebedrag meer gekoppeld aan de evaluatie van het functioneren en het uiteindelijke effect. Uit het voorafgaande zal duidelijk zijn dat een dergelijk systeem nog niet operationeel is. Instellingen zonder zorgcontract hebben veel meer problemen met betrekking tot de continuïteit van hun werk. De instellingen zijn vooral afhankelijk van projecten die slechts eenmalig gefinancierd worden, zonder dat er garanties bestaan voor continuering van de zorg in de toekomst. Het idee bestaat dat een aanzienlijk deel van de zorg voor de doelgroepen via aparte projecten tot stand komt, veelal direct of indirect gefinancierd door Nederland en de Europese Unie. Welk deel dat van het totaal wordt, is onbekend. Door de Overheid worden eisen gesteld aan de gesubsidieerde instelling inzake haar *accoun-*

tability. Opmerkelijk is dat dergelijke eisen voor de uitvoerende diensten op Lands- en Eilandsniveau vrijwel volledig ontbreken. Alleen de Stichting Overheids Accountantsbureau (SOAB) en de Algemene Rekenkamer Nederlandse Antillen houden zich - conform hun formele mandaat - hiermee bezig, zij het zijdelings.

Het zijn vooral de externe donoren die kwaliteitseisen stellen alvorens over te gaan tot financiering van een project. Dit vereist het opstellen van professioneel (ogende) projectdossiers, veelal door een consultant van buiten. In een aantal gevallen, en doorgaans bij de Europese Unie, wordt het project geëvalueerd. Er is bij de buitenlandse donoren een duidelijke tendens zichtbaar, bij de Europese Unie reeds geruime tijd, bij Nederland³¹ recent, om alvorens gelden ter beschikking te stellen voor een project dat in te kaderen in een beleid en een uitvoeringsstructuur. Op deze wijze dwingen donoren prioriteitsstelling af bij het aanbieden van zorg die door hen (gedeeltelijk) gefinancierd wordt. Ook stellen donoren vaak eisen aan de project- of programmafinanciering, onder meer voor wat betreft de duurzaamheid, de rapportage-verplichting, de accountantsverklaring en dergelijke. Voor grotere projecten, die gefinancierd worden met gelden vanuit Nederland of de Europese Unie, wordt een garantiestelling van de eilandelijke overheid gevraagd. Uiteindelijk dienen dan wel voldoende middelen op de eilandelijke begroting aanwezig te zijn.

De continuïteit van de zorg voor de doelgroepen is dus formeel niet gegarandeerd, daar de overheid geen meerjarige verplichtingen aangaat en de overige donoren (vooral via de ontwikkelingsgelden) vooral projecten financieren in plaats van programma's. Voor uitvoerende overheidsdiensten en de gesubsidieerde instellingen die onder het secretariaat Gesubsidieerde en Getarifieerde Instellingen (GGI) dan wel via de AWBZ gefinancierd worden, is in de praktijk wel sprake van een zekere continue geldstroom. Door de liquiditeitsproblemen bij de overheden kunnen hier in de toekomst knelpunten ontstaan. Externe financiering impliceert de praktijk van: 'wie betaalt, bepaalt'. Dit leidt vaak tot zware eisen aan de kwaliteit van het projectdossier en een kostbare uitvoering. Financiering door de Europese Unie onder toezicht van GGI zal leiden tot toename van het gebruik van bedrijfseconomische principes. Voor het functioneren van uitvoerende overheidsdiensten geldt dat hier geen criteria van efficiency worden toegepast.

³¹ Zie ook de nota *Toekomst in Samenwerking* van BZK, 1999.

Organisatiestructuur van de uitvoeringsorganisaties

Veelal zijn bij de oprichting van instellingen, ontstaan vanuit het particulier en overheidsinitiatief, geen of onvoldoende eisen gesteld aan operationele doelstellingen en dus effectiviteit, efficiency en aan behoorlijk bestuur. Bedrijfsmatig werken betekent voor de meeste instellingen een geheel andere manier van denken en doen. Het stelt bovendien de nodige eisen aan de administratieve en financiële organisatie. Op Curaçao is sprake van een forse achterstand met betrekking tot geautomatiseerde informatiesystemen. Daar waar sprake is van reeds goed lopende administratieve processen kan gemakkelijker de omslag gemaakt worden naar bedrijfsmatiger werken.³² Er is bij de gesubsidieerde instellingen een duidelijke verbetering in de bedrijfsvoering, welke zich direct vertaalt naar de wijze, tijdigheid en kwaliteit van de rapportage. Instellingen en diensten die achterstand hebben in hun administratieve organisatie, kunnen nauwelijks adequaat rapporteren. Zij hebben vaak onvoldoende informatie om begrotingen, jaarrekeningen en jaarverslagen op tijd te produceren. Regelmatige evaluaties van instelling en diensten bestaan niet, op zeer incidentele uitzonderingen na.³³ De vraag of een gulden ook efficiënt besteed wordt of kan worden, kan nauwelijks afdoende beantwoord worden.

Zowel de overheid (de beleidsambtenaren) als de particuliere instellingen (besturen) geven aan behoefte te hebben aan meer deskundigheid met name op het gebied van beleidsvoorbereiding, beleidsontwikkeling, monitoring en evaluatie, verslaglegging en financiën. Eenzelfde behoefte wordt aangegeven voor het management van de uitvoering, hoewel dit sterk kan verschillen per instelling. Van verschillende kanten worden kritische geluiden gehoord over het functioneren van de besturen, alsmede de kwaliteit van individuele bestuursleden. Bestuursleden worden doorgaans benoemd op basis van coöptatie en niet op basis van functie profielen. Ook laat in sommige gevallen de relatie bestuur - directie te wensen over. Gezien het grote aantal NGO's en stichtingen in al haar diversiteit, kunnen hierover natuurlijk geen algemene conclusies worden geformuleerd. Bij de particuliere instellingen valt vaak een kloof te constateren tussen het management dat goed geschoold is en de uitvoerende medewerkers die (nog) niet voldoende gekwalificeerd zijn voor de werkzaamheden die zij geacht worden te verrichten.

Besluitvorming bij de uitvoerende instellingen is des bestuurs. De formeel juridische verantwoordelijkheden die door het bestuur aan de directie zijn overgedragen, zijn doorgaans beperkt. De beslissingsruimte van een bestuur over geld, personeel en inzet van de middelen is doorgaans zeer ruim. Dit wordt in de hand gewerkt door het ontbreken van duidelijke beleidskaders. De bevoegdheden over de

³² Voorbeeld hiervan is de Stichting *Birgen di Rosario* (ouderenzorg).

³³ Bijvoorbeeld de evaluatie van de projecten en het functioneren van Sede Antia in 1997 (zie Kruijt et al 1997).

besteding van de gelden wordt slechts daar ingeperkt, waar samenwerkingsovereenkomsten en bestedingsallocatie voorschriften van donoren zijn geformuleerd. Onderzoeken naar efficiënte allocatie van middelen is vrijwel onbekend bij deze instellingen. Vragen als: ‘kan het goedkoper’, ‘kan het beter’, ‘kan er meer geleverd worden met inzet van dezelfde middelen’ kunnen bij de meeste uitvoerende instellingen of overheidsdiensten niet afdoende worden beantwoord.

Hoofdstuk 3: Armoede in de wijken

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt allereerst informatie gegeven over onderwerpen die de negen doelgroepen (zoals in hoofdstuk 1 aangegeven) aangaan, dus informatie over werkloosheid, de informele sector, woningsituatie, de positie van vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin, ouderen, drop-outs, tienermoeders, migratie en verslaving. Per onderwerp wordt daarbij specifieke informatie gegeven over de situatie in de twaalf armste wijken van Curaçao: Soto, Souax, Seru Fortuna, Paradijs, Kanga/Dein, Rosendaal, Wishi, Otrobanda, Berg Altena, Rooi Santu, Koraal Specht en Seru Grandi.

Daarna wordt een profiel gepresenteerd van de vier wijken Soto, Kanga/Dein, Seru Grandi en Berg Altena, die voor dit onderzoek gekozen zijn uit de bovenstaande twaalf wijken. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een profiel van de armoede in deze vier wijken. Alle resultaten komen voort uit de interviews met de 160 hoofden van huishoudens en een groot aantal sleutelinformanten uit deze vier onderzoekswijken.

Demografische gegevens

Eind 1997 telden de Nederlandse Antillen 210.847 inwoners: Curaçao 153.664, Bonaire 14.539, Saba 1.531, Sint Eustatius 2.237 en Sint Maarten 38.876 (CBS 1998). De Curaçaose bevolkingsgroei stagneerde in de periode 1970-1990. Eén van de oorzaken is een forse emigratie, te wijten aan slechte economische omstandigheden. Tussen 1970 en 1997 groeide de bevolking van Sint Maarten met 565 procent, die van Bonaire met 77 procent, terwijl Curaçao bleef steken op 5 procent.

Curaçao is dicht bevolkt. Bijna alle arme wijken zijn gelegen in het stadsdistrict Willemstad,³⁴ waardoor de bevolkingsdichtheid hoger ligt dan het eilandelijke gemiddelde. Dit zijn de CBS-cijfers per wijk in 1992: Berg Altena (5.070), Wishi (1.740), Kanga/Dein (1.592), Seru Fortuna (1.418), Otrobanda (1.429), Koraal

³⁴ Soto vormt hierop een uitzondering.

Specht (1.239), Rosendaal (1.218), Paradijs (1.178), Souax (716), Rooi Santu (433) en Seru Grandi (361).

Op Curaçao wonen meer vrouwen dan mannen. De sekse-ratio³⁵ voor Curaçao bedraagt 89. Op wijkniveau zijn de cijfers: Soto (99), Paradijs (89), Kanga/Dein (87), Wishi (88), Otrobanda (83), Rooi Santu (88), Koraal Specht (88) en Seru Grandi (94).

Curaçao is de laatste decennia aan het vergrijzen. De oorzaken daarvan liggen hoofdzakelijk in de hoge vruchtbaarheid in de jaren zestig, gevolgd door een lagere vruchtbaarheid³⁶ en emigratie in de jaren daarna (Van Leusden 1998: 46). Ook de gemiddelde levensduur is gestegen door een verbetering van de woonomstandigheden en een groter aanbod van medische, hygiënische en sociale voorzieningen.

Binnen de totale populatie groeit het aantal zestigplussers en daalt het percentage jongeren onder de vijftien. In Seru Fortuna wonen verhoudingsgewijs nog steeds de meeste jongeren. Het percentage inwoners onder de vijftien is daar 35 procent. Daarop volgen Souax (33), Soto (30), Paradijs (27), Kanga/Dein (27), Seru Grandi (26), Rooi Santu (25), Rosendaal (25) en Koraal Specht (23). Otrobanda sluit de rij met 21 procent jongeren.

Inkomen, werk en werkloosheid

De veranderingen in de Antilliaanse maatschappij van de laatste twee decennia leveren een beeld van eilandelijke samenlevingen, □ waar zich aan de onderkant processen voltrekken van marginalisering, verpaupering, sociale fragmentering en erosie, waarbij velen het perspectief op verbetering van hun positie in de toekomst lijken verloren te hebben □ (Kruijt et al 1997: 23). Toenemende werkloosheid leidt tot het verlies van perspectief op regulier werk voor een groot deel van de bewoners. Tijdens de gesprekken die tijdens het onderzoek zijn gevoerd bleek dat het de vertegenwoordigers van het basisonderwijs in toenemende mate opvalt dat kinderen slecht gevoed naar school komen. In een aantal gevallen nemen scholen, buurthuizen en serviceclubs het initiatief om te zorgen voor een ontbijt voor schoolgaande kinderen. De geïnterviewden spreken over ‘oplopende schulden en een toenemend gebrek aan geld □ om □ normale □ dingen te kunnen kopen en om □ normaal □ aan het sociale leven te kunnen meedoen.

In 1995 bedroeg het inkomen per capita voor de Nederlandse Antillen NAf. 17.205,- (9.558 US \$). Het gaat hier om hoge bedragen vergeleken met armlastige

³⁵ Een getal boven de 100 geeft een mannenoverschot aan en een getal lager dan 100 een overschot aan vrouwen. Het gaat hier weer om CBS-cijfers van 1992.

³⁶ De vruchtbaarheid van de Curaçaose vrouw is gedaald van 3,1 kinderen in 1971 tot 2,1 in 1988. Daarna steeg het geboortecijfer tot 2,5 in 1991 (Antersijn 1996: 66).

landen in het Caraïbisch gebied als Jamaica en de Dominicaanse Republiek, waar het inkomen per capita respectievelijk 1.510,- en 1.460 US \$ was (CBS 1998: 83; UNDP 1998: 184). Gezien het hoge inkomen per capita zal de OESO naar verwachting de Nederlandse Antillen en Aruba met ingang van het jaar 2000 afvoeren van de lijst van de zogenaamde ODA-landen. Echter, deze cijfers zeggen niets over de verdeling van het inkomen binnen een land en tussen verschillende inkomensgroepen. Recent onderzoek van het CBS (1998) toont aan dat 25 procent van de beroepsbevolking op Curaçao per maand gemiddeld minder dan NAf. 1.000,- verdient. Omgerekend naar het inkomen per huishouden, zou dit betekenen dat ongeveer 25 procent van de huishoudens beschikt over een inkomen van minder dan NAf. 1.200,- per maand.

Het CBS verstaat onder werkenden: personen die in de week voorafgaande aan het onderzoek minstens vier uur werk hadden, waarbij het werk kan variëren van losse klussen tot vast werk. Het gemiddelde inkomen van de werkenden voor Curaçao bedroeg in 1992 NAf. 1.824,- per maand. In Rooi Santu lag het inkomen met NAf. 1.871,- net iets boven het eilandelijke gemiddelde, terwijl in de andere elf wijken het eronder lag. Het (gemiddeld) laagste inkomen werd in Soto verdiend: NAf. 1.159,-.³⁷

Het minimumloon in de handel is op Curaçao NAf. 1.000,- per maand, voor huishoudelijk personeel minder dan de helft. (CBS 1999) Volgens berekeningen van het CBS leeft een relatief hoog percentage van de totale bevolking op Curaçao onder de zogenaamde □extreme armoedegrens□. Het CBS definieert armoede als □de onmogelijkheid van een huishouden om te voorzien in de elementaire behoeften aan voeding, kleding, huisvesting en opleiding□ (CBS 1998: 91). Op Curaçao moet bijna dertig procent van de huishoudens leven van een bruto maandinkomen onder de NAf. 500,-. 41 procent van alle huishoudens had in 1998 een bruto maandinkomen lager dan NAf. 1.000,-. Binnen de Nederlandse Antillen is de inkomensongelijkheid het grootst op Curaçao. Hier is het inkomen van de twintig procent rijkste huishoudens (52 procent van het totale eilandsinkomen) zeventien maal hoger dan dat van de twintig procent armste huishoudens (drie procent van het totale eilandsinkomen) (Vierbergen 1998: 93).³⁸

De officiële CBS-werkloosheid op Curaçao bedroeg in 1994 12,8 procent (CBS 1997, in Verton Advies NV 1998: 29). In 1997 was van de totale beroepsbevolking van 66.380 personen 15,3 procent werkloos (Task Force 1998: 7). In 1998 was dit percentage verder gestegen naar 16,7 procent (CBS/AKO 1998). In de twaalf arme

³⁷Op grond van nieuw onderzoek van het CBS kunnen vraagtekens gezet worden bij de actualiteit van deze gegevens.

³⁸Daar komt bij dat de prijsontwikkeling tussen 1990 en 1998 een daling van de koopkracht tot gevolg had. Het leven is voor veel personen duur geworden (CBS 1998).

wijken was gemiddeld 24,2 procent van de beroepsbevolking werkloos.

De werkloosheid op Curaçao is duidelijk gerelateerd aan geslacht en opleiding. Er zijn meer werkzoekende vrouwen (2.315) dan mannen (1.616). Van de beroepsbevolking met een diploma, zoekt veertien procent werk; van de beroepsbevolking zonder diploma is dit 26 procent (Verton Advies NV 1998: 4). De bestaande werkloosheid is vrij structureel: 46 procent van de werklozen is al langer dan één jaar werkloos en twintig procent al langer dan drie jaar. Het is niet zo dat de armste wijken ook de hoogste percentages voor structureel werklozen halen. In Kanga/Dein (30), Wishi (34) en Berg Altena (30) ligt dit cijfer onder het eilandelijke gemiddelde. In de overige wijken ligt het er echter (en soms ver) boven. In Seru Grandi is het percentage langdurig werklozen het grootst (47).

De jeugdwerkloosheid is zeer hoog: 33,9 procent van de jongeren op Curaçao in de leeftijd van 15 tot 24 jaar had in 1997 geen regulier werk. De jeugdwerkloosheid in de twaalf arme wijken varieert. Het laagste percentage is te vinden in Otrobanda (33), het hoogste in Seru Fortuna (55). Op Curaçao staat gemiddeld tegenover iedere werkende 1,8 niet werkende persoon (de zogenaamde economisch afhankelijke). Dit kan zijn een jongere, een ouder persoon met pensioen, of iemand die van de onderstand moet leven. In de twaalf arme wijken is dat cijfer 2. Vooral in Seru Fortuna en Soto valt de hoogte van de economisch afhankelijke bevolking op. Hier is het werkloosheidspercentage hoog en wonen relatief veel jongeren (AKO-CBS 1997).

Structureel werklozen (mits werkzoekend) hebben recht op □onderstand□, een uitkering van de overheid die per kinsena (om de twee weken) wordt uitbetaald.³⁹ Iets meer dan zes procent: 9.970 personen in 1998 (CBS 1998: 99) van de totale bevolking van Curaçao krijgt onderstand. Zoals te verwachten valt, ligt het onderstandspercentage voor de twaalf arme wijken hoger. In Seru Fortuna is het percentage het hoogst (15,5). In Kanga/Dein is dit percentage, hoewel nog steeds hoger dan het eilandelijk gemiddelde, het laagst (7,3). Er is sprake van een oververtegenwoordiging van vrouwen in de onderstand. Hun aandeel bedraagt meer dan zeventig procent.

³⁹ In 1999 NAF. 487,50 per maand per echtpaar en een kleine toelage van NAF. 34,67 per maand per kind. Behalve de onderstand ontvangt de onderstandtrekker een zogeheten PP-kaart die gratis toegang geeft tot de gezondheidszorg. Daarnaast heeft de onderstandtrekker recht op een volkswoning (indien voorradig) met een huursubsidie en subsidie voor water, elektriciteit, kleding en vervoer.

De informele sector

De informele bedrijvigheid heeft de afgelopen jaren in veel ontwikkelingslanden een enorme groei doorgemaakt. Noodgedwongen zoeken steeds meer mensen naar mogelijkheden zelf werk te creëren en een inkomen te verwerven. De informele sector fungeert zowel als een opvangnet voor werklozen als voor diegenen die hun (minimum)loon willen aanvullen. De economische achteruitgang in de Nederlandse Antillen stimuleerde de informele bedrijvigheid, op Curaçao bekend onder de benamingen *lora man*, *kue job*, *ekonomia di bazar*. Het CBS schatte al in 1992 dat ongeveer tien procent van de beroepsbevolking uit de informele sector zijn belangrijkste inkomen haalde: zo'n zes tot zeven duizend personen. Voor 1996 werd een aantal van 7.400 informelen genoemd (CBS in: Universiteit Nederlandse Antillen 1995). Hierbij zijn de micro-bedrijven, degenen die thuis werken én degenen die onderstand genieten of een dagelijkse job hebben, maar wat extra inkomen verwerven binnen de informele sector, niet meegeteld. In de arme wijken ligt het percentage informelen hoger dan het eilandelijke gemiddelde, namelijk tussen de elf en twintig procent (Koraal Specht is hier een uitzondering). Het hoogste percentage informelen is te vinden in Seru Fortuna (19,5). De meerderheid van de informele werkers is man (67 procent).

Tijdens een door *Fundashon Kultura i Desaroyo* georganiseerd forum *Kultura i Ekonomia Lokal: Bista riba Sektor Informal* (1998) brachten mensen werkzaam in de informele sector als voordelen naar voren dat zij geen verplichtingen naar een baas hebben en dat zij dus aan niemand verantwoording hoeven af te leggen. Doordat men zijn eigen baas is, kan men zelf zijn dagindeling bepalen. Men heeft dus tijd voor het regelen van persoonlijke zaken en voor de kinderen (ophalen van school bijvoorbeeld), et cetera. Verder voelen de informelen zich minder blootgesteld aan discriminatie en misbruik. Het feit dat men niets te maken heeft met wetgeving en regulering beschouwt men ook als een groot voordeel.

Als nadelen van een informele onderneming bracht men naar voren dat informaliteit ook veel onzekerheid geeft. Er is geen vast maandelijks inkomen en men heeft niet de sociale zekerheid van een vaste werknemer, zoals het minimumloon. Wel is bekend dat veel mensen werkzaam in de informele sector in het bezit zijn van een PP-kaart en/of onderstand. Verder blijkt ook het organiseren van het informele werk moeilijk. De prijs wordt vaak vooraf bepaald, maar betaling vindt achteraf plaats. En hiermee samenhangend geldt ook dat de werknemer in de informele sector geen enkele juridische bescherming heeft. Dit geeft klanten de mogelijkheid niet aan betalingsverplichtingen te voldoen: men kan zeggen niet tevreden te zijn over het product of geen geld meer te hebben. De informele ondernemer kan dan niet bij de politie of justitie terecht.

Woningsituatie

In 1992 was volgens het CBS op Curaçao 8,4 procent van de woningen in slechte of zeer slechte staat.⁴⁰ In de vier onderzoekswijken liggen deze percentages veel hoger, gemiddeld vijftien procent, al wordt veel gedaan om de woningen te verbeteren of te vervangen door goede huisvesting.

Wat betreft de woningdichtheid bedraagt het gemiddelde voor Curaçao 94 per km². In elf wijken, te weten Berg Altena (1.609), Wishi (532), Otrobanda (526), Kanga/Dein (473), Seru Fortuna (352), Paradijs (347) Rosendaal (343), Koraal Specht (310), Souax (197) en Rooi Santu (125) liggen de cijfers dus in aanzienlijke mate boven het eilandelijk gemiddelde. De laagste woningdichtheid vindt men in Soto (25).

Op Curaçao heeft 31 procent van de woningen meer dan zes kamers (CBS 1998a: 28). Van de huishoudens woont 12,3 procent met meer dan zes personen samen in één woning. 3,1 procent van de huishoudens beschikt niet over elektriciteit en heeft 18,7 procent geen telefoonaansluiting.

De gemiddelde huurprijs op Curaçao bedroeg in 1992 NAf. 292,- per maand, meer dan een verdubbeling in vergelijking met 1981 (toen NAf. 132,-). In vier arme wijken, te weten Souax (NAf. 306,-), Seru Grandi (NAf. 307,-), Rooi Santu (NAf. 430,-) en Paradijs (NAf. 441,-), ligt de gemiddelde huurprijs hoger.⁴¹

De positie van vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin

Volgens de census van 1992 wordt de helft van de kinderen op Curaçao geboren uit een ongehuwde moeder en staat bij 36 procent van de huishoudens een vrouw aan het hoofd.⁴² In de wijken Soto, Souax, Rooi Santu en Seru Grandi liggen de percentages rond dit eilandelijke gemiddelde of er iets onder. In de overige arme wijken treft men veel meer huishoudens aan die enkel door een (jonge) moeder geleid worden. Dit zijn de cijfers: Seru Fortuna (63), Koraal Specht (51), Wishi (48), Otrobanda (48), Berg Altena (46), Rosendaal (44) en Kanga/Dein (39) (CBS 1992).

Uit studies van de *ECLAC (Economic Commission for the Latin American and the Caribbean)* blijkt dat de huishoudens met alleen een vrouw aan het hoofd een grote kans lopen onder de armoedegrens te vallen (zie ook Brydon & Chant 1993). Zij draagt als vrouwelijke gezinshoofd een onevenredige zware last, omdat zij moet

⁴⁰ Onder een 'slechte' woning wordt verstaan: een woning die een of meer gebreken vertoont, waardoor geen veilig onderdak wordt geboden. 'Zeer slechte' woningen betekenen een direct gevaar voor de gezondheid van de bewoners (Schonenberg-Hasselmeijer 1996: 48).

⁴¹ Dat is opmerkelijk, want bijvoorbeeld in Paradijs wordt achttien procent van de woningen aangemerkt als slecht of zelfs zeer slecht.

⁴² Een huishouden wordt gedefinieerd als een 'woonverblijf, waarvan de leden in huiselijk verkeer met elkaar samenleven; dit is gemeenschappelijk gebruik maken van dezelfde eet- en woongelegenheden' (Lake 1998).

proberen verbruik en productie van het huishouden te beheren onder omstandigheden van toenemende schaarste. Volgens de census van 1992 hadden deze gezinnen op Curaçao bijna de helft minder te besteden dan huishoudens met een man aan het hoofd.

Ouderen

In 1997 woonden op Curaçao 10.359 personen in de leeftijden 60-69. 7.886 inwoners waren ouder dan zeventig. In het jaar 2002 zal het aantal personen boven de 70 naar schatting ongeveer 9.000 bedragen (Van Leusden 1998: 48). Het percentage personen boven de 65 is op Curaçao 8,1 procent. De twaalf arme wijken zitten met hun cijfers rond het eilandelijke gemiddelde: 7,9 procent, maar er blijken verschillende uitschieters naar boven en beneden te zijn. In Otrobanda is vijftien procent en in Berg Altena 13,4 procent van de bevolking 65 of ouder. In Seru Fortuna is dit percentage slechts drie en in Souax 3,3.

Het ouderdomspensioen (AOV) is recent verhoogd tot NAf. 487,- per maand (met een maximale toeslag van NAf. 328,-). Als iemand naast de AOV geen ander inkomen heeft, dan is het leven sober.

Uit onderzoek in 1999 door de Permanente Commissie voor Bevolkingsvraagstukken blijkt dat ouderen vereenzaming en afnemende hulp van de kinderen (als gevolg van de toegenomen emigratie) als een probleem ervaren. Van de ondervraagden vindt 87 procent dat kinderen verplicht zijn te zorgen voor hun hulpbehoevende ouders. Die hebben met name hulp nodig bij transport (86 procent) en in de huishouding (84 procent).

Jongeren

26,2 procent van de eilandelijke bevolking in de leeftijd van dertien, veertien en vijftien jaar heeft de basisschool (nog) niet voltooid. In de arme wijken liggen deze percentages aanzienlijk hoger. In Soto is dat percentage bijna 50. Ook hier geeft Rooi Santu een gunstiger beeld.⁴³ Achttien procent van de Curaçaose bevolking boven de vijftien heeft een middelbare schoolopleiding (MBO, HAVO of vier jaar VWO). Deze geschoolden wonen, zoals te verwachten valt, nauwelijks in de arme wijken. Alleen Rooi Santu heeft een percentage inwoners (negentien) dat de middelbare school heeft voltooid dat (iets) boven het eilandelijke gemiddelde ligt. In de overige elf arme wijken is het opleidingsniveau lager. Daar heeft tussen de vijf (Seru Fortuna) en elf procent van de bevolking een middelbare opleiding voltooid.

Bijna vier procent van de Curaçaose bevolking was in 1992 absoluut analfabeet. In zes van de twaalf arme wijken, te weten Rosendaal (4), Souax (3), Seru Fortuna (4), Koraal Specht (4), Wishi (3) en Paradijs (3) lagen deze percentages onder het eilandelijke gemiddelde. In de overige arme wijken, te weten Soto (7), Otrobanda (5), Berg Altena (6), Rooi Santu (5) en Kanga/Dein (9) lagen zij daarboven (CBS 1992). Naast absoluut analfabetisme komt ook functioneel analfabetisme voor.⁴⁴ Voor heel Curaçao schat Pro Alfa dit percentage op boven de twintig.

Curaçao heeft volgens Bakhuis et al (1996) een percentage *drop-outs* van 23. Dit percentage komt overeen met de resultaten uit een onderzoek naar de onderwijskwaliteit in de Nederlandse Antillen dat in 1998 in opdracht van de Nederlands-Antilliaanse regering werd verricht (DMC 1998). In alle arme wijken was in 1992, behalve in Soto (38) en Rooi Santu (40), het percentage *drop-outs* hoger dan het eilandelijke gemiddelde. Het varieert van 44 tot 53. Het hoogste percentage is te vinden in de wijken Rosendaal (52) en Koraal Specht (49).

Een groot aantal jongeren in de leeftijd van 15 tot 24 jaar dat de school niet afrondt, is afkomstig uit éénoudergezinnen. Hun ouder(s) is/zijn meestal laag opgeleid en relatief vaak werkloos. Jongens verlaten eerder en sneller de school dan meisjes. De belangrijkste redenen voor het vroegtijdig verlaten van de school zijn verwijdering, moeilijkheden met leraren, zwangerschap, een gebrek aan interesse en de wens om te gaan werken (DMC 1998), maar ook het gebrek aan financiële middelen van de ouders, het feit dat ouders minder invloed hebben op de houding van hun kinderen ten aanzien van het volgen van onderwijs en de matige opvoeding door de ouders. Bovendien hebben de jongeren geen perspectief op werk en een goede toekomst, waardoor de stimulans ontbreekt om de opleiding af te ronden. Bij

⁴³ Daar moet 23 procent van deze jeugdigen de basisschool nog voltooiën.

⁴⁴ Tot de absoluut analfabeten behoren zij die de meest eenvoudige lees- en schrijfvaardigheden onvoldoende beheersen. Iemand is functioneel analfabeet als hij niet beschikt over die lees- en schrijfvaardigheden die zijn omgeving als normaal beschouwt.

gebrek aan recreatiemogelijkheden hangen veel jongeren *bou di palu* (onder de boom), op de hoek van de straat, bij bushaltes en onder de lantaarnpaal. Zij vormen, zonder werk en toekomstperspectief, een doelwit voor professionele criminelen en gangs. De drugshandel floreert in deze kringen. Gezien het gebrek aan aandacht van de ouders voor hun kinderen en de afbrokkelende sociale controle in de wijken, lijkt dit proces op Curaçao onomkeerbaar. Het merendeel van de *drop-outs* erkent het belang van een goede (beroeps)opleiding om de kansen op de arbeidsmarkt te verbeteren, maar mist een goede begeleiding, perspectief en vertrouwen in de toekomst.

Tienermoeders

Tussen 1990 en 1996 raakten per jaar gemiddeld 330 meisjes van negentien jaar of jonger zwanger (Task Force 1998: 20). Op Curaçao is zeven procent van de moeders jonger dan negentien jaar. In de twaalf arme wijken liggen de percentages vaak hoger. Het hoogste percentage tienermoeders vindt men in Soto (15,6), daarna volgen Seru Grandi (14,6) en Otrobanda (14,1).

In studies over tienerzwangerschappen wordt vaak benadrukt dat veel van de zwanger geraakte meisjes de conceptie min of meer bewust over zich heeft laten komen. Bij gebrek aan aandacht en liefde van thuis en uit nieuwsgierigheid naar het liefdesspel bleken velen gevoelig voor de aandacht van mannen en lieten zich meeslepen door hun avances. Van sommige meisjes is de zwangerschap gepland. Het meisje wil graag iets van zichzelf hebben, iets waarvan zij liefde hoopt te ontvangen, zonder te beseffen dat het moederschap ook verantwoordelijkheden met zich meebrengt. In de omgeving van de tienermoeder wordt het hebben van een kind op jonge leeftijd niet altijd als een probleem beschouwd. Dikwijls heeft de moeder van de tienermoeder haar eerste kind zelf ook als tiener gekregen. Ook het ontbreken van een toekomstperspectief kan leiden tot zwangerschap op jonge leeftijd (Kuipers & Hendriks 1997). Voor deze categorie jonge (aanstaande) moeders, vaak in de steek gelaten door de vader van het kind, bestaan weinig opvang -en begeleidingsmogelijkheden.⁴⁵ Voor zover die er wel zijn, zijn de zwangere meisjes en jonge moeders daar meestal niet van op de hoogte.

⁴⁵ Er is echter wel een groot aantal organisaties dat zich met tienermoeders bezig houdt.

Migratie

Bijna 100.000 Antillianen (merendeels afkomstig van Curaçao) wonen thans in Nederland. Uit recent (1999) onderzoek van de Permanente Commissie voor Bevolkingsvraagstukken blijkt dat op de Benedenwindse eilanden één op de vijf respondenten aangaf te willen emigreren: 75 procent samen met partner/kinderen. Om en nabij een kwart van hen had een lagere opleiding, de helft een middelbare en een kwart een hogere opleiding. Bijna eenderde van de ondervraagden dacht zelfs al binnen een jaar deze wens te realiseren. Ook hier waren degenen met een midden en hoger opleidingsniveau veruit in de meerderheid. Van iedere zeven respondenten hadden er bij benadering vier een middelbare opleiding, twee een hogere en één een lagere.

Aan de andere kant wonen op Curaçao naar schatting ongeveer 8.500 immigranten (geboren buiten de Nederlandse Antillen en Aruba). Volgens Van Dam (1995: 75) is zestien procent van de inwoners van Curaçao elders geboren, maar heeft slechts vijf procent een ander paspoort dan het Nederlandse. Op Curaçao werken de buitenlandse arbeidskrachten met name in de particuliere huishoudens (51 procent), de primaire sector,⁴⁶ (38 procent van de totale beroepsbevolking in deze sector is van buitenlandse afkomst) en de horeca (27 procent). Zij zijn oververtegenwoordigd onder zowel de hoger (47 procent), als de lager opgeleide arbeidskrachten (67 procent van de werkende bevolking zónder opleiding is buitenlander). Een onbekend aantal woont illegaal op de eilanden (Verton Advies NV 1998: 39).

De migranten die uit de omringende landen komen, zijn vaak arm en in toenemende mate illegaal. Van de twaalf onderzochte wijken heeft Kanga/Dein het hoogste percentage migranten: 23,6 procent, gevolgd door Otrobanda (21,9) en Berg Altena (15,8). In alle twaalf wijken is het percentage immigranten hoger dan het eilandelijke gemiddelde. De immigranten in de Antillen zijn iets vaker vrouwen (53 procent) dan mannen (47 procent). Op Curaçao is de sekse-afwijking bij de immigranten uit de Dominicaanse Republiek en de Verenigde Staten groter: 75 procent van de Dominicaanse immigranten is vrouw en zestig procent van de Amerikaanse immigrant is man (Van Dam 1995: 84-85). Het merendeel van de immigranten is getrouwd (57 procent) en heeft een gemiddelde leeftijd tussen de 25 en 29 jaar (Van Dam 1995: 75).

De autochtone inwoners laten zich in het algemeen weinig positief uit over de aanwezigheid van immigranten op de eilanden. Een minderheid van 43 procent van de inwoners van Curaçao en Bonaire vindt de aanwezigheid van immigranten (vanwege de culturele verscheidenheid) een aanwinst (Permanente Commissie voor Bevolkingsvraagstukken 1999: 5). Van de ondervraagden is 56 procent van mening

⁴⁶ De groep die door het CBS genoemd wordt: 'agriculture, fishing and mining' (CBS, 1998: 40).

dat het grote aantal immigranten de criminaliteit doet stijgen. Volgens 57 procent bezetten de immigranten de banen van Antillianen en volgens 66 procent moeten 'vreemdelingen alleen worden toegelaten als het gaat om werk dat Antillianen niet willen doen' (idem 1999: 6).

Drugs (of alcohol) verslaafden

Het groeiende drugsgebruik wordt door de Curaçaoënaar als een groot probleem ervaren. Het totaal aantal verslaafden op het eiland is niet precies bekend (gezien het groot aantal onzichtbare gebruikers), maar volgens schattingen van de UNA (1996) zijn er zo'n 1.500 chronisch verslaafden, met een gender-ratio van 3/1 (man/vrouw). Data verzameld door het CBS in 1996 over het gebruik van drugs op Curaçao en Bonaire onder 6.672 personen boven de tien jaar, geven aan dat het totaal aantal *base* gebruikers op Curaçao zo'n 534 is, geconcentreerd in de leeftijdsgroep 35-49 jaar en het aantal cocaïne gebruikers 231 (CBS 1996). De onderzoekers van het CBS onderstreepten echter dat kan worden verondersteld dat de schattingen aan de lage kant zijn gezien de sociaal-onwenselijke aard van drugsgebruik (Ten Napel & Bishop 1997: 59).⁴⁷

De *choller* (verslaafde) is voor velen een symbool van verloedering, een steen des aanstoets in veel buurten door zijn overlast veroorzakend en (vaak) crimineel gedrag. De modale drugsverslaafde op Curaçao is een jonge man, die een verleden van sociale en persoonlijke problemen met zich meedraagt, in aanraking is geweest met (kleine) criminaliteit en verlaten is door zijn familie. Hij heeft meestal geen stabiele sociale positie, woning en baan, ook niet na een afkickperiode, zodat een groot aantal opnieuw blootgesteld wordt aan de verleiding te vluchten in de wereld van drugs. Het aantal drugsverslaafde vrouwen is kleiner. In veel gevallen voorzien deze vrouwen in hun levensonderhoud door prostitutie.

Het merendeel van de drugverslaafden op Curaçao gebruikt cocaïne en cocaïne-derivaten: pasta, *base* of cocaïne-sulfaat (cocaïne vermengd met andere substanties, die wordt gesnoven), cocaïne-chloorhydraat (een onzorgvuldig voorbereid preparaat), *cocaïne free base*, of *bazooka* (het goedkoopste verdovende middel). *Crack-rock* (vooral bekend uit de Verenigde Staten) en *space-basing* zijn te verkrijgen, maar zijn minder populair onder de Curaçaoese gebruiker (Schenk 1994: 6-7). De mannelijke chronisch verslaafde is totaal gefixeerd op het verrichten van kleine klussen (bijvoorbeeld het wassen van auto's) om geld te verkrijgen waarmee drugs kunnen worden gekocht. Velen zijn er trots op zelf nog zorg te dragen voor een

⁴⁷ Task Force heeft in samenwerking met de *Fundashon pa Maneho di Adikshon* (FMA) een literatuuronderzoek verricht: *Jongeren en drugs* (1999).

eigen inkomen, ook al geven zij direct toe dat dit gespendeerd wordt aan crack of cocaïne (Lewis 1998: 11).

Vanuit Latijns Amerika worden aanzienlijke hoeveelheden drugs via de Nederlandse Antillen naar West-Europa doorgesluisd. In toenemende mate wordt cocaïne via drugskoeriers naar Nederland gesmokkeld. Jonge mensen slikken met alle bijbehorende risico's een aantal *bolitas*, kleine zakjes gevuld met cocaïne, stappen op het vliegtuig en nemen bij aankomst laxeremiddelen om de coca uit het lichaam te verwijderen.

Een sociaal-economische beschrijving van de vier onderzoekswijken

Soto

Soto, gelegen circa 30 km ten westen van Willemstad, is ontstaan uit de bewoning rond de plantages Groot- en Klein Santa Martha. In 1925 kreeg Soto zijn eerste school. Anno 1999 heeft Soto een kleuterschool en een basisschool met leerkrachten.

Momenteel wonen in Soto ruim 2.000 mensen, ongeveer evenveel mannen als vrouwen. Het dorp bestaat uit 435 woningen, waarin gemiddeld 4,8 mensen wonen. Volgens CBS-maatstaven verkeert ruim tien procent van de woningen in een slechte staat (CBS 1992). De meeste mensen (80 procent) zeggen dat zij tevreden zijn met hun woning, hoogstwaarschijnlijk komt dat omdat het in 83 procent om eigendomswohnungen gaat. De overige families hebben een huur woning, waarvoor zij een bedrag betalen dat tientallen gulden beneden het gemiddelde van het eiland ligt.⁴⁸

In Soto zijn vijf winkels, waar men etenswaren en wat huishoudelijke artikelen kan kopen en er zijn in totaal zeven *snèks*, die vooral 's avonds bezocht worden. In Soto bevindt zich een politiepost, alsook een medische post.

De infrastructuur van Soto laat in de ogen van bijna de helft van de bewoners te wensen over. Veel wegen zijn niet geasfalteerd en de straatverlichting is onvoldoende. De meeste mensen zijn van mening dat het vervoer naar elders per grote of kleine bus voldoende is, al vindt men dat de frequentie waarmee de grote bussen de wijken aandoen te laag is.

De meeste bewoners voelen zich veilig op straat. Degenen die dat niet vinden (zes procent), klagen over de slechte straatverlichting en de kans een *choller* of een gure onbekende tegen het lijf te lopen. Tien procent van de inwoners is bang voor inbraak. Driekwart geeft aan overlast te ondervinden van ruzies in de buurt.

In dit hoofdstuk is al aangestipt dat in Soto relatief veel jongeren - dertig procent

⁴⁸ In Soto betaalt men gemiddeld NAF. 256,- per maand, terwijl dat voor Curaçao gemiddeld NAF. 292,- is (CBS 1992).

van de bevolking is onder de vijftien - wonen en dat de bevolkingsdichtheid relatief laag is: 117 mensen op een km² (CBS 1992). Het CBS (1992) schat het aantal tienermoeders op 15,7 procent, het hoogste wijkpercentage van Curaçao. In tegenstelling tot de andere wijken, treft men in Soto bijna geen allochtonen aan. Vrijwel iedereen is op Curaçao geboren.

Een derde van de huishoudens bestaat uit een moeder met haar kind(eren), een gemiddeld eilandelijk cijfer. Te zamen beschikken deze huishoudens over 379 auto's (CBS 1992). In 90 procent daarvan kan men een radio, televisie en telefoon vinden.

Alle geïnterviewde ouderen hebben de basisschool afgerond, maar veel vervolgstudie hebben zij niet doorlopen. 43 procent geeft aan niet in staat te zijn geweest een verdere school- of beroepsopleiding af te ronden. De helft was gedwongen te werken en de overigen stopten omdat zij zwanger raakten, geen zin in leren meer hadden, of niet goed konden leren.

Opvallend is dat de helft van de scholieren op de basisschool te Soto een of meer keren is blijven zitten en de helft de school niet eens heeft afgemaakt.⁴⁹ We zagen reeds dat Soto de armste wijk van Curaçao is, met een gemiddeld maandinkomen voor werkenden van NAF. 1.159,-. Vaak hebben de ouders daardoor te weinig geld voor kleding of voeding. Hoewel Soto geen oudervereniging kent, worden de ouderavonden op school redelijk bezocht, vooral door de moeders van de kinderen. De meeste kinderen bezoeken de school in Soto, slechts enkelen gaan elders naar school. Een avondopleiding wordt door niemand gevolgd. Soto heeft een buurtcentrum, het *Sentro di Barrio Soto*. Dit was heel lang een gebouw met weinig activiteiten. Het is onlangs gerenoveerd met behulp van fondsen van Reda Social. In het oude landhuis Groot Santa Martha is een sociale werkplaats gevestigd.

⁴⁹ Misschien ligt daarom het percentage drop-outs onder het eilandelijke gemiddelde. De jeugd begint niet eens aan een vervolopleiding, dus kan ook geen drop-out worden.

Het Sentro di Bario Soto

Werkgelegenheid is in Soto een groot probleem. Een kwart van de beroepsbevolking heeft geen werk en onder de jongeren is de werkloosheid nog groter (bijna 40 procent). Een aantal van de werklozen vindt wel af en toe los werk op de informele arbeidsmarkt, maar exacte cijfers hieromtrent ontbreken.

Het gemiddelde persoonlijke inkomen van de respondenten uit het onderzoek (allen boven de 20) was NAf. 720,- per maand. Gemiddelden zeggen vaak niet zo veel, zeker niet als de inkomens ongelijk verdeeld zijn. Ruim 35 procent van de respondenten had een inkomen minder dan NAf. 250,- per maand. Een derde van de geënqueterde inwoners van Soto zegt behoefte te hebben aan een lening en een eveneens een derde heeft reeds ergens een lening lopen, in de helft van de gevallen bij een commerciële bank. Tenslotte dient vermeld te worden dat 23 procent van de respondenten aangeeft zichzelf als arm te beschouwen.

Volgens de sleutelinformanten in Soto functioneert het sociale netwerk optimaal. Vrijwel alle bewoners onderhouden dagelijks sociale contacten met familie, vrienden en burens. In dit verband moet de kerkelijke participatie worden genoemd, die in Soto hoog is. Een derde van de respondenten geeft aan minstens één keer per week

naar de kerk te gaan. Er is niemand die nooit naar de kerk gaat. De meeste bewoners zijn katholiek. Enkelen zijn lid van de adventisten kerk, van *Bida Nobo*, een variant van de pinkstergemeente of zijn Jehova getuige. Al deze denominaties hebben in Soto een kerkgebouw. Soto kent in totaal vier sportverenigingen met een hoge participatiegraad. Populair zijn naast voetbal de sporten: baseball, softbal en volleybal. De voetbalclub *Undeba* is een zeer succesvolle club waarop de bewoners trots zijn. Soto heeft twee wijkorganisaties, de FUNDOSA en de *Fundashon Sentro di Bario*. De wijk organiseert elk jaar het feest *Un bario, Un famia*.

Kanga/Dein

Aan de noordwestzijde van Willemstad bevindt zich de wijk Kanga/Dein. De wijk biedt een ongeordende aanblik van wegen en huizen, sommige bijna vervallen, andere nog in aanbouw. Op sommige plaatsen staan de huizen vlak op elkaar, een stukje verder is er ineens veel ruimte. Veel wegen zijn ongeasfalteerd en de straatverlichting is minimaal. De rommelige indruk die Kanga/Dein geeft, heeft te maken met het ontstaan van de wijk. De wijk groeide bij twee landgoederen, die in het begin van de negentiende eeuw tot ontwikkeling werden gebracht. Beetje bij beetje begonnen de eigenaars kleine stukjes grond te verhuren of te verkopen aan de vrije, gekleurde bevolking.⁵⁰

Om enige infrastructuur bekommerden de eigenaars zich in het geheel niet. Deze moest pas veel later, midden deze eeuw, worden aangebracht. In Kanga vestigden zich na de komst van de Shell vooral mensen van de bovenwindse eilanden, van wie de meesten Engelstalig waren. In Dein vestigden zich vooral Portugezen. Ook zij vonden werk bij de Shell. In het verleden waren er veel kleine winkels aan huis. Vaak konden arme klanten daar terecht voor de eerste levensbehoeften, terwijl ze pas later hoefden te betalen.

In Kanga/Dein wonen tegenwoordig ruim 2.000 mensen, van wie 12,5 procent afkomstig is van een van de andere Caraïbische landen en eilanden, vooral van de Dominicaanse Republiek en Haïti. De bevolking neemt jaarlijks iets af. Vooral het aantal mannen is lager geworden, zodat er een licht vrouwenoverschot is ontstaan. Opvallend is het relatief lage aantal tienermoeders in Kanga/Dein. (Vijf procent tegenover zeven voor heel Curaçao.)

Kanga/Dein telt dertien *snèks* en tien winkels. Men vindt er geen scholen. De kinderen zijn voor onderwijs aangewezen op de naburige wijken. Er is wel een

⁵⁰ Erg veel welstand hebben de inwoners nooit gekend, wat het woord *kanga* ook uitdrukt. Het komt uit het Gené, een West-Afrikaanse taal, waar het de betekenis heeft van armoede en gebrek lijden.

buurtcentrum. In de wijk praktiseren artsen noch tandartsen. Er is geen medisch centrum. Het CBS schat de relatieve gezondheid van de bewoners in als □laag□.

De meeste bewoners zijn ontevreden over het vervoer per bus vanuit de wijk. Men klaagt vooral over het feit dat er geen grote bussen door de wijk rijden. Van alle respondenten vindt 85 procent de infrastructuur ver onder de maat. Het vrijwel ontbreken van straatverlichting geeft veel bewoners 's avonds een gevoel van onveiligheid. Waar in de andere drie onderzochte wijken tien procent van de mensen zich op straat onveilig voelt, geeft driekwart van de ondervraagden in Kanga/Dein aan zich 's avonds nauwelijks op straat te durven begeven. In huis voelt een derde van de respondenten zich onveilig. Men is vooral bang voor *chollers*. Sinds kort wordt gewerkt aan straatverlichting en asfaltering.

Sleutelinformanten klagen dat de overheid tekort schiet. Zij doet nauwelijks iets tegen de verloedering van de wijk. Diefstal en inbraak zijn volgens de sleutelinformanten aan de orde van de dag. Daarnaast zijn zij bezorgd voor ghettovorming en voor een verdere toename van de handel in en het gebruik van drugs. Ook zou de wijk in toenemende mate last hebben van (jeugd)prostitutie. Volgens het CBS verkeert 13,5 procent van de woningen in slechte staat. Dit percentage valt voor Kanga/Dein iets gunstiger uit dan voor enkele andere arme wijken, die gemiddeld vijftien procent scoren. Van de respondenten is een kwart van mening dat de eigen woning in slechte of zeer slechte staat verkeert. Ook de sleutelinformanten benadrukken dat in Kanga/Dein veel woningen te wensen overlaten voor wat betreft veiligheid en basisvoorzieningen. Een derde van de ondervraagden staat ingeschreven voor een woning bij de FKP.

De werkloosheid in Kanga/Dein ligt hoog. In 1992 21,5 procent van de beroepsbevolking. Het jeugdwerkloosheidscijfer ligt op 38,8 procent (CBS). Van de onderzoekspopulatie was 36 procent van alle 20-65-jarigen werkloos. Van de personen die wel werken, verwerft ruim de helft een inkomen met losse *jobs*. De sleutelinformanten zijn voor Kanga/Dein van mening dat gebrek aan zelfdiscipline en apathie de voornaamste oorzaken zijn dat de werklozen zo moeilijk werk vinden.

Ook in Kanga/Dein zijn de inkomens ongelijk verdeeld. In deze wijk moeten meer huishoudens dan in de andere onderzochte wijken (dus meer dan eenderde) het stellen met een inkomen van beneden de NAF. 1.200,- per maand. Gevraagd of men zichzelf arm voelt, antwoordde bijna de helft van de respondenten bevestigend.

Enkele ondervraagden lopen rond met migratieplannen. De sleutelinformanten wijzen erop dat er duidelijk sprake is van een migratiestroom naar Nederland of terug naar de Caraïbische eilanden waarvan men afkomstig was.

Het onderwijsniveau van veel bewoners ligt laag. Tien procent van de respondenten heeft geen basisschool doorlopen of afgerond. 41 procent heeft alleen basisonderwijs genoten. Van de ondervraagden die wel aan een vervolgopleiding (voortge-

zet onderwijs of beroepsonderwijs) zijn begonnen, heeft zestig procent deze niet afgerond met een diploma. In driekwart van de gevallen werd men uit financiële noodzaak gedwongen te werken, in de andere gevallen zakte men voor het examen.

Schoolverzuim is een normaal verschijnsel in de wijk. De motivatie om naar school te gaan ontbreekt bij veel kinderen. De ouders accepteren dit nogal gemakkelijk. Soms is er geen geld voor geschikte kleding en voeding. Van alle wijken op Curaçao is het opleidingsniveau in Kanga/Dein het laagst. Het vermoeden bestaat dat er onder de bewoners veel functioneel analfabetisme voorkomt.

De communicatiemogelijkheden van de bewoners van Kanga/Dein zijn relatief minder dan in de meeste andere wijken. Zo beschikt vijftien procent van de huishoudens niet over een eigen telefoon. De helft van de respondenten leest niet regelmatig een krant. Over radio en televisie beschikt vrijwel iedereen. Contact met familieleden, burens en vrienden onderhouden de meesten dagelijks. Er is een sportfederatie met diverse sportfaciliteiten, waarvan veel bewoners gebruik maken. De organisatie *Kangarus* is aanwezig in de wijk.

De overgrote meerderheid van de bevolking is participierend katholiek. De bewoners vallen onder de parochiekerk van Santa Maria, die in een naburige wijk gelegen is. De helft van de respondenten gaat wekelijks naar de kerk, de andere helft gaat onregelmatig. De kerk verstrekt aan sommigen voedsel en zorgt voor ondersteuning in tijden van nood. In de wijk zijn ook enkele kleine kerkgenootschappen actief, zoals de Jehova getuigen, de adventisten en de pinkstergemeente. Zij hebben een gebouw of zaaltje in de wijk. Volgens de sleutelinformanten zijn de inwoners van Kanga/Dein 'zeer aardig, vol begrip en sociaal' en bestaat er - ondanks alle armoede - sociale cohesie.

Seru Grandi

Ten oosten van Willemstad, even ten noordoosten van het Spaanse Water, ligt de wijk Seru Grandi. Toen in 1875 grote hoeveelheden fosfaat in de Tafelberg werden ontdekt en een aanvang werd gemaakt met mijnbouw, trokken veel bewoners van BandāAbou naar de omgeving van de Tafelberg om in de mijn te werken. Ook op de bovenwindse eilanden recruteerde de mijnbouwonderneming veel werkers.

Naast het werk in de mijnbouw, verdienden velen nog iets erbij met wat tuinbouw op de eigen grond. Men verbouwde watermeloen, pompoen, boontjes, mais et cetera. Wat niet nodig was voor eigen consumptie vervoerde men per ezel naar de markt in de stad om daar te verkopen. De hoogconjunctuur in de mijnbouw duurde maar kort. Veel inwoners verlieten Seru Grandi en migreerden naar Cuba om daar op de suikerplantages te werken. De komst van Shell betekende het einde van de tuinbouw. De oliemaatschappij had veel water nodig en boorde overal putten, waardoor het grondwater zakte.

Seru Grandi heeft nooit echt een wijk- of buurtcentrum gekend, alhoewel tegenwoordig de basisschool een dergelijke functie vervult. Kinderen kunnen er gebruik maken van computers en een kleine bibliotheek. Daarnaast is er een kleuterschool. In de wijk is geen politiepost. Evenmin is er een gezondheidspost en er hebben zich geen huisartsen gevestigd. Volgens het CBS komt de gemiddelde gezondheid van de bewoners overeen met het gemiddelde van het eiland (CBS 1992).

Er wonen thans in Seru Grandi ruim 2.000 mensen. De bevolkingsdichtheid is 361 mensen per km², iets meer dan het eilandelijke gemiddelde (328), maar duidelijk minder dan in de wijken van het stadsdistrict Willemstad. Seru Grandi is een van de wijken op Curaçao waar de bevolking in hoog tempo groeit (volgens CBS 1992 met 6,6 procent per jaar). Het percentage vrouwen is geleidelijk hoger geworden dan dat van de mannen. De sekse-ratio is 94. Van alle bewoners is een kwart jonger dan 16 jaar. Evenals Soto kent Seru Grandi een hoog percentage tienermoeders (14,5 procent). Het (officiële) percentage immigranten ligt laag (vijf). Opvallend is dat veel van deze personen uit Suriname afkomstig zijn.

In totaal staan er in de wijk ruim 600 woningen, waarvan 50 in slechte tot zeer slechte staat verkeren (CBS 1992). In het onderzoek beoordeelde 30 procent de eigen woning als slecht of zeer slecht. Daarbij komt nog dat de huurwoningen in Seru Grandi relatief duur zijn: gemiddeld betaalt men daarvoor NAf. 306,- per maand.

De meeste wegen in Seru Grandi zijn niet geasfalteerd. 80 procent van de respondenten is van mening dat de straatverlichting onvoldoende is. Datzelfde geldt voor transportmogelijkheden naar de stad of naar andere delen van het eiland. Gevraagd naar het gevoel van veiligheid op straat geeft tien procent aan zich onvei-

lig te voelen, 40 procent voelt zich soms onveilig. 50 procent voelt zich veilig op straat. Voor wat betreft de veiligheid in huis, geeft tien procent van de respondenten aan zich bijna nooit veilig te voelen, vooral omdat men bang is voor dieven of *chollers*. 65 procent van de respondenten is van mening dat de mensen in de wijk meer voor elkaar zouden moeten opletten.

De sleutelinformanten vinden dat criminaliteit en drugsgebruik voor veel overlast zorgen en dat er in de wijk veel ingebroken wordt. De meeste inbrekers zijn bewoners van de wijk. Sleutelinformanten brachten naar voren dat met name moeders, ook al zijn ze op de hoogte van de criminaliteit van hun kinderen (voornamelijk zonen) deze vaak niet zullen toegeven en negeren. De informanten stellen dat er meer sociale controle zou moeten zijn. Van de andere kant overheerst de mening dat Seru Grandi in vergelijking tot andere wijken, relatief rustig is.

Gezicht op Seru Grandi en de Tafelberg

In Seru Grandi beschouwt 35 procent van de ondervraagden zichzelf als arm. Dit komt overeen met het percentage dat aangeeft behoefte aan een lening te hebben (37,5 procent). Er wordt vooral bij de commerciële banken geleend en door deelname aan een *sam*.⁵¹

Het totale werkloosheidspercentage in Seru Grandi was in 1992 20 procent (CBS 1992). Voor jongeren is het 33 procent. Op de vraag hoe mensen toegang tot de arbeidsmarkt trachten te verkrijgen, antwoorden de sleutelinformanten dat men vooral op de informele arbeidsmarkt naar losse *jobs* zoekt en alles aanneemt wat er op de formele arbeidsmarkt aangeboden wordt. Slechts een enkeling zou actief solliciteren of zich aanmelden bij het Jobcenter. De hoge werkloosheid wordt (naast het tekort aan arbeidsplaatsen), toegeschreven aan onvoldoende scholing, met name beroepsopleiding. Eenmaal zonder werk zouden de meeste jongeren hun tijd doorbrengen met rondhangen in de wijk.

De onderwijssituatie komt overeen met die van de andere onderzochte wijken. Van alle respondenten heeft 40 procent alleen basisonderwijs kunnen afronden. De helft is een of meerdere keren blijven zitten. De sleutelinformanten geven aan dat het percentage functioneel analfabeten in Seru Grandi hoog is. Opvallend is voorts de bezorgdheid van de sleutelinformanten dat ouders hun kinderen geen enkele stimulans zouden geven hun best te doen op school. Aan de andere kant merken zij op dat de meeste ouders wel de ouderavonden op school bezoeken. De naschoolse opvang die door de scholen wordt georganiseerd, wordt aangemerkt als goed.

Van de ondervraagden die ooit een vervolgopleiding begonnen, heeft niemand die afgemaakt. 70 procent geeft hiervoor als reden dat men (uit financiële noodzaak) moest gaan werken. De resterende 30 procent kon de vervolgopleiding wegens zwangerschap niet afronden. De weinigen die tot het einde volhielden, zakten voor het examen.

De meeste bewoners onderhouden regelmatig contact met hun familie en met mensen uit de wijk. 77,5 procent heeft dagelijks contact met familieleden, 62,5 procent met andere wijkbewoners. Bijna de helft van de ondervraagden blijkt wekelijks of maandelijks contact te hebben met een hulpverlener! De meest beoefende sporten in de wijk zijn volleybal en voetbal. Er is een cursuscentrum in Seru Grandi, maar er zijn geen verenigingen, stichtingen of sociaal-culturele centra.

In Seru Grandi vindt men twee kerken, een katholieke en een adventisten. 92,5 van de respondenten beschouwt zichzelf als katholiek; 2,5 procent is adventist. De kerken organiseren tal van sociale activiteiten, initiëren lezingen over onderwerpen als gezondheid en zwangerschap, of verlenen hulp aan drugsverslaafden. Deze bijeenkomsten worden volgens de sleutelinformanten goed bezocht.

⁵¹ *Sam* is een spaarsysteem waarbij mensen gezamenlijk geld inleggen.

Berg Altena

De stadswijk Berg Altena⁵² ligt ten oosten van het centrum Punda en ten noorden van Pietermaai, een aan zee grenzende stadswijk. Tot 1866, toen de oude stadswallen werden geslecht, was Berg Altena de enige volksbuurt buiten de wallen van Willemstad. Bij Berg Altena hield de stad op, maar vandaag de dag ligt het te midden van andere wijken.

Voor een deel bestaat de wijk nog steeds uit verschillende grotere en kleinere monumentale, historische panden. De kleine stenen arbeidershuizen die tegen de berg op zijn gebouwd, gelden als zeer karakteristiek voor Willemstad. Nadat in 1958 een deel van deze huizen werd gesloopt om de weg te verbreden, is er later op grote schaal in de wijk gerestaureerd. Interessant is ook dat men in Berg Altena een groot aantal houten huizen vindt, in de stijl gebouwd die kenmerkend is voor de Engelse en, in mindere mate, de Franse Caraïbische eilanden (Waya 1981, jaargang 5).

In totaal telt Berg Altena 1.271 woningen, waarvan 486 huurwoningen, met een gemiddelde bezettingsgraad van 3,7 bewoners. Zeventien procent van de woningen wordt aangemerkt als verkerend in een slechte staat. De gemiddelde huurprijs lag in 1992 met NAF. 168,- per maand net even boven de helft van het eilandelijke gemiddelde. In Berg Altena woonden in 1992 ruim 4.000 mensen op een gebied van nog geen vierkante kilometer. Het aantal bewoners in de wijk daalt, maar een exact cijfer kan niet gegeven worden. Volgens de sleutelinformanten zouden de bewoners die wegtrekken meestal naar Nederland gaan in de verwachting daar een betere toekomst te vinden.

13,5 procent van de inwoners van Berg Altena is boven de 65. Dat is relatief gezien veel. Een en ander heeft geen invloed op de gezondheidscijfers voor de wijk die volgens het CBS overeenkomen met het eilandelijke gemiddelde. Relatief gezien wonen er ook veel immigranten (32 procent), waarvan vijftien procent afkomstig is uit de Dominicaanse Republiek. Het percentage tienermoeders is hoog (14 procent, CBS 1992). Er zijn ook veel vrouwelijke hoofden van huishoudens (45 procent, CBS 1992).

In de wijk bevindt zich geen politiepost, maar vanuit de naburige wijken is Berg Altena snel en gemakkelijk te bereiken. Veertig procent van de respondenten is van mening dat de straten onvoldoende geasfalteerd zijn en dat de straatverlichting niet adequaat is. Het openbaar vervoer per grote of kleine bus functioneert naar tevredenheid volgens tachtig procent van de bewoners. Hetzelfde geldt voor de vuilophaaldienst.

⁵² In deze studie volgen wij de geografische indeling van het DROV/CBS. De wijk □Berg Altena□ is daarin groter dan in de volksmond en omvat ook: Coronet, Monteverde, Cher Asile, Nieuw-Nederland, Cocowijk en La Fama.

Een woonhuis in Berg Altena

De mate waarin de bewoners zich op straat veilig voelen, wijkt niet af van de cijfers van Soto en Seru Grandi. Ook in Berg Altena voelt zo'n tien procent van de bewoners zich niet veilig op straat. Ook hier zijn de inwoners vooral bang voor *chollers*. Dat blijkt ook uit de cijfers voor het gevoel van veiligheid in huis. De helft van de ondervraagden voelt zich in huis onveilig. Dat laatste wordt bevestigd door de sleutelinformanten. Doordat de sociale controle in Berg Altena niet goed (meer) functioneert, zou er frequent worden ingebroken. Als negatief kenmerk van de wijk noemen de sleutelinformanten vooral de toegenomen criminaliteit (vooral diefstal), het drugsgebruik en de handel in drugs.

In Berg Altena zijn diverse scholen: drie voor kleuters, twee basisscholen, twee MAVO-scholen en een school voor speciaal onderwijs. Van de respondenten heeft 32,5 procent alleen de basisschool gevolgd. Zestig procent heeft voortgezet onderwijs gevolgd, of is aan een beroepsopleiding begonnen, maar lang niet iedereen heeft de school met een diploma afgesloten. Tweederde van de respondenten is een

of meer keren blijven zitten. De helft van alle geïnterviewden blijkt de hoogst genoten opleiding niet met een diploma te hebben afgerond. (Dit komt overeen met de *drop-out rate* die het CBS in 1992 voor de wijk aangaf, namelijk 49 procent). De overgrote meerderheid van deze schoolverlaters (95 procent) heeft de opleiding moeten staken vanwege de slechte economische situatie thuis of omdat men gedwongen was te gaan werken.

Verschillende sleutelinformanten zijn zorgelijk gestemd over de situatie in Berg Altena. Zij constateerden grote armoede en definieerden dat als volgt: ‘Als je onvoldoende geld hebt om in de primaire voorzieningen te kunnen voorzien: woning, eten, onderwijs, kleding en geld voor een sociaal leven’, of: ‘Als je zo weinig geld hebt dat je hier en daar erbij moet scharrelen.’ Sommigen wezen op het met armoede samenhangend gebrek aan motivatie om nog iets te ondernemen om werk te vinden. Deze situaties zouden typerend zijn voor Berg Altena. De vraag of men zichzelf arm voelt, beantwoordde 23 procent van de respondenten bevestigend.

Zoals in de andere arme wijken onderhoudt men in Berg Altena veel sociale contacten. Vrijwel alle respondenten hebben dagelijks contact met familie, burens of vrienden. Daartegenover staat dat ook in Berg Altena vrijwel niemand actief in het verenigingsleven is. Men vindt in Berg Altena geen verenigingen en geen wijkorganisatie. Wel is er een NGO, de *Fundashon Plataforma Punda*, in de wijk actief en loopt er een sociaal project ‘wijkverbetering St.Jago’. Sleutelinformanten klagen dat in Berg Altena ‘alles achterblijft’ en zij brengen vervolgens naar voren dat de wijkbewoners een grote behoefte hebben aan faciliteiten. Men ontmoet elkaar in een van de tien *snèks* van de wijk, of in een van de vele kerken die men daar aantreft: een katholieke, een methodisten, een adventisten, drie pinkstergemeenten, en gebouw van de gemeente van Jehova getuigen. Iets minder dan de helft van de respondenten gaat zeer regelmatig naar de kerk. De andere helft bezoekt minder dan één per week een kerk. Veel mensen ontvangen van de kerken mentale en geestelijke steun. De katholieke kerk organiseert ook sociale activiteiten, zoals bijvoorbeeld een vlooiemarkt.

Een profiel van de armoede

De hoogte van het inkomen

Het merendeel van de ondervraagden (54 procent) plaatst zichzelf in de inkomensgroep van NAf. 0-499,- per maand. Tweederde daarvan geeft als hoofd inkomensbron de onderstand aan. De rest ontvangt het geringe inkomen uit pensioen, uit 'andere' bronnen, of van familie. Die 'andere bronnen' maken de cijfers vaak erg onbetrouwbaar. Er is een tendens verdienen uit de informele sector over het hoofd te zien, als een schatting van het inkomen gemaakt moet worden. Sleutelinformanten uit de wijken met kennis van de informele arbeidsmarkt schatten dat de helft van de personen die opgeeft een inkomen te hebben onder de NAf. 500,- in werkelijkheid ergens uitkomt tussen de NAf. 500,- en NAf. 1.000,-.

Het blijkt moeilijk te achterhalen in hoeverre familieleden elkaar ondersteunen. Voor Kanga/Dein werd berekend dat vijf procent van het inkomen per huishouden afkomstig was van familieleden buiten dit huishouden, voor Berg Altena was dat zeven procent, voor Seru Grandi was het percentage onduidelijk en voor Soto kwamen de onderzoekers uit op nul procent, iets wat gezien het sterke familienetwerk in Soto uiterst merkwaardig genoemd kan worden. Vermoedelijk beschouwen de respondenten familiesteun niet als een bron van inkomen. Datzelfde zou kunnen gelden voor het inkomen dat men al klussend in het informele circuit verwerft. Deze voorbeelden tonen aan hoe moeilijk het is het inkomen vast te stellen.

De bronnen van inkomen

Van alle respondenten verklaarde 23 procent een vast inkomen uit arbeid en een extra tien procent uit losse arbeid te ontvangen. In wezen heeft dus slechts een derde van de ondervraagden een inkomen uit arbeid. Het eilandelijke gemiddelde ligt twee keer zo hoog (66 procent, *Modus, Statistisch Magazin* 1998). Vijf procent van de onderzochten heeft een min of meer regelmatig inkomen als kleine zelfstandige, 7,6 procent heeft een pensioen en 37,5 procent krijgt onderstand. Dan blijft zo'n 27 procent over zonder een vast basisinkomen (zie tabel 6).

Op basis van gegevens van CBS zou het hoge percentage werklozen in Soto wellicht verklaard kunnen worden uit het feit dat er meer vrouwelijke hoofden van huishoudens zijn, waarvan het merendeel zeer laag is opgeleid. Het functioneel analfabetisme is hier, alsook in Seru Grandi en Kanga/Dein hoog, met alle gevolgen van dien voor de toegang tot de arbeidsmarkt.

Tabel 6. Type hoofdinkomen van de respondenten in de wijken Soto, Kanga/Dein, Seru Grandi en Berg Altena, in aantallen en percentages van het totaal (1999)

	Wijken							
	Soto		Kanga/Dein		Berg Altena		Seru Grandi	
Type Hoofdinkomen	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
n.v.t.			1	2,6				
Arbeid	10	25,6	14	35,9	17	42,5	15	37,5
Pensioen uit arbeid/zaak	3	7,7	3	7,7	2	5,0	4	10,0
Sociale uitkering-/onderstand	18	46,2	15	38,5	15	37,5	11	27,5
Bezit of kapitaal							2	5,0
Wachtgeld			1	2,6			2	5,0
Bijdragen Van familieleden	1	2,6	2	5,1	3	7,5		
Combinatie			1	2,6				
Anders	7	17,9	2	5,1	3	7,5	6	15,0
Totaal	39	100	39	100	40	100	40	100

Het is moeilijk een betrouwbare schatting te maken van het deel van het inkomen dat via de informele arbeidsmarkt wordt verkregen. Uit het onderzoek blijkt dat minimaal twaalf procent van het inkomen wordt verkregen buiten loondienst, zonder contract en op tijdelijke basis. De informele arbeidsmarkt levert dus een grote bijdrage aan het inkomen. Een en ander impliceert dat de cijfers over het inkomen vertekend zijn en in werkelijkheid minder ongunstig kunnen uitvallen.

Opmerkelijk is dat volgens de sleutelinformanten slechts op bescheiden schaal wordt geleend. Indien dat het geval is, wordt dat gedaan 'in volgorde van importantie - bij een commerciële bank, middels het bonnensysteem, bij familie, bij 'woekeraars' of middels een *sam*. Bij al deze vormen van kredietverlening ontstaan dikwijls problemen, omdat men vaak niet in staat blijkt een lening terug te betalen.

Zet men de onderzoeksgegevens op een rij, dan kan worden geconstateerd dat het formele werkloosheidspercentage hoog is en dat in de onderzochte wijken slechts eenderde een inkomen uit formele arbeid geniet. Een veel groter percentage leeft van een uitkering, maar velen lijken in staat te zijn wat bij te klussen op de informele arbeidsmarkt. Over het algemeen hebben de huishoudens weinig bezittingen. De conclusie dat het inkomen waarschijnlijk wat hoger is dan in de officiële statistieken tot uiting komt, betekent niet dat de situatie niet ernstig is. Met betrekking tot arbeid en inkomen is voor velen sprake van grote onzekerheid en een derde van de huishoudens heeft een gemiddeld maandinkomen rond het bestaansminimum en regelmatig daaronder. Het merendeel van de bewoners lijkt zich echter bij de situatie neer te leggen.

De besteding van het inkomen

Gemiddeld wordt op Curaçao iets meer dan dertig procent van het inkomen aan woonlasten besteed (huur, water, elektriciteit, et cetera). In de arme wijken, waar het inkomen gemiddeld twee keer zo laag is en de huren vaak niet lager liggen dan het eilandelijke gemiddelde, zal dus 50 tot 60 procent van het inkomen besteed moeten worden aan woonlasten. Wat dan nog overblijft voor voeding, kleding, vervoer, scholing, recreatie, aankoop en vervanging van huisraad is dermate weinig dat het beslist ontoereikend is.

Huisvesting

Een ruime meerderheid van de respondenten woont in een vrijstaand huis, dat voor het oog in een soms deplorabele toestand verkeert en vaak diverse ernstige gebreken heeft. Toch zegt het merendeel van de respondenten gelukkig te zijn met de woning. De indruk bestaat dat bij de beantwoording van de betreffende vraag de mensen benadrukken dat zij van geluk denken te kunnen spreken een of ander dak boven het hoofd te hebben. Men vergelijkt de eigen situatie met die van hen die zelfs een eenvoudig dak moeten ontberen.

Gevraagd naar de staat van het woonhuis meent 27 procent dat die slecht tot zeer slecht is. Opvallend is dat Soto in dit opzicht gunstig afsteekt tegenover de andere wijken. In Soto is 80 procent van de respondenten tevreden over de staat waarin de

woning verkeert, tegenover Kanga/Dein waar slechts 50 procent tevreden is. Volgens sleutelinformanten is de kwaliteit van de woningen in Berg Altena in het algemeen slecht tot heel slecht. Circa 20 procent van de ondervraagden staat ingeschreven bij de FKP.

Wasdag

Onderwijs en (an)alfabetisme

Iets minder dan de helft van de ondervraagden heeft geen of slechts basisonderwijs genoten (43 procent). Het percentage dat helemaal geen onderwijs heeft genoten of het basisonderwijs niet heeft afgerond, is in Seru Grandi, Berg Altena en Soto laag. In Soto is het zelfs nul procent. Gemiddeld is dit cijfer in de vier wijken 3,8 procent, een percentage dat ongunstig is beïnvloed door de lage scholing in Kanga/Dein. Hier heeft 10,3 procent de basisschool niet afgemaakt. Overigens moeten de cijfers met de nodige voorzichtigheid bekeken worden, omdat mensen niet snel toegeven dat zij de basisschool niet hebben afgerond. Een onderwijzer gaf aan dat in Soto velen niet verder komen dan het niveau van de vierde klas basisschool en op grond van deze

prestatie het idee hebben dat zij de basisschool hebben afgerond. In het onderzoek is ook gevraagd waarom mensen hun opleiding niet hebben afgemaakt. In tabel 7 zijn de redenen daarover aangegeven.

Van alle personen boven de vijftien heeft slechts 6,5 procent een opleiding afgerond op het niveau van of hoger dan vier jaar HAVO. Over de *drop-out* cijfers in de wijken is al eerder gerapporteerd. Ook het probleem van zittenblijven is reeds gesignaleerd.

Sleutelinformanten en onderwijzers geven als belangrijkste oorzaak aan dat ouders hun kinderen te weinig of helemaal niet stimuleren om hun best op school te doen. Zij hebben te veel zorgen aan hun hoofd. Bovendien kunnen sommige ouders het zich niet permitteren de schoolbus of kleding voor hun kinderen te betalen. Daarom worden de kinderen zo af en toe maar thuis gehouden. Opmerkelijk is dat de sleutelinformanten het taalprobleem (Papiamentu versus Nederlands) niet als oorzaak van het zittenblijven noemen.

Op grond van gegevens van CBS (1998) is het percentage analfabetisme in Kanga/Dein het grootst, namelijk acht procent, dus tweemaal zo hoog als het percentage dat voor het eiland wordt gegeven (4 procent). De andere wijken geven een percentage dat vergelijkbaar is met het landelijk percentage.

36 procent van de bevolking heeft na de basisschool een vervolgopleiding afgerond, variërend van BVO/LBO tot HBO, waarbij het aantal dat een HBO heeft afgerond beperkt blijft tot een enkeling. Daartegenover staat een percentage van 64 procent dat geen beroepsopleiding heeft afgerond. Als reden voor het niet afronden van een opleiding wordt aangegeven dat men gedwongen was te werken (22 procent), dat men afhaakte omdat de leerstof te ingewikkeld was, dat men zakte voor het examen, ziekte en zwangerschap.

Concluderend kan opgemerkt worden dat de wijken met betrekking tot de dimensies onderwijs en beroepsopleiding laag scoren.

Werk en arbeidsmarkt

Ten aanzien van de werkgelegenheid is het somber gesteld in de vier wijken. Van de beroepsbevolking is meer dan de helft werkloos. Onder degenen die werken, werkt ruim tien procent slechts drie dagen of minder. De economische positie valt af te lezen uit tabel 8. Uit de antwoorden van de sleutelinformanten kan worden afgeleid dat de meeste werklozen in de categorie 'langdurig werklozen' (waaronder relatief veel jongeren) vallen. Bijgevolg missen veel mensen het gevoel voor ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, waardoor de aansluiting met de arbeidsmarkt steeds moeilijker zal verlopen.

Tabel 7. Redenen voor het niet afronden van een opleiding in de wijken Soto, Kanga/Dein, Seru Grandi en Berg Altena, in aantallen en percentages van het totaal (1999)

	Wijken							
	Soto		Kanga/Dein		Berg Altena		Seru Grandi	
	<i>Aantal</i>	<i>Perc.</i>	<i>Aantal</i>	<i>Perc.</i>	<i>Aantal</i>	<i>Perc.</i>	<i>Aantal</i>	<i>Perc.</i>
Was gedwong en te gaan werken	3	50,0	16	76,2	8	47,1	8	61,5
Examen gefaald			2	9,5			3	23,1
Ziekte			1	4,8	1	5,9		
Moeilijk werken en 's avonds te studeren			1	4,8				
In mijn land kon ik niet naar school			1	4,8				
Door mijn zwangerschap	1	16,7					1	7,7
Geen zin om te studeren	1	16,7						
Kan niet leren	1	16,7						
Economische situatie thuis					8	47,1	1	7,7
Totaal	6	100	21	100	17	100	13	100

Tabel 8. De economische positie van de respondenten in de wijken Soto, Kanga/Dein, Seru Grandi en Berg Altena, in aantallen en percentages van het totaal (1999)

	Wijken							
	Soto		Kanga/Dein		Berg Altena		Seru Grandi	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Werkgever	1	2,6	1	2,6			2	5,0
Kleine zelfstandige	1	2,6					2	5,0
Loontrekker in vaste dienst	7	17,9	9	23,1	11	27,5	10	25,0
Loontrekker in tijdelijke dienst	1	2,6	3	7,7	3	7,5	2	5,0
Losse dienst losse jobs	1	2,6	8	20,5	3	7,5	2	5,0
Meewerkend gezinslid (onbetaald)					2	5,0		
Werkloos	28	71,8	18	46,2	21	52,5	22	55,0
Totaal	39	100	39	100	40	100	40	100

Landelijk gezien bedraagt het percentage mensen dat leeft van losse *jobs* op de informele arbeidsmarkt minstens tien procent. De gegevens van het onderzoek bieden onvoldoende inzicht in de omvang van de informele arbeidsmarkt. Alle sleutelinformanten zijn het erover eens dat veel wordt geklust, maar exacte cijfers zijn niet beschikbaar. Sommige deskundigen opperen dat de komst van veel, soms illegale, gastarbeiders uit landen als Haïti en de Dominicaanse Republiek de informele arbeidsmarkt voor de Antillianen moeilijker toegankelijk heeft gemaakt, maar inmiddels behoren deze mensen ook tot de vaste bewoners van de vier onderzochte wijken.

Frappant is het lage percentage mensen dat als werkzoekende staat ingeschreven (zie tabel 9). De sleutelinformanten geven aan dat initiatief zelden wordt genomen. De ondernemingszin in de wijken blijkt gering. Kanga/Dein geeft in dit opzicht het

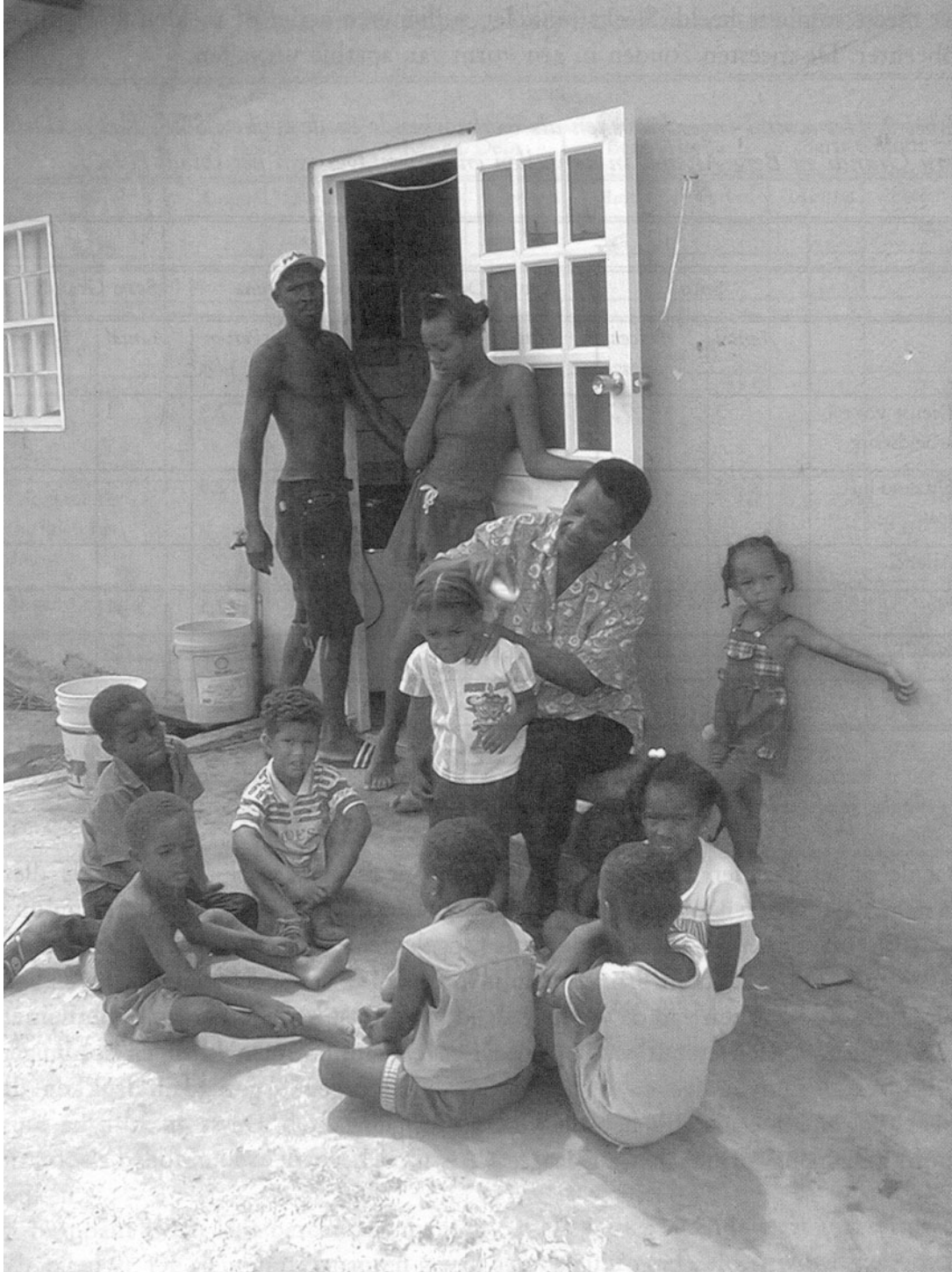
meest sombere beeld. Slechts enkelen solliciteren actief of melden zich bij het Jobcenter. De meesten zouden in een vorm van apathie vervallen.

Tabel 9. Het aantal ingeschrevenen als werkzoekende in de wijken Soto, Kanga/Dein, Seru Grandi en Berg Altena, in aantallen en percentages van het totaal (1999)

	Wijken							
	Soto		Kanga/Dein		Berg Altena		Seru Grandi	
	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>
Dienst voor arbeidszorg	3	7,7	1	2,6	1	2,5	1	2,5
Uitzend bureau	1	2,6	1	2,6	1	2,5	1	2,5
Allebei	-	-	3	7,7	-	-	-	-
Nee	15	38,4	8	7,7	9	22,5	12	30
N.V.T.*	20	51,3	26	79,4	29	72,5	26	65
Totaal	39	100	39	100	40	100	40	100

* Dit is de categorie mensen uit de totale groep respondenten die werkzaam is en dus deze vraag uit de enquête moest overslaan.

Dat de ondervraagden zoveel moeite hebben om regulier werk te krijgen, is allereerst terug te voeren op het gebrek aan scholing. Bij een stagnerende economie, zoals die op Curaçao, drukken de beter opgeleiden de slecht geschoolden van de arbeidsmarkt. De sleutelinformanten zijn van mening dat sociale uitsluiting en apathie de hoofdoorzaken van de werkloosheid zijn, naast het gebrek aan onderwijs en werkervaring: ‘Men steunt wat op vrienden en familie, men klust en sommigen stelen wat.’ Eenvoudige en ogenschijnlijk nietszeggende gezegden drukken dit gevoel van apathie uit: ‘Ik heb de wereld niet gemaakt,’ ‘De steen is tegen mijn hoofd gekomen,’ of ook het alledaagse: ‘Als God het wil.’

Communicatie en netwerk

Vrijwel iedereen heeft de beschikking over communicatiemedia als radio, televisie en telefoon. Dat ruim 30 procent van de respondenten vrijwel nooit een krant koopt, is niet zo verwonderlijk bij een percentage van meer dan 20 procent functioneel analfabetisme.

77 procent zegt dagelijks contact te hebben met familie buiten het eigen huis. In Soto is dat zelfs 90 procent. In de stedelijke wijken, als Berg Altena en Kanga/Dein ligt het iets lager, maar ook daar speelt het familienetwerk kennelijk een grote rol. Ook de contacten met buurtbewoners zijn frequent: 70 procent, al is het contact soms onregelmatig. De helft van de ondervraagden heeft daarnaast nog regelmatig contact met collega's en vrienden, met Berg Altena als uitschieter (70 procent) en de andere wijken iets lager (zie tabel 10).

De sleutelinformanten bevestigen dat er in alle wijken veel onderling contact is. 'Men leeft goed samen,' zo wordt gesteld. Men ontmoet elkaar regelmatig bij diverse gelegenheden, als feesten, begrafenissen, sportactiviteiten.

Een hoog percentage (35,5 procent) geeft aan minstens één keer per week naar de kerk te gaan. Vrijwel alle respondenten gaan zo af en toe naar de kerk. Slechts weinigen gaan alleen naar de kerk indien er moeilijkheden zijn. De meeste respondenten zijn katholiek, tien procent geeft aan tot een andere denominatie te behoren. Sommige sleutelinformanten menen dat de kerken de voornaamste bron van morele steun zijn, met name voor vrouwen. Naast de familie vormen de kerken het meest duurzame knooppunt in het netwerk van de wijkbewoners. De Kerken organiseren tal van activiteiten waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Sommige activiteiten zijn gericht op voedsel- en kledingverstrekking.

De conclusie die getrokken kan worden, is dat het sociale netwerk een grote rol speelt in alle wijken. In Soto speelt het netwerk zelfs een zeer grote rol. Er wordt positief over het netwerk gesproken. Het netwerk voorkomt dat mensen zich uitgesloten en geïsoleerd gaan voelen. Het netwerk biedt mogelijkheden om mentale ondersteuning te ontvangen en vermoedelijk komen mensen via hun netwerk ook in noodsituaties aan additioneel inkomen.

Toegang tot dienstverlening en interventie

Ten aanzien van de wijkorganisaties valt op dat het merendeel van de respondenten (92 procent) niet actief is in een wijkorganisatie. Een uitzondering vormt Soto. Van de (commerciële) kinderopvang maakt het merendeel van de respondenten geen gebruik, vermoedelijk omdat de betrokkenen het niet kunnen betalen. Indien naschoolse opvang van kinderen wordt geboden, is men daarover erg tevreden.

Tabel 10. De frequentie van de sociale contacten in de wijken Soto, Kanga/Dein, Seru Grandi en Berg Altena, in aantallen en percentages van het totaal (1999)

	Sociale contacten							
	Contact met familie		Contact met buren/mensen in de wijk		Contact met collega's/vrienden		Contact met hulpverleners	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Dagelijks	122	77,2	111	70,3	77	48,7	4	2,5
Wekelijks	19	12,0	26	16,5	34	21,5	5	3,1
Maandelijks	6	3,8	2	1,3	8	5,1	30	18,9
Om de 1 of 2 maanden	6	3,8	1	0,6	3	1,9	37	23,4
Een keer per jaar of minder	1	0,6					9	5,7
Onregelmatig	4	2,5	16	10,1	22	13,9	55	34,8
Nooit			2	1,3	14	8,9	18	11,4
Totaal	158	100	158	100	158	100	158	100

Het netwerk waartoe bewoners behoren, draagt zorg voor informatie uitwisseling omtrent dienstverlening. Wie iets wil weten, kent altijd wel mensen die hem of haar kunnen inlichten, maar veel bewoners zien niet veel heil in de aangeboden vormen van dienstverlening, met uitzondering van de officiële psycho-sociale hulpverlening. Het regelmatige contact met deze hulpverleners is hoog. Gegeven de problemen waarmee velen kampen, is dit begrijpelijk. Tien procent van de respondenten zegt zeer regelmatig (dagelijks, wekelijks) contact met een hulpverlener te hebben. Een veel groter percentage (28 procent) heeft met hen onregelmatig contact.

Infrastructuur

Een meerderheid van de respondenten (gemiddeld 65 procent) vindt de straatverlichting onvoldoende en datzelfde geldt voor het wegennet van de wijk. Te weinig wegen zijn geasfalteerd of goed begaanbaar. Het rioleringsysteem is niet adequaat. De meeste woningen van de respondenten zijn er trouwens niet op aangesloten. De

sleutelinformanten brengen de volgende klachten over: slechte toestand van de wegen, slecht rioleringsysteem, slecht functionerende elektriciteitsvoorziening, gebrek aan transportmogelijkheden en vooral slechte straatverlichting. De vuilophaaldienst, Selikor, opereert naar tevredenheid. (Zie tabel 11 over de meningen met betrekking tot de infrastructuur).

Tabel 11. De infrastructuur in de wijken Soto, Kanga/Dein, Seru Grandi en Berg Altena, in aantallen (1999)

	Wijk is voldoende geasfalteerd	Wijk is onvoldoende geasfalteerd	Adequate straatverlichting	Inadequate straatverlichting	Adequate wijze van ophalen van vuil	Inadequate wijze van ophalen van vuil
Soto	19	20	15	24	37	2
Kanga/ Dein	6	33	8	31	39	
Berg Altena	24	16	27	13	40	
Seru Grandi	15	25	8	32	37	3
Totaal	64	94	58	100	153	5

Veel mensen (gemiddeld ruim 30 procent, maar in Kanga/Dein ruim 50) beschikken niet over eigen vervoer en zijn dus afhankelijk van het openbaar vervoer. Een meerderheid van de respondenten vindt dat er voldoende grote en kleine bussen zijn. Alleen in Kanga/Dein vinden relatief veel personen dat het aantal bussen onvoldoende is. De grote bussen komen daar niet in de wijk, hetgeen ook voor Seru Grandi geldt. De frequentie en de regelmaat van het busvervoer laat te wensen over.

Onderwijsinstellingen voor kinderen zijn redelijk bereikbaar. Dit is ook het geval voor winkels, de medische voorzieningen⁵³ (artsen en de kruispost), de politiepost en recreatiemogelijkheden. Met het middelbaar onderwijs ligt dat anders. Vooral voor de bewoners van Soto en Seru Grandi is dat moeilijk bereikbaar.

Een derde van de respondenten beschouwt zichzelf als arm. Dat is minder dan op grond van objectieve cijfers verwacht zou worden. Het kan zijn dat men zich ervoor schaamt zichzelf arm te noemen. Met name de sleutelinformanten (60 procent) zijn van mening dat er aanzienlijke armoede is en dat de wijken met tal van problemen worstelen. Velen zeggen dat de mensen geen toekomstperspectief hebben.

⁵³ Dit cijfer zegt niet zoveel. Als ervan wordt uitgegaan dat werkenden regelmatig contact met collega's hebben, blijft van het beschikbare percentage nog slechts een klein gedeelte over voor contact met vrienden. Vermoedelijk wonen vrienden in de buurt en wordt weinig ondernomen om eventuele vrienden die verder weg wonen op te zoeken

Voorts kan uit de antwoorden worden geconcludeerd dat de bewoners zich zorgen maken over de verslechtering van de wijk situatie. Dat is met name het geval in Berg Altena, waar het drugsgebruik opvallend is, de criminaliteit stijgt en de mensen tevens denken geen grip te hebben op een irreguliere toestroom van buitenlanders (die kennelijk in de ogen van de geïnterviewden problemen veroorzaken).

Het percentage respondenten dat aangeeft alcohol en/of drugs te gebruiken is in alle wijken ongeveer gelijk en hoog (gemiddeld bijna 70 procent). Het onderzoek signaleert vooral verschillen met betrekking tot het dagdeel dat men consumeert, maar de betekenis van deze verschillen is niet groot. Het hoogste percentage gebruikers vindt men in Berg Altena (83 procent). Daarnaast moet worden geconstateerd dat sleutelinformanten aangeven dat de overlast die alcohol en vooral drugsgebruikers veroorzaken groot is, met name in Berg Altena.

Over de mate van consumptie van alcohol en drugs zijn geen eenduidige gegevens beschikbaar. Deskundigen op dit gebied zijn unaniem van mening dat er sprake is van een verontrustend aantal mensen dat daarmee problemen heeft. Sleutelinformanten maken zich met name zorgen over de vele jongeren die hun toevlucht nemen tot drugs omdat zij niets te doen hebben en zich alleen op die manier een beetje prettig kunnen voelen. Zij zijn van mening dat de problemen almaar erger worden. Minstens even verontrustend lijkt het aantal gokkers en gokverslaafden te zijn, dat zijn geld uitgeeft aan loten, gokmachines en speeltafels.

Dat genoemde vormen van verslaving gevolgen hebben voor de criminaliteit en dus voor de veiligheid in de wijken, behoeft geen betoog. Bijna iedereen heeft er last van. Dag en nacht wordt men ermee geconfronteerd. Zelfs binnenshuis voelen veel mensen zich onveilig (in Berg Altena en Kanga Dein, respectievelijk (65 en 55 procent). Men vreest vooral een bezoek van *chollers*. Sommigen zijn bang voor mensen die schijnbaar doelloos door de wijk rondlopen. Vandaar dat allerwegen wordt aangegeven hoe wenselijk 's avonds goede straatverlichting is. Sommige sleutelinformanten zijn bang voor ghettovorming en prostitutie in de wijken, vooral in Kanga Dein.

Anderzijds wordt voor alle wijken opgemerkt dat er veel sociale controle is. Men belt snel de politie. Men heeft kritiek op het functioneren van de politie, omdat er in de ogen van de respondenten te weinig gesurveilleerd en opgetreden wordt. Daarnaast geven de geïnterviewden aan - met name in Berg Altena - dat de politie te passief is. De bewoners zouden graag razzias tegen drugsdealers zien. Een meerderheid (70 procent) van de respondenten is van mening dat de overheid onvoldoende waarborgen voor veiligheid in de wijk biedt.

Hoofdstuk 4: Een leven in de marge

Inleiding

In het vorige hoofdstuk lag de nadruk vooral op de beschrijving van armoede op wijkniveau. Hoewel het niveau van de wijk niet verlaten wordt, zal het accent in dit hoofdstuk meer liggen op de in de vorige hoofdstukken omschreven doelgroepen: jongeren, ouderen, et cetera. De gepresenteerde informatie maakt het ons mogelijk een beter inzicht te verkrijgen in de overlevingsstrategieën van de mensen uit die doelgroepen, hun behoeften en aspiraties. Het verduidelijkt de lokale percepties van armoede en kwetsbaarheid. Ook wordt stilgestaan bij wat de wijkbewoners als grootste zorgen en problemen ervaren en wat daaraan in hun ogen gedaan kan worden. Aan de respondenten zijn vragen gesteld over hun leeftijd, geboorteplaats en nationaliteit, burgerlijke staat, opleidingsniveau, werk, religie, positie op de arbeidsmarkt, inkomenspositie en hun visie op de sociaal-economische situatie. Ook is hun gevraagd de huidige positie te vergelijken met die van vijf jaar geleden en met die zoals zij die in de toekomst verwachten.

In totaal zijn in de geselecteerde wijken 479 interviews afgenomen. Van de geïnterviewden was zeventig procent vrouw en dertig man. Vrouwen zijn dus oververtegenwoordigd in dit onderzoek. Voor een deel is dat te verklaren uit het feit dat twee doelgroepen benaderd zijn die geheel uit vrouwen bestaan: de tienermoeders en vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin. Bij alle overige doelgroepen, behalve bij de *drop-outs* en de “verslaafden”, zijn meer vrouwen dan mannen geïnterviewd. Bij de doelgroep “mensen werkzaam in de informele sector”, zijn bijna evenveel mannen als vrouwen ondervraagd.

Respondenten

Het onderzoek is uitgevoerd bij personen van vijftien tot 94 jaar. Vier respondenten, één jongen en drie meisjes, waren vijftien jaar: twee *drop-outs* en twee tienermoeders. De jongste respondent in de groep in woningnood verkerenden betrof een jonge moeder van zeventien jaar die, samen met haar twee kinderen en vijf familie-

leden, in een huis woont. In tabel 12 is een overzicht te vinden van de leeftijdsverdeling van de respondenten. In deze tabel is ook te vinden hoe lang de ondervraagden al in de wijk wonen.

Tabel 12. Leeftijdsverdeling van de respondenten per doelgroep en per totale onderzoeksgroep (=N), en het aantal jaren wonend in de vier onderzoekswijken (1999)

Doelgroep	N=	Gem. leeftijd	Minimale leeftijd	Maximale leeftijd	Gemiddeld wonend in de wijk	Minimaal in de wijk wonend	Max. in de wijk wonend
Werklozen en/of onderstandtrekkers	77	40,8	25	65	28,6	1	59
Mensen werkzaam in de informele sector	23	50,6	20	85	34,9	6	70
In woningnood verkerenden	85	39,4	17	74	25	0	74
Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin	74	45,5	26	76	33,6	1	67
Ouderen	63	72,8	60	94	52,3	6	94
<i>Drop-outs</i>	37	21,9	15	33	19,6	5	33
Tienermoeders	40	22,7	15	34	18,6	2	29
Immigranten	45	41,4	22	69	6,2	0	17
Verslaafden	35	40,2	25	63	27,4	0	63
Totale doelgroep	479	43	15	94	28,4	0	94

De gemiddelde leeftijd van de totale groep respondenten is 43 jaar. De mannen zijn gemiddeld 44,4 jaar en de vrouwen 42,4. De gemiddelde leeftijd van de respondenten verschilt iets per wijk: in Seru Grandi wonen relatief jongere respondenten, met een gemiddelde leeftijd van 40,5 jaar. In Berg Altena is deze het hoogst met gemiddeld 48 jaar. In de andere twee wijken ligt het gemiddelde van de wijk rond dat van de gehele onderzoeksgroep. De respondenten uit de totale doelgroep wonen gemiddeld 28,4 jaar in hun wijk, minimaal enkele maanden en maximaal 94 jaar. 55 procent van de respondenten is geboren en getogen in de wijk.

84 procent van de respondenten is op de Nederlandse Antillen geboren, waarvan 80 procent op Curaçao. 90 procent bezit de Nederlandse nationaliteit. De zestien procent immigranten komt voor 62 procent uit de Dominicaanse Republiek, de overigen zijn geboren in Jamaica, Haïti, Guyana, Canada, Portugal en Dominica. Van deze immigranten bezit vijftien procent de Nederlandse nationaliteit, vijf procent heeft een dubbele nationaliteit en 80 procent heeft de nationaliteit van het land van herkomst.

88 procent van de ondervraagden is katholiek. De overige denominaties zijn protestant, adventist, van de pinkstergemeente, anglicaans, jehovagetuige en methodist. Zes respondenten geven aan geen religie te hebben. In tabel 13 is informatie te vinden over het geboorteland, de nationaliteit en de religie van de onderzochten.

Tabel 13. Geboorteplaats, nationaliteit en de religie per doelgroep en per totale onderzoeksgroep, in aantallen en percentages (1999)

Doelgroep	N=	Niet op Curaçao geboren	Geboorteplaats NA		Waarvan op Curaçao		Perc. Ned. nationaliteit	Perc. Andere nationaliteit	Perc. kath. geloof
			Totaal	Perc.	Totaal	Perc.			
Werklozen en/of onderstandtrekkers	77	1	76	99	72	94	99	1	88
Mensen werkzaam in de informele sector	23	4	19	83	18	78	91	9	91
In woningnood verkerenden	85	8	77	91	75	88	97	3	93
Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin	74	4	70	94	65	87	97	3	87
Ouderen	63	8	55	87	52	83	98	2	87
<i>Drop-outs</i>	37	1	36	97	35	95	97	3	89
Tienermoeders	40		40	100	38	95	100		100
Immigranten	45	45					15	85	62
Verslaafden	35	5	30	86	28	80	97	3	91
Totale doelgroep	479	76	403	84	384	80	90	10	88

49 procent van de respondenten is alleenstaand. In de groep *drop-outs* bevinden zich de meeste alleenstaanden (89 procent), in de groep immigranten de minste (zestien procent). Een kwart van de respondenten is getrouwd. Bij de immigranten treft men de meeste gehuwden aan (76 procent), bij de tienermoeders de minste (2,5 procent). Het feit dat niet alle vrouwen aan het hoofd van een éénuoudergezin alleenstaand, gescheiden of weduwe zijn, is te verklaren uit het feit dat elf procent vrouwen weliswaar officieel getrouwd is, maar niet meer samenwoont met hun man. Deze vrouwen zorgen dus alleen voor het gezin. Van de respondenten woont tien procent samen.

Tabel 14. Burgerlijke staat van de respondenten per doelgroep en van de totale onderzoeksgroep in percentages (1999)

Doelgroep	N=	Alleenstaand in percenta- ges	Getrouwd in percenta- ges	Samenwonend in percentages	Weduwe(naar) in percentages	Gescheiden in percen- tages
Werklozen en/of onderstandtrekkers	77	58	21	10	1	10
Mensen werkzaam in de informele Sector	23	31	39	17	13	
In woningnood verkerenden	85	48	22,5	22,5	3,5	3,5
Vrouwen aan het hoofd van een éénuoudergezin	74	57	11		12	20
Ouderen	63	24	40		27	9
<i>Drop-outs</i>	37	89	5,5	5,5		
Tienermoeders	40	65	2,5	32,5		
Immigranten	45	16	76	2	4	2
Verslaafden	35	57,5	20	3	8,5	11
Totale doelgroep	479	49	25	10	8	8

De grootste groep wordt gevormd door de tienermoeders (32,5 procent) en de kleinste door immigranten (twee procent). Binnen de gehele groep respondenten is acht procent weduwe/weduwnaar. Binnen deze groep zijn vrouwen oververtegenwoordigd (84 procent). Acht procent van de totale groep is gescheiden: vrouwen aan het hoofd van een éénooudergezin het meest (20 procent) en immigranten het minst (twee procent). Wat betreft de evenredige verdeling van mannen en vrouwen komt deze - behalve bij de weduwen en weduwnaars - redelijk overeen met het aandeel van 70 en 30 procent tussen mannen en vrouwen (zie voor de exacte cijfers tabel 14).

84 procent van de respondenten heeft kinderen, oplopend in aantal van één tot achttien. In totaal hebben de geïnterviewden 1467 kinderen, dat betekent dat zij gemiddeld 3,7 kinderen hebben met een gemiddelde leeftijd van 13,4 voor het jongste en 21 voor het oudste kind (zie tabel 15).

Tabel 15. Aantal kinderen van de respondenten per doelgroep en van de totale onderzoeksgroep, in aantallen (1999)

Doelgroep	N=	Aantal respondenten met kinderen	Totaal aantal kinderen	Gemiddeld aantal kinderen	Minimaal aantal kinderen	Maximaal aantal kinderen
Werklozen en/of onderstandtrekkers	77	61	183	3	0	10
Mensen werkzaam in de informele sector	23	18	71	3,9	0	9
In woningnood verkerenden	85	77	251	3,3	0	8
Vrouwen aan het hoofd van een éénooudergezin	74	74	327	4,4	1	13
Ouderen	63	48	286	6	0	14
<i>Drop-outs</i>	37	16	26	1,6	0	3
Tienermoeders	40	40	89	2,2	1	7
Immigranten	45	44	169	3,8	0	18
Verslaafden	35	23	65	2,8	1	6
Totale doelgroep	479	401	1467	3,7	0	18

62 procent van alle respondenten heeft de basisschool als hoogst afgeronde opleiding. Twaalf procent heeft geen enkel diploma. 26 procent heeft een beroepsopleiding (huishoudschool, MAVO, MULO, LTS, LBO, et cetera) succesvol afgerond. Drie immigranten zijn in het bezit van een universitaire opleiding. Relatief iets meer vrouwen dan mannen hebben een diploma van het voortgezet onderwijs (zes procent boven het aandeel in het totaal). Binnen de doelgroep *drop-outs* heeft niemand meer dan basisschool (zie tabel 16).

Uit tabel 17 blijkt dat 93 procent van de ondervraagden in een vrijstaand huis woont. 91 procent van de huizen is aangesloten op de waterleiding. De meeste huizen die op het waterleiding zijn aangesloten treft men aan in Berg Altena, de minste in Seru Grandi. 81 procent van de huizen heeft elektriciteit. Huizen zonder elektriciteit treft men het meest aan in Soto en de minst in Berg Altena. Gemiddeld hebben de huizen van de respondenten 5,3 kamer, waarbij mensen werkzaam in de informele sector het ruimst wonen. Dat de in woningnood verkerenden het minst aantal kamers hebben zal niet verwonderen.

Slechts 37 procent van de respondenten beschouwt hun huis in goede of heel goede staat, waarbij mensen werkzaam in de informele sector de hoogste waardering geven aan de staat van hun huis. Opnieuw is niet verwonderlijk dat de in woningnood verkerenden hun huis als slecht aanmerken. Respondenten uit Soto zijn het meest tevreden over de kwaliteit van hun huis. Bij de groep *drop-outs* dient opgemerkt te worden dat 84 procent van deze groep bij ouders of familie woont. Voor de groep tienermoeders is dat 70 procent.

76 procent van de respondenten heeft op dit moment geen betaald werk. Het aandeel van mannen en vrouwen die op dit moment geen betaald werk hebben, is nagenoeg hetzelfde. Van de respondenten die geen baan hebben, heeft 65 procent de basisschool als hoogst afgeronde opleiding, 21 procent heeft een voortgezette opleiding. Van de respondenten die op dit moment een baan hebben, heeft 51 procent enkel de basisschool voltooid, terwijl 40 procent minimaal lager beroepsonderwijs heeft (zie tabel 18).

In het onderzoek zijn ook vragen gesteld over inkomsten en uitgaven. Vragen daarover bleken vaak moeilijk te beantwoorden. Er waren respondenten voor wie het moeilijk aan te geven was, wat hun totale maandelijks inkomen was, omdat het fluctueerde of omdat ze niet wisten hoeveel hun familieleden precies verdienden. Voor sommigen is het wel duidelijk, zij hebben een inkomen uit een vaste baan, een AOV-uitkering of een onderstanduitkering of hun partner heeft een inkomen, dat elke maand hetzelfde is.

Tabel 16. Opleidingsniveau van de respondenten: de door de respondenten hoogst afgesloten opleiding waarvoor een diploma is behaald, in percentages, per doelgroep en over de totale onderzoeksgroep (1999)

Doelgroep	N=	Geen opleiding in percentages		Basisschool in percentages		Voortgezet onderwijs in percentages	
		mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	Mannen	Vrouwen
Werklozen en/of onderstandtrekkers	77	6	7	26	35	4	22
Mensen werkzaam in de informele sector	23	4	4	26	44	22	
In woningnood Verkerenden	85	1	1	14	45	11	28
Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin	74		11		50		39
Ouderen	63	6	6	25	56	5	2
Drop-outs	37	14	8	54	24		
Tienermoeders	40		7,5		57,5		35
Immigranten	45	3	16	3	58	2	18
Verslaafden	35	15	6	46	10	23	
Totale doelgroep	479	40	60	30	70	24	76
	100%	12		62		26	

In dit geheel is het wel duidelijk dat de financiële hulp die de respondenten krijgen van anderen afhangt van hetgeen die anderen maandelijks beschikbaar stellen. Deze hulp kan zeer variëren.

Hetgeen over inkomen vermeld staat, dient daarom met enige terughoudendheid betracht te worden. Gekeken is in ieder geval naar wat het totale inkomen van het desbetreffende huishouden is (of er één of meerdere inkomens zijn) en hoeveel leden van dat huishouden aangewezen zijn op dat inkomen. Zo is getracht een gemiddeld inkomen van de diverse doelgroepen samen te stellen.⁵⁴ Bij alle gepresenteerde bedragen gaat het om netto-bedragen (zie tabel 19).

⁵⁴ Dit geldt ook voor de gepresenteerde bedragen bij de afzonderlijke doelgroepen.

Tabel 17. De woonsituatie en voorzieningen en het oordeel over de woonsituatie per doelgroep en van de totale onderzoeksgroep in percentages (1999)

Doelgroep	N=	% dat in vrijstaand huis woont	Percentage aansluitingen op water	Percentage aansluitingen op elektriciteit	Gemiddelde hoeveelheid kamers in huis	Percentage positieve beoordelingen over de staat van het huis	Percentage dat zich gelukkig voelt in huis
Werklozen en/of onderstandtrekkers	77	90	96	79	5,1	43	81
Mensen werkzaam in de informele sector	23	100	96	96	6,5	60	87
In woningnood verkerenden	85	95	85	71	4,8	15	44
Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin	74	99	93	82	5,7	57	81
Ouderen	63	92	95	92	5,6	44	92
Drop-outs	37	97	84	78	5,2	35	70
Tiernermoeders	40	95	95	80	5,4	33	65
Immigranten	45	87	96	91	5	27	73
Verslaafden	35	83	83	71	5,1	31	60
Totale doelgroep	479	93	91	81	5,3	37	71

Uit tabel 19 komt onder andere naar voren dat:

- 47 procent van de respondenten moet rondkomen van een netto-inkomen onder de Naf. 500,- per maand;
- 31 procent een netto-inkomen heeft tussen de Naf. 500,- en 1.000,- per maand heeft; en
- 22 procent moet rondkomen van een netto-inkomen boven de Naf. 1.000,- per maand.

Aangemerkt dient te worden dat bij dit inkomen, subsidies onder andere in de vorm van lagere huur, verlaging van het bedrag voor water en elektriciteit niet verdisconterd zijn.

Tabel 18. Verhouding betaald werk / geen betaald werk per doelgroep en over de totale onderzoeksgroep in percentages (1999)

Doelgroep	N=	Momenteel geen betaald werk (formeel en informeel)			Momenteel betaald werk (formeel en informeel)		
		Totaal percentage	Percentage Mannen	Percentage vrouwen	Totaal percentage	Percentage mannen	Percentage vrouwen
Werklozen en/of onderstandtrekkers	77	100	100	100			
In woningnood verkerenden	85	64	45	70	36	55	30
Mensen werkzaam in de informele sector	23				100	100	100
Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin	74	73		73	27		27
Ouderen	63	95	92	97	5	8	3
<i>Drop-outs</i>	37	78	76	83	22	24	17
Tienermoeders	40	80		80	20		20
Immigranten	45	64		71	36	100	29
Verslaafden	35	89	89	83	11	11	17
Totale doelgroep	479	76	73	77	24	27	23

64 procent van de respondenten omschrijft de financiële situatie als moeilijk. 61 procent voelt zich arm. 78 procent van de respondenten - met uitzondering van de doelgroepen *drop-outs* en verslaafden, aan wie deze vragen niet gesteld zijn - geeft aan niet te kunnen sparen. In 45 procent van de gevallen wordt aangegeven dat men een lening nodig heeft, 24 procent heeft reeds een lening lopen.

Om het inkomen te vergroten hebben verschillende respondenten - al of niet naast een uitkering of betaalde baan - een losse *job*, verrichten activiteiten in de informele sector, worden financieel geholpen door hun familie, ontvangen alimentatie (al of niet regelmatig), of hebben helemaal geen inkomen en zijn aangewezen op de hulp van familie en vrienden. Uit tabel 19 blijkt onder andere dat het gemiddelde inkomen over de totale onderzoeksgroep NAF. 691,- per maand bedraagt en de

gemiddelde uitgaven Naf. 645,-. Dat zou betekenen dat de respondenten van hun inkomen kunnen rondkomen.

Zoals eerder opgemerkt werd, hadden de respondenten moeite om de vragen over inkomen en uitgaven goed in te vullen.

Tabel 19. Gemiddeld maandelijks inkomen per categorie, per doelgroep en over de totale onderzoeksgroep, in bedragen en percentages (1999)

Doelgroep	N=	Gemiddeld inkomen per doelgroep (min. en max. inkomen per doelgroep)	Gemiddeld bedrag beschikbaar per persoon per maand in de doelgroep ⁵⁵	<500 per maand		500-1.000 per maand		>1.000 per maand	
				Totaal	Perc.	Totaal	Perc.	Totaal	Perc.
Werklozen en/of onderstandtrekkers	74	433 (min: 0 en max: 1.471)	138	49	66	18	24	7	10
Mensen werkzaam in de informele sector	23	1195 (min: 397 en max: 3.000)	500	1	4	9	39	13	57
In woningnood verkerenden	82	739 (min: 130 en max: 4.500)	202	36	44	28	34	18	22
Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin	74	668 (min: 0 en max: 2.000)	182	39	53	17	23	18	24
Ouderen	63	791 (min: 425 en max: 2.100)	494	26	41	23	37	14	22
Tienermoeders	40	519 (min: 0 en max: 1.350)	162	21	53	14	35	5	12
Immigranten	42	825 ⁵⁶ (min: 30 en max: 2.700)	211	16	38	14	33	12	29
Totaal	398	691	220	188	47	123	31	87	22

Het feit dat 61 procent van de respondenten zich arm voelt en zijn financiële situatie omschrijft als moeilijk, betekent dat bovenstaande cijfers als een indicatie moeten

⁵⁵ Per doelgroep is gekeken naar het totale inkomen van de doelgroep en het gemiddelde inkomen dat eruit voortkomt. Tevens is ook gekeken naar het aantal mensen dat per doelgroep financiële verantwoordelijkheid heeft voor anderen. Als het totale inkomen van de doelgroep gedeeld wordt door het aantal mensen waarvoor de respondent (en de familie) financieel verantwoordelijk is, komt men uit op een gemiddeld bedrag per persoon per maand in het huishouden van de specifieke doelgroep.

⁵⁶ Zie toelichting bij de doelgroep immigranten.

worden gezien.

Uit tabel 20 blijkt - en dat zal ook verderop in dit hoofdstuk naar voren komen - dat de belangrijkste uitgaven van de respondenten zich richten op eten en drinken. Gemiddeld geven zij daaraan NAf. 314,- per maand uit. Bijna de helft van alle uitgaven. Als daar de eveneens belangrijke uitgavenposten water en elektriciteit bij opgeteld worden, dan is al 73 procent van alle uitgaven benoemd. Bijna driekwart (73%) van de respondenten geeft aan dat zij bij een dalend inkomen niet (kunnen) bezuinigen op eten en drinken. Iets meer dan de helft (52%) wil niet bezuinigen op water en elektriciteit.

Aan alle respondenten, behalve aan de groep immigranten, zijn vragen gesteld over emigratie. Van de ondervraagden heeft achttien procent het plan binnen één jaar te emigreren: 44 procent mannen en 56 procent vrouwen (zie tabel 21). De gemiddelde leeftijd van hen die dat willen is 31,7 jaar. Voor het overgrote deel willen zij naar Nederland om daar een beter leven te leiden en een betere toekomst te hebben. In Nederland verwachten zij voor zichzelf en hun kinderen meer kans op werk, beter onderwijs en betere scholing. Ook de gezondheidssituatie speelt een rol.

Tabel 20. Inkomsten en uitgaven per doelgroep en over de totale onderzoeksgroep in NAf. per maand (1999)

Doelgroep	Inkomsten (gemiddelde)	Uitgaven (gemiddelde)	Belangrijkste uitgavenpost (eten en drinken)		Verschil tussen (gem.) inkomsten en (gem.) uitgaven
			Totaal	Percentage van totale uitgaven	
Werklozen en/of onder- standtrekkers	433	467	256	55	-34
Mensen werkzaam in de informele sector	1195	884	382	43	311
In woningnood verkerenden	739	610	310	51	129
Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin	668	687	305	44	-19
Ouderen	791	690	339	49	101
Tienermoeders	519	507	283	56	12
Immigranten	825	888	391	44	-63
Gemiddelde over de doel- groepen	691	645	314	49	46

De mensen denken dat er in Nederland betere (medische) voorzieningen beschikbaar zijn. Verslaafden geven als reden vaak op dat zij in Nederland willen afkicken en de "slechte vrienden" op Curaçao de rug toe willen keren.

Tabel 21. Plannen om binnen één jaar te emigreren per doelgroep en van de totale onderzoeksgroep in percentages (1999)

Doelgroep	N=	Plannen om binnen één jaar te emigreren			
		Gemiddeld percentage	Percentage mannen	Percentage vrouwen	Totaal in absolute cijfers
Werklozen en/ of onderstandtrekkers	77	19	18	20	15
Mensen werkzaam in de informele sector	23	9	9		2
In woningnood verkerenden	85	9		9	8
Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin	74	8		8	6
Ouderen	63	1,5	1,5		1
<i>Drop-outs</i>	37	51	60	33	19
Tienermoeders	40	33		33	13
Verslaafden	35	43	41	50	15
Totale doelgroep	434	18	25	15	79

Van de groep die binnen een jaar wil migreren, vormen de *drop-outs*, de verslaafden, de tienermoeders en de werklozen en/of onderstandtrekkers de grootste groep. Slechts één oudere wil binnen een jaar naar Nederland vertrekken, omdat volgens hem Nederland betere voorzieningen heeft voor ouderen en vanwege zijn gezondheidssituatie. Aan in woningnood verkerenden is gevraagd of gebrek aan een huis een reden zal kunnen zijn om te emigreren. 66 procent van hen antwoordt ontkenkend. Of zoals een respondent het verwoordde: "Gebrek aan huisvesting is een wereldprobleem." Slechts zestien mensen van alle ondervraagden hebben informatie ingewonnen bij het Centrum Voorlichting Antillianen, waarvan er overigens maar vijf daadwerkelijk plannen hebben binnen een jaar te emigreren.

85 procent van de respondenten heeft familie in het buitenland wonen, waarmee in 53 procent van de gevallen het contact goed tot zeer goed is. In veertien procent van de gevallen is er geen contact met de familie in het buitenland. De familie verliet Curaçao om de bekende redenen: de migranten volgen daar een studie, wonen daar om een betere toekomst op te kunnen bouwen voor zichzelf en hun kinderen en om daar te kunnen werken. De aansporingen van de familie in het buitenland hen te volgen hebben nauwelijks invloed.

Visie op de sociaal-economische situatie van Curaçao en oplossingen voor de problemen

Aan de respondenten is gevraagd hoe zij de sociaal-economische situatie op Curaçao beoordelen; hoe de situatie tien jaar geleden was; hoe zij hun eigen toekomst en die van Curaçao zien; wat de grootste problemen op dit moment zijn; wat voor gevolgen die voor hen hebben en hoe die problemen opgelost dienen te worden door henzelf en hoe zij dit zouden aanpakken als zij politiek bestuurder zouden zijn.

78 procent van de ondervraagden beoordeelt de sociaal-economische situatie van Curaçao op dit moment als slecht tot zeer slecht. Er zijn veel mensen zonder werk, de kosten voor levensonderhoud zijn hoog, de uitkeringen zijn te laag en veel winkels sluiten hun deuren. Het beleid van de overheid dient te veranderen. Politici ruziën te veel in plaats van dat zij gezamenlijk de problemen aanpakken. De doelgroep “mensen werkzaam in de informele sector” is het meest negatief over de sociaal-economische situatie (91 procent beoordeelt deze als slecht). De groep immigranten is het minst negatief (64 procent): zij geven in verschillende gevallen aan dat de situatie op Curaçao beter is dan die van het land van herkomst.

90 procent van de respondenten geeft aan dat de situatie tien jaar geleden beter was. Toen waren de prijzen van goederen lager en kon men meer doen met het inkomen. Meer mensen hadden een baan en er was meer politieke eenheid. De groep ouderen is het meest uitgesproken van mening dat de situatie tien jaar geleden beter was (94 procent). De groep werklozen en/of onderstandtrekkers het minst, maar toch altijd nog 84 procent.

Gevraagd naar zaken die nu slechter zijn, wordt allereerst de toenemende criminaliteit genoemd (door 43 procent): geweld, diefstal, overvallen, wapens, moord, et cetera). Op de tweede plaats noemen de ondervraagden het toenemend gebruik van drugs (33 procent). Men denkt dan vooral aan het zichtbare drugsgebruik: de *chollers* en de drugshandel in de wijken. De toegenomen werkloosheid (door elf procent genoemd) komt op de derde plaats. Verschillende respondenten geven aan dat deze problemen met elkaar te maken hebben. Als gevolg van de werkloosheid vervallen, volgens hen, mensen - en vooral jongeren - in allerlei vormen van negatief gedrag: rondhangen op straat, onder invloed van de groep drugs gebruiken of stelen om aan geld te komen voor drugs.

47 procent van de respondenten geeft aan dat zij als gevolg van de problemen angst en verdriet heeft, zich onzeker voelt en onveilig zowel in huis als op straat. Opvallend hierbij is dat verslaafden zich zeer goed bewust zijn van het verdriet dat zij hun familie aandoen. Dertien procent geeft daarnaast aan bang te zijn slachtoffer te worden. Dat kan zijn omdat zij vrezen zelf, of leden van hun familie, te worden overvallen, maar ook dat zij zullen afzakken tot het niveau van de *drugscene*.

Ongeveer evenveel mensen vinden overigens dat zij ondanks alles nog steeds redelijk overleven. 56 procent van de respondenten voelt zich niet in staat de genoemde maatschappelijke problemen te kunnen oplossen: of zij weet geen oplossing of zij kan zelf niet bijdragen aan een oplossing. Hierbij worden opmerkingen gemaakt zoals: “Hoe kan ik een oplossing aangeven als de politiek het zelfs niet kan” of “In mijn situatie (als oudere, als eenvoudige burger) heb ik niet de middelen in handen om de problemen op te lossen.” Er wordt overigens wel naar diezelfde politieke bestuurders gewezen voor het vinden van een oplossing.

De oplossingen van de problemen worden dus van buiten verwacht. Men heeft wel suggesties. Deze zijn op drie niveaus onder te brengen. (Het getal achter de oplossing geeft aan hoeveel respondenten dit aangegeven hebben):

Op doelgroepniveau:

- Stimulering van de werkgelegenheid: 94
- Cursussen organiseren voor eigen ontwikkeling (door tienermoeders en vrouwen genoemd): 51
- Hogere uitkeringen: 48
- Uitbreiding van (betaalbare) woningen: 40
- Meer activiteiten voor ouderen: 19
- Naschoolse opvang: 12
- Een medisch centrum realiseren (alleen door ouderen genoemd): 10
- Mensen motiveren op een opleiding te volgen (door *drop-outs*, werklozen en mensen werkzaam in de informele sector genoemd): 9

Op wijkniveau:

- Meer bewaking, beveiliging en controle in de wijk (door politie): 90
- Realisatie van een opvang/afkickcentrum voor verslaafden: 46
- Meer (recreatie-)activiteiten voor de jeugd: 26
- Asfaltering van de straten: 26
- Verlichting van de straten: 21
- Stimulering van de werkgelegenheid: 12

Op (ei-)landelijk niveau:

- Stimulering van de werkgelegenheid (inclusief het opzetten van kleine ondernemingen): 104
- Meer investeerders proberen binnen te halen: 12

- Meer bewaking, beveiliging en controle in de wijk (door politie): 12
- De mensen in nood eerst helpen: 10
- Betere samenwerking tussen overheid en wijkbewoners: 10
- Strengere straffen voor drugsdealers: 9
- Realisatie van een opvang- c.q. afkickcentrum voor verslaafden: 8
- De prijzen verlagen: 8

Aan iedere doelgroep is ook gevraagd als politiek bestuurder de oplossing te geven voor de problemen van de doelgroep. In de doelgroep *werklozen en/of onderstandtrekkers* kan 89 procent van de respondenten een oplossing aangeven. Deze mensen zouden zich zeer sterk maken voor meer werkgelegenheid, een verhoging van het uitkeringsniveau, het aanbieden van (verplichte) cursussen op weg naar betaald werk. Zij zouden de politieke prioriteit leggen bij de zorg voor de armen.

In de doelgroep *mensen werkzaam in de informele sector* brengt 74 procent naar voren dat zij zou zorgen dat er meer trainingen gegeven worden aan mensen werkzaam in de informele sector - met daarin aandacht voor de overgang van de informele naar de formele sector - en meer bescherming voor de informele sector (de belasting binnen de formele sector verlagen, meer protectie, financiële hulp).

In de doelgroep *in woningnood verkerenden* geeft 79 procent aan te zorgen voor meer - betaalbare- huizen. Eerst moeten de mensen die echt in woningnood verkeren, geholpen worden. Aan deze mensen dienen materiaal en middelen beschikbaar te worden gesteld zodat zij zelf een huis kunnen bouwen. Er zou beter gecontroleerd moeten worden wie echt een huis nodig heeft. Tot slot zouden meer bouwkvavels beschikbaar moeten komen.

In de doelgroep *vrouwen aan het hoofd van een éénooudergezin* geeft 81 procent aan dat zij zou zorgen voor meer werkgelegenheid, waarbij zes vrouwen specifiek aangaven dat het voor hen als hoofd van een éénooudergezin mogelijk moet zijn halve dagen te werken. Andere oplossingen betreffen het aanbieden van cursussen en het geven van informatie, een beter inkomen door het verhogen van de onderstand, zorgen voor kinderopvang en zorgen voor de aanwezigheid van meer sociaal werkers.

In de doelgroep *ouderen* geeft 77 procent aan dat zij als politiek bestuurder zou zorgen voor meer activiteiten voor ouderen, een hogere AOV-uitkering voor ouderen en betere zorg, waaronder verstaan wordt: meer plaats in bejaardencentra en de medische zorg dicht bij huis.

In de doelgroep *drop-outs* weet 63 procent wel hoe ze het probleem zou aanpakken: 23 procent zou zorgen voor meer werkgelegenheid, tien procent vindt dat er meer (politie-)bewaking in de wijk dient te zijn. Andere oplossingen zijn meer onderwijs, drugsopvang en meer sportactiviteiten.

In de doelgroep *tienermoeders* ziet 88 procent de oplossing in meer cursussen gericht op vorming, werk, opvoeding en seksuele voorlichting (48 procent), meer werkgelegenheid (15 procent), kinderopvang (tien procent) en een beter inkomen (acht procent).

De groep *verslaafden* kan zelf heel goed (in 91 procent van de gevallen) oplossingen aangeven voor het geval zij politiek bestuurder zouden zijn. Zij zouden zorgen voor de realisatie van een afkickcentrum, meer voorlichting over drugs, hogere straffen voor drugsdealers, meer activiteiten, meer controle en het voorkomen dat drugs Curaçao binnen komen.

In hoofdstuk 5 zal uitgebreid aandacht besteed worden aan deze oplossingen en aanbevelingen.

De toekomst zowel van zichzelf, van hun familie, als van Curaçao in zijn geheel zien de ondervraagden zeer gematigd optimistisch tegemoet. 66 procent van de respondenten is enigszins positief over de toekomst. Deze positieve blik op de toekomst blijkt echter aan veel voorwaarden verbonden. Er dient zeer veel veranderd en verbeterd te worden. Veel mensen spreken uit dat zij hopen dat de situatie in de toekomst verbetert: “Curaçao kan verbeteren, ik hoop dat er veranderingen komen” of “Als God me helpt, hoop ik dat de toekomst goed zal zijn” of “Als er werk beschikbaar is, zal het goed komen met Curaçao” of “Als de politici ophouden met elkaar te bekritisieren en een goed beleid voeren, kan de situatie verbeteren.” Duidelijk is in ieder geval dat als er geen veranderingen komen, mensen veel minder optimistisch zijn over de toekomst: “Als er geen drastische veranderingen komen, zie ik geen goede toekomst voor Curaçao weggelegd.”

Opvallend is dat de respondenten externe factoren benoemen als oplossingen van de problemen en niet zozeer hun eigen bijdragen hierin aangeven.

Aan de respondenten is gevraagd om op een schaal van 1 tot 10 in een cijfer hun situatie weer te geven, zoals die vijf jaar geleden was, hoe deze nu is en hoe het over vijf jaar zal zijn. De gegevens zijn samengebracht in tabel 25. Bestudering van die tabel maakt duidelijk dat de respondenten gemiddeld hun leven op dit moment een 4,8 geven. Vijf jaar geleden waren zij in hun ogen beter af, namelijk gemiddeld een 5,7. Over vijf jaar verwachten zij gemiddeld een 6,8.

Tabel 22. Puntenindicatie over de situatie respectievelijk vijf jaar geleden, nu en over vijf jaar per doelgroep en over de totale onderzoeksgroep (1999)

Doelgroep	N=	vijf jaar geleden			Nu			over vijf jaar		
		Gem. score	Score Mannen	Score vrouwen	Gem. score	Score mannen	Score vrouwen	Gem. score	Score mannen	Score vrouwen
Werklozen en/of onderstandtrekkers	77	5,3	5,4	5,3	4,1	3,6	4,3	6,2	6,1	6,2
In woningnood Verkerenden	85	5,3	5	5,4	4,7	4,5	4,7	7,2	6,9	7,3
Vrouwen aan het hoofd van een éénooudergezin	74	5,7		5,7	5,3		5,3	7,1		7,1
Ouderen	63	6,2	6,7	6,1	5,4	5,6	5,4	6,2	5,9	6,3
Drop-outs	37	6	6,2	5,5	5,1	5,6	4,1	7,6	7,8	7,2
Tienermoeders	40	5,8		5,8	5		5	7,4		7,4
Immigranten	45				5,2	5,8	5,5	6,6	6,8	6,6
Verslaafden	35	5,6	5,7	5,3	3,7	3,8	3,5	7,2	7,2	7
Totale doelgroep	456	5,7	5,8	5,6	4,8	4,6	4,9	6,8	6,9	6,8

Voor hun gevoel bevinden de respondenten zich gemiddeld nu op het laagste niveau. Vijf jaar geleden was hun situatie beter, bijna een vol punt. Zij hopen dat over vijf jaar hun situatie beter is dan momenteel, maar ook beter dan vijf jaar geleden. Ouderen zijn de enige groep die de toekomst niet zo optimistisch tegemoet zien. Zij zijn al blij als de situatie over vijf jaar weer het niveau van vijf jaar geleden haalt.

Als het tevredenheidscijfer per doelgroep afgezet wordt tegen het gemiddelde, dan blijkt dat de cijfers voor de groep ouderen zich boven het gemiddelde bevinden voor wat betreft de situatie vijf jaar geleden en nu. Over de toekomst zijn ouderen iets minder optimistisch, (onder het gemiddelde).

Drop-outs, tienermoeders en vrouwen aan het hoofd van een éénooudergezin scoren over de gehele linie boven het gemiddelde. Verslaafden en mensen in woningnood cijferen zich onder het gemiddelde, met uitzondering van de situatie over vijf jaar. Zij verwachten dus de meeste verbetering. Immigranten blijken over de situatie boven het gemiddelde tevreden te zijn, maar zich zorgen te maken over hun situatie over vijf jaar. Werklozen en/of onderstandtrekkers zijn over de gehele linie onder het gemiddelde tevreden.

In woningnood verkerenden en werklozen en/of onderstandtrekkers geven hun situatie vijf jaar geleden het laagste punt (5,3), ouderen het hoogste (6,2). Verslaafden geven hun situatie nu het laagste punt (3,7) en ouderen het hoogste (5,4). Ouderen geven hun situatie over vijf jaar het laagste punt (6,2) en *drop-outs* het hoogste (7,6).

Tabel 23. De mate van tevredenheid van de respondenten over hun huidige situatie, de verwachting van hun leven over vijf jaar, het aandeel dat nu niet zo wil blijven leven in percentages, en wie hen daarbij kan helpen, per doelgroep en van de totale onderzoeksgroep (1999)

Doelgroep	N=	Percentage tevreden met huidige situatie	Percentage dat niet in de huidige situatie wil blijven leven	Percentage dat denkt over vijf jaar een beter leven te hebben	Wie moet daarbij helpen	Percentage dat eigen initiatief noemt
Werklozen en/of Onderstandtrekkers	77	39	97	86	Overheid, DSZ, Jobcenter, werkge Vers	18
Mensen werkzaam in de informele Sector	23	78	43	61	Overheid, familie envrienden	17
In woningnood verkerenden	85	38	94	89	Overheid, DSZ, FKP	31
Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin	74	66	80	89	Overheid, FKP en kinderen	26
Ouderen	63	86	78	62	Overheid en berusting in geloof	8
<i>Drop-outs</i>	37	57	92	100	Overheid en werkgevers	50
Tienermoeders	40	40	95	88	Overheid, Reda Sosial, DSZ, FKP	45
Immigranten	45	69	82	69	Overheid, Reda Sosial en berusting in geloof	38
Verslaafden	35	23	91	83	Overheid en afkickcentrum	29
Totale doelgroep	479	54	86	82		27

In tegenstelling tot de diverse doelgroepen onderling, is er over het algemeen geen duidelijk verschil te constateren tussen mannen en vrouwen in de beoordeling van hun situatie (zie verder tabel 23).

De mate van tevredenheid over hun huidige situatie ligt voor de respondenten gemiddeld op 54 procent: ouderen zijn daarover het meest tevreden (86 procent), verslaafden het minst (23 procent). De andere doelgroepen zitten met hun mate van tevredenheid daar tussenin. Opgemerkt dient te worden dat veel respondenten aangeven dat zij de situatie nu eenmaal zo gewend zijn, *nos ta lora*. 86 procent van de respondenten geeft aan niet in deze situatie te willen blijven leven. De belangrijkste verandering die zij wil, is (vast) werk of een uitkering, in ieder geval een beter inkomen, een opleiding en betere huisvesting.

Zoals opgemerkt, geldt voor elke doelgroep dat de mensen die daartoe behoren van mening zijn dat de situatie vijf jaar geleden beter was dan nu (zie tabel 23). Sommigen hadden toen vaker werk en een beter inkomen, anderen waren toen nog niet aangewezen op een uitkering, de prijzen van levensonderhoud waren toen lager, ze zaten toen nog op school, weer anderen woonden in die tijd nog bij hun ouders in of hadden nog een partner.

Tabel 24. Vergelijking tussen de puntenindicatie over de huidige situatie, het gemiddelde maandinkomen in Naf. en het percentage mensen dat zichzelf arm beschouwt, per doelgroep en over de totale onderzoeksgroep (1999)

Doelgroep	N=	Puntenindicatie over de huidige situatie	Gemiddeld maandinkomen	Percentage dat zich arm beschouwt
Werklozen en/of onderstandtrekkers	77	4,1	433	76
Mensen werkzaam in de informele sector	23		1195	39
In woningnood verkerenden	85	4,7	739	60
Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin	74	5,3	668	54
Ouderen	63	5,4	791	40
<i>Drop-outs</i>	37	5,1		
Tienermoeders	40	5	519	60
Immigranten	45	5,2	825	
Verslaafden	35	3,7		77
Totale doelgroep	479	4,8	691	61

De toekomst schatten de ondervraagden echter redelijk positief in. Over vijf jaar hopen zij gemiddeld op een veel hoger niveau uit te komen. 82 procent denkt ook dat het hun met hulp van de overheid, DSZ, Jobcenter, FKP, een afkickcentrum, familie en vrienden, werkgevers en Reda Sosial zal lukken. Velen vertrouwen daarbij op God. 27 procent geeft aan dat zij zelf initiatief moet nemen om tot verbe-

tering van de situatie te komen.

Het ideaal is een (zelfstandig) gelukkig, rustig leven samen met kinderen en familie in een goed (eigen) huis, zonder (financiële) zorgen en problemen, een redelijk inkomen en werk, een opleiding voor de kinderen, een eigen bedrijf, en voor verslaafden een leven zonder verslaving.

Uit tabel 24 kan de volgende trend worden afgeleid. Hoe lager het inkomen, hoe hoger het percentage mensen dat zich arm voelt. Daaraan gekoppeld geven de respondenten zich ook een overeenkomstige score voor hun huidige situatie.

Tot hiertoe is een overzicht gegeven van de totale onderzoeksgroep. Hierna worden de specifieke doelgroepen afzonderlijk beschreven.

Werklozen

Box 4

Mevrouw L. is 37 jaar, alleenstaand en heeft één kind van negen jaar. Nadat ze de huishoudschool afrondde, ging zij werken: vijf jaar in een winkel, twee jaar in een boetiek en drie jaar in een snèk. Zij was tevreden met dit werk, omdat ze toen haar eigen geld had. Nadat ze een kind kreeg, heeft ze geen werk meer gevonden. Af en toe heeft ze een losse job als werkster. Zij heeft op dit moment onderstand, maar staat niet ingeschreven bij Jobcenter, want ze gelooft niet dat die echt werk voor haar kan vinden. Zij vindt het erg om geen werk te hebben.

Zij woont nu in een klein huisje, nadat haar vorige huis is afgebrand. Mevrouw voelt zich arm. "Ik heb honger en ellende meegemaakt, maar met het geld van de onderstanduitkering heb ik na de brand een klein huisje voor ons kunnen bouwen." Ze heeft gesolliciteerd in de horeca, maar ze krijgt of geen reactie van werkgevers of ze hoort dat er geen vacatures zijn. Ze zou het liefst willen werken in een keuken van een restaurant of als hulpkapster. Daarnaast zou ze graag een cursus algemene ontwikkeling volgen. Met het bedrag van de onderstanduitkering kan ze niet alle uitgaven doen.

Mevrouw zet zich af tegen buitenlanders, omdat volgens haar werkgevers liever buitenlanders aannemen, die ze minder kunnen betalen. Zij vindt haar wijk een slechte wijk: vol buitenlanders, drugs en prostitutie. Zij geeft aan dat als oplossing alle Dominicanen de wijk uitgezet moeten worden, want die brengen daar prostitutie.

Volgens haar is de sociaal-economische situatie op Curaçao desastreus: hoge werkloosheid, de kosten van levensonderhoud zijn hoog en er is veel criminaliteit. Zij heeft er geen enkel vertrouwen in dat de situatie zal verbeteren. Als er geen verandering komt, zal zij een betere toekomst in Nederland gaan zoeken.

Aan werklozen is gevraagd waarom zij nu werkzoekend zijn; hoe hun arbeidsmarktpositie in het verleden eruit zag; hoe ze de situatie nu ervaren en wat zij willen ondernemen voor de toekomst.

92 procent van de ondervraagden vindt het vervelend geen baan te hebben. De helft van de werklozen krijgt een inkomen uit onderstand. In zestien gevallen hebben respondenten een losse *job*. Vijf personen geven aan dat zij zowel een uitkering als een losse *job* hebben. 93 procent beschouwt het als een recht om onderstand te ontvangen, echter met de opmerking dat er ook een plicht aan vast zit. Als men in staat is te werken, moet men dat ook doen. Onderstand is er voor hen die niet kunnen werken, of voor degenen die geen andere inkomstenbron hebben. “Wie kan werken, moet zichzelf helpen door werk te zoeken”, aldus verschillende respondenten. Onderstand helpt mensen die geen werk hebben, zodat zij hun familie kunnen onderhouden en rekeningen kunnen betalen, maar het bedrag is onvoldoende.

81 procent wil graag aan de slag. “Met een beter inkomen kan ik mezelf en mijn kinderen beter onderhouden.” 53 procent van de respondenten solliciteert regelmatig en gemiddeld al bijna vier jaar. De ondervraagden vinden solliciteren op zich niet moeilijk, het krijgen van werk echter wel. In de helft van de gevallen laten zij zich in hun zoektocht naar een baan helpen door familie, vrienden en kennissen. “Ik heb gevraagd aan mensen om voor me uit te kijken. Als ze iets horen, laten ze het me weten.” Het soort werk dat ze willen verrichten is in de schoonmaaksector (bij particulieren en bij organisaties), in de bouw (schilder, metselaar), als winkelpersoneel, in de horeca, als automonteur, in de nummerverkoop, als kapster, in de administratie en in de kinderverzorging. Tien respondenten gaven aan dat het hun niet uitmaakt wat ze doen, als ze maar werk hebben.

Het initiatief om werk te krijgen gaat vrijwel altijd van de ondervraagden zelf uit. Er wordt weinig werk aangeboden, dus zelden wordt op een bepaalde vacature gesolliciteerd. Men gaat daarom zelf langs bij instellingen en bedrijven om te vragen of er personeel nodig is, maar het resultaat van deze zoektocht is mager. Veertig procent van de ondervraagden is van mening dat er eenvoudigweg geen werk is. “Overal zeggen ze dat ze nu geen mensen nodig hebben en ik weet niet meer waar ik moet gaan om werk te krijgen.” Daarnaast worden de werkzoekenden afgewezen omdat zij voor kinderen moeten zorgen, ze te oud worden gevonden, ze onvoldoende opleiding hebben, regelmatig ziek zijn, of werkgevers liever buitenlanders aan nemen.

Slechts 21 respondenten geven aan dat zij bij het Jobcenter staan ingeschreven. De redenen daarvoor zijn verschillend. De meesten geven aan dat dit voor hun uitkering noodzakelijk is. Anderen zeggen dat zij daar ingeschreven staan omdat ze vast werk willen hebben. Zij die niet ingeschreven staan, geven aan dat ze niet precies weten hoe het Jobcenter werkt, dat ze geen interesse hebben om ingeschre-

ven te staan, of dat ook het Jobcenter niet voor werk kan zorgen.

80 procent heeft in het verleden wel werk gehad. De ondervraagden geven aan verschillende soorten werk te hebben verricht. Gemiddeld werkten zij 7,5 jaar, maar voor de meesten is dat al lang geleden: gemiddeld zo'n 6,5 jaar. 84 procent was tevreden met die baan. Zestien procent niet, voornamelijk omdat de betaling onvoldoende was. Op de vraag waarom de vorige baan niet gecontinueerd werd, kwamen de volgende antwoorden. 44 procent gaf aan dat het contract niet werd verlengd, of dat de werkgever zijn werkzaamheden heeft ingekrompen, of failliet is gegaan. 21 procent kon vanwege ziekte geen werk meer verrichten. Voor zes vrouwen gold dat zij zwanger werden. Vier respondenten hebben zelf ontslag genomen. Dertien respondenten hebben nooit werk gehad, waaronder vrouwen (die nadat zij zwanger zijn geworden voor de kinderen en het huishouden gezorgd hebben) en respondenten die vanwege ziekte niet konden werken.

55 procent is tevreden met de studie die men volgde, omdat men daardoor een baan kon vinden en de kinderen kon helpen. 69 procent wil een cursus volgen, waarbij computercursussen en cursussen in de verzorging van mensen (kinderen en ouderen) het hoogst aangeschreven staan. Vooral vrouwen willen het liefst de cursus doordeeweeks op ochtenden volgen. Een derde wil niet verder geschoold worden, omdat de ondervraagden denken dat ze een cursus niet meer aankunnen, te oud zijn, of geen zin hebben.

Niemand vindt de huidige financiële situatie goed. 78 procent omschrijft die als slecht tot zeer slecht. 22 procent vindt de huidige toestand redelijk. Deze laatste groep geeft ook aan dat zij zich redelijk financieel kan redden. "Doordat ik weet hoe ik een losse *job* kan krijgen, als ik krap zit," aldus een respondent. Twee respondenten beschouwen zichzelf niet als arm, hoewel zij wel aangeven met weinig geld te moeten rondkomen. Maar de 78 procent die de financiële situatie als slecht tot zeer slecht aanduidt, voelt zich ook (erg) arm, met als extreem antwoord van een respondent: "Er zijn momenten dat ik de hand aan mezelf wil slaan."

De verdeling van het inkomen van de werklozen en/of onderstandtrekkers ziet er als volgt uit:

- 66 procent moet rondkomen van een bedrag dat onder de NAf. 500,- per maand ligt. Het gemiddelde bedrag per maand is NAf. 231,-;
- 24 procent) heeft een inkomen tussen de NAf. 500,- en 1.000,-. Gemiddeld is het NAf. 610; en
- 10 procent heeft een inkomen boven de NAf. 1.000,- per maand, waarbij het gemiddelde NAf. 1.196 bedraagt.

Het gemiddelde inkomen per maand van de totale doelgroep bedraagt NAf. 433,-. Deze groep respondenten (en hun familie) is in totaal verantwoordelijk voor 232 mensen. Dat komt erop neer dat er per persoon in die huishoudens (volwassenen en

kinderen) NAF. 138,- per maand beschikbaar is. Uit de vergelijking tussen de wijken blijkt dat het gemiddelde maandinkomen in Soto en Seru Grandi hoger ligt (respectievelijk NAF. 459,- en 523,-) dan in Kanga/Dein en Berg Altena (respectievelijk NAF. 361,- en 365,-)

Het zal duidelijk zijn dat een gemiddeld inkomen per huishouden van NAF. 433,- betekent dat deze mensen ver onder het bestaansminimum moeten zien te overleven. 95 procent van de ondervraagde werklozen geeft dan ook aan dat zij zeer veel moeite heeft om rond te komen. Deze mensen vinden het bedrag waarvan zij moeten leven (veel) te laag. Naast overleven is er niets. Er is geen geld voor kleding, schooling en vervoer, noch om mee te doen aan sociale activiteiten en sport. Laat staan dat er geld is voor reparaties aan of vervanging van defecte apparatuur. Deze personen geven massaal aan dat zij zich uitgesloten voelen van de samenleving en lichamelijke en geestelijke klachten hebben (stress, frustratie, niet goed kunnen slapen). Slechts vijf procent geeft aan het te kunnen redden, *nos ta lora kuné*, in de trant van dat het wel zal moeten.

Van de groep die wat meer geld ziet binnenkomen, geeft zestien procent aan dat gespaard wordt om iets achter de hand te hebben. Dit betreft drie keer zoveel vrouwen als mannen. Ongeveer de helft van de respondenten heeft een lening lopen, de meesten bij een kredietunie. De helft van de ondervraagden zou geld willen lenen - maar 22 procent van deze mensen heeft al een lening lopen - merendeels om verbeteringen aan en in het huis aan te brengen, in enkele gevallen om elektriciteit, water en/of telefoon (weer) aangesloten te krijgen. Twee respondenten hebben rond de NAF. 2.000,- schuld bij Kodela. Twee anderen geven aan een lening te hebben lopen om een eigen bedrijf te beginnen.

Duidelijk komt naar voren dat de uitgaven van de werklozen zich richten op eten en drinken, waaraan zij gemiddeld NAF. 256,- per maand besteden. De tweede belangrijkste uitgavenpost bedraagt gas, water en elektriciteit waaraan deze groep gemiddeld NAF. 128,- per maand besteedt. De derde post bedraagt transport met een gemiddeld bedrag van NAF. 111,- per maand. In totaal geven de respondenten over alle uitgavenposten gemiddeld NAF. 467,- per maand uit.

Mensen werkzaam in de informele sector

Box 5

Mijnheer M. is 47 jaar, getrouwd en heeft drie kinderen. Hij heeft geen opleiding. Hij is metselaar. Tot 1984 heeft hij gewerkt bij een aannemer. Toen zijn contract afliep, is hij voor zichzelf begonnen. Hij werkt alleen. De werkzaamheden die hij heeft zijn niet iedere week hetzelfde en zijn inkomen is dus afhankelijk van hoeveel hij werkt. Ten tijde van het interview werkte hij zo'n drie dagen per week en verdiende daar zo'n NAf. 500,- per week mee. Hij is verantwoordelijk voor het onderhoud en van zijn vrouw en hun drie kinderen. Zijn vrouw werkt niet. Op dit moment heeft hij geen lening lopen, maar heeft er wel een nodig om zijn huis af te bouwen. Hij heeft zijn beroep geleerd via zijn oude baan. Zijn huidige werkzaamheden staan nergens geregistreerd, noch heeft hij een vaste werkplek. De mensen voor wie hij werkt kopen zelf hun materiaal en benodigdheden; hij zorgt dat het werk verricht wordt. Op basis van de hoeveelheid werk bepaalt hij het bedrag voor de klus. Hij wordt meestal meteen betaald voor zijn werk, maar soms moet hij wachten voordat hij betaald krijgt. Er is concurrentie volgens hem, maar hij onderhandelt een goedkoop tarief. Meestal werkt hij voor mensen uit de buurt. Het voordeel van dit werk is, vindt mijnheer M., dat hij zijn eigen baas is en dat hij tevens een oogje op zijn kinderen kan houden. Een ander voordeel is dat hij is niet gebonden is aan wetgeving en regels. Informeel klussen levert per uur aanzienlijk meer op dan werken in de formele sector. Hij vindt eveneens dat de informele sector mensen de kans geeft op werk. Toch zou hij liever een vaste baan hebben in de formele sector, zodat hij een vast inkomen heeft.

De 23 respondenten die werkzaam zijn in de informele sector, verkopen eten en drinken (negen gevallen), doen constructiewerk (zes gevallen) en werken in een *snèk* (in vier gevallen). Verder worden als werkzaamheden nog genoemd: werken in de landbouw, kinderoppas, kapperswerk en loterijverkoop. Van de ondervraagden hebben zeventien hun eigen bedrijf en zes werken bij anderen.

Van de ondervraagden geeft 61 procent aan dat de financiële situatie redelijk tot goed is. Uit het komende overzicht komt naar voren dat het gemiddelde inkomen van de totale groep NAf. 1.195,- bedraagt, het hoogste gemiddelde per doelgroep in het onderzoek. De verdeling ziet er als volgt uit:

- 4 procent heeft een inkomen onder de NAf. 500,- per maand, te weten NAf. 397,-
- ;
- 39 procent heeft een inkomen tussen de NAf. 500,- en 1.000,- per maand (gemid-

deld NAf. 672,- per maand); en

- 57 procent heeft een inkomen boven de NAf. 1.000 per maand, waarbij het gemiddelde op NAf. 1.618,- per maand ligt.

Als gekeken wordt naar het totale inkomen van deze groep en het feit dat zij totaal voor 55 mensen financieel verantwoordelijk zijn, komt men uit op een gemiddeld bedrag van NAf. 500,- per persoon per maand.

47 procent geeft aan dat zij met dit inkomen kan rondkomen. Voor 31 procent heeft dit inkomen geen gevolgen. 69 procent geeft aan dat dit inkomen niet toereikend is om datgene te doen, wat men zou willen. Twee mensen geven aan dat de inkomsten ontoereikend zijn om voldoende te kunnen eten. 65 procent geeft aan dat er activiteiten zijn die zij niet kunnen ontplooiën, zoals het huis opknappen, uitgaan, of artikelen kopen. 35 procent geeft aan dat zij alles kan doen, wat zij wil.

48 procent van de respondenten lukt het om te sparen. Zij sparen om iets achter de hand te hebben, te reizen, of om hun huis op te knappen. 60 procent geeft aan geen lening nodig te hebben. Als de respondenten een lening willen aanvragen, stuiten zij op de moeilijkheid dat zij geen onderpand hebben. Slechts drie respondenten hebben momenteel een lening lopen van respectievelijk NAf. 1.500,-, 14.000,- en 20.000,-. Eén respondent geeft aan zowel een lening te hebben lopen als er nog een nodig te hebben. 48 procent van de respondenten geeft aan dat mannen en vrouwen gelijke toegang hebben tot financiële instanties.

De belangrijkste uitgaven richten zich op eten en drinken met een gemiddelde van NAf. 382,- per maand. De tweede belangrijkste uitgavenpost bedraagt gas, water en elektriciteit waaraan deze groep gemiddeld NAf. 249,- per maand besteedt. De derde post bedraagt gokken: een casino bezoeken en loten kopen. Hieraan wordt gemiddeld NAf. 54,- per maand uitgegeven. In totaal geven de ondervraagden over alle uitgavenposten per maand gemiddeld NAf. 884,- uit.

Deze mensen zijn hun werkzaamheden in de informele sector begonnen, om iets om handen te hebben en, belangrijker, om een inkomen te hebben. Zij doen dit werk gemiddeld zo'n zeventien jaar en zien dat als gevolg van de werkloosheid in de formele sector de afgelopen jaren het aantal mensen werkzaam in de informele sector toegenomen is. Zes personen hadden in het verleden een baan in de formele sector, maar als gevolg van pensionering of vanwege beëindiging van hun arbeidscontract, zijn zij in de informele sector terecht gekomen. Het merendeel heeft geen opleiding gevolgd voor de huidige werkzaamheden. Deze personen hebben alles wat zij voor hun werk moeten kennen of kunnen, zelf aangeleerd.

Het grootste voordeel van werken in de informele sector is volgens de ondervraagden dat je je eigen baas bent en je je tijd kunt indelen zoals je zelf wilt, ondanks het nadeel dat je geen wettelijke bescherming geniet. De meerderheid vindt het werk in de formele sector (te) slecht betaald. Zij beschouwt werken in de infor-

mele sector niet als illegaal. De grootste verschillen tussen de formele en informele sector zijn, dat je in de laatste geen belasting betaalt, niet verzekerd bent, je nergens ingeschreven staat en je de zekerheid over het inkomen ontbeert. De meerderheid van de mensen werkzaam in de informele sector wil deze werkzaamheden blijven voortzetten.

Het merendeel heeft een vaste werkplek: in de *snèk*, thuis, een *stand* of op school. De mensen die in de informele sector werken, doen dat gemiddeld bijna zes dagen per week, maar voor de helft is het werk niet elke week hetzelfde. Over het algemeen werkt men met zeer bescheiden middelen. Het zijn vaak kleine eenpersoonsbedrijven met weinig (en verouderde) apparatuur, geen vernieuwende technologie, weinig toekomstgerichte investeringen, navenant geen boekhouding, geen opgezet plan voor het bedrijf. Het beeld ontstaat dat deze bedrijven leven bij de dag; het gaat zoals het gaat. De klanten bestaan vooral uit personen uit de wijk. De prijzen van de producten worden berekend aan de hand van de inkoop met een kleine marge daarbovenop. Aangezien voornamelijk gewerkt wordt in de bouw en in de verkoop van etenswaren, sectoren waarbinnen veel concurrentie is, proberen de informele werkers hun producten te verkopen tegen een lage prijs. Zij geven aan dat als gevolg hiervan de winst marginaal is. De helft geeft aan de opbrengsten voldoende te vinden. De anderen benadrukken met name dat door de huidige economische situatie hun inkomsten teruglopen. Meestal betalen de klanten onmiddellijk, in enkele gevallen moet men wachten (en doet dat ook) tot de klanten geld hebben om te betalen. De informele werkers geven aan op geen enkele manier tot nu toe ondersteuning te hebben gehad. Zij zijn van mening dat de overheid voor hen niets doet. Zij zou moeten bijdragen aan goede arbeidsomstandigheden en regelingen moeten maken die de informele werkers dezelfde rechten geeft als werknemers in de formele sector. NGO's zouden hen kunnen helpen met informatievoorziening en cursussen. De vakbonden zouden hen - volgens de helft van de ondervraagden - kunnen helpen door de belangen van alle werkenden te behartigen.

In woningnood verkerenden

Box 6

Mevrouw M. is 32 jaar. Zij woont met haar echtgenoot en vijf kinderen in een ruimte van zes bij vier meter zonder dak. Het huis is in zeer slechte staat. Volgens haar dienen de vloer en de muren gepleisterd te worden en een plafond en ramen aangebracht te worden. Ooit heeft Drecha Kas een deur aangebracht. Zij staat sinds twee jaar ingeschreven bij de FKP. Er staat geen meubilair in het huis, want daar is geen plaats voor. Er liggen twee matrassen op de grond: één voor de ouders en de andere voor de vijf kinderen.

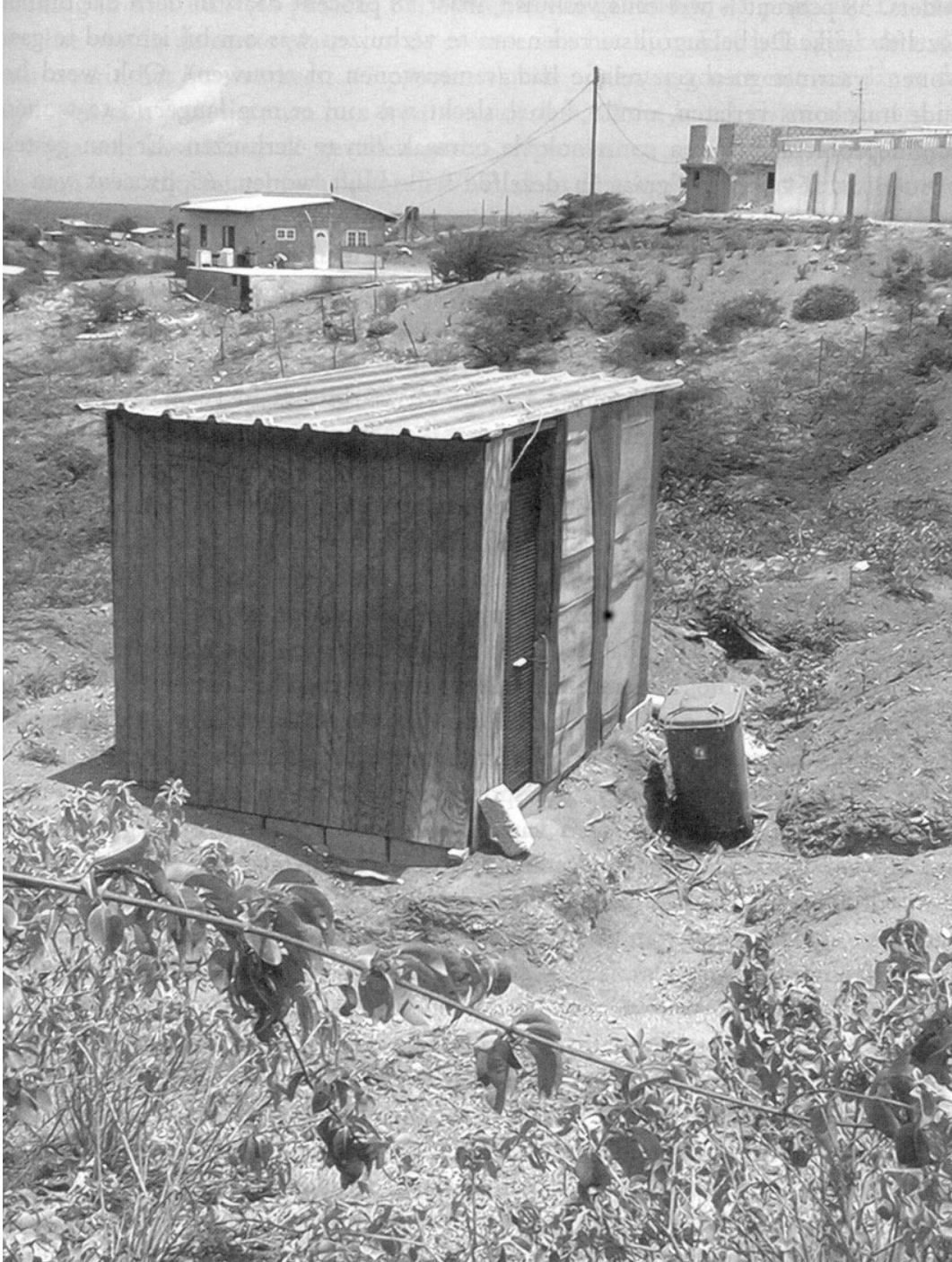
De zeven personen moeten leven van het inkomen van de partner van mevrouw M, die NAf. 750,- per maand verdient. Zij beschikken niet over elektriciteit en hebben ook geen koelkast. Het voedsel dat ze kopen moet meteen opgegeten worden, want het kan niet bewaard worden. 's Avonds gebruiken zij kerosinelampen.

Vaak blijven de kinderen zonder eten. Als mevrouw M. op krediet eten bij de supermarkt gaat kopen, hebben de kinderen weer te eten. Ze kunnen net de benzine betalen, zodat haar man naar zijn werk kan gaan. Ze hebben geen geld om de motorrijtuig belasting te betalen. Mevrouw M. geeft aan dat ze een lening nodig heeft, maar ze heeft er ook al verschillende lopen: bij de bank voor bijna NAf. 1.700,-, via bonnen en bij de supermarkt.

Graag wil zij een groter huis, waar zij de kinderen goed kan opvoeden, en waar haar kinderen hun huiswerk kunnen maken, zodat zij goed presteren op school. Tevens hoopt ze dat haar man een betere baan vindt. Op een schaal van 1 tot 10 geeft zij haar leven op dit moment de score 2. Zij wil ook graag gaan werken, maar kan dat niet vanwege haar ziekten: zij heeft astma en is nierpatiënt. Zij dient eigenlijk twee keer per week een dialyse te hebben, maar zij gaat niet meer, omdat ze er geen zin meer in heeft. Volgens mevrouw M. zijn drugs en criminaliteit de grootste problemen op Curaçao. Zij vreest ook dat haar kinderen onder de invloed van drugs zullen komen om zo de problemen te vergeten.

Aan in woningnood verkerenden zijn vragen gesteld over hun huidige woonsituatie qua huis en qua wijk; wat hun grootste problemen zijn; wat zij veranderd willen zien en wat zij vinden van de FKP.

26 procent van de groep in woningnood verkerenden woont in een huurhuis (onder andere van de FKP, waarbij twee respondenten aangeven dat zij daar zonder toestemming van de FKP wonen).

In woningnood verkerend (1)

39 procent woont in een eigen huis en 35 procent woont in een huis van familie, waarbij het onduidelijk is of dat een huurwoning of een eigen huis van de familie is. 44 procent van de ondervraagden in deze doelgroep is geboren en getogen in deze wijk en 35 procent heeft altijd in hetzelfde huis gewoond. Sommigen bouwen nu een huis op het erf van hun ouders. 58 procent is wel eens verhuisd, maar 58 procent daarvan deed dat binnen dezelfde wijk. De belangrijkste reden om te verhuizen was om bij iemand te gaan wonen waarmee men een relatie had (samenwonen of trouwen). Ook werd het oude huis soms verlaten, omdat het te slecht was om er nog langer in te wonen. Familieproblemen waren soms ook de oorzaak om te verhuizen. Er kan gesteld worden dat 74 procent graag in dezelfde wijk blijft wonen. 65 procent van de respondenten wil verhuizen, waarvan negen procent aangeeft dat zij een eigen huis wil. 35 procent wil niet verhuizen, maar geeft aan dat zij liever wil dat hun huis opgeknapt wordt.

De groep in woningnood verkerenden, zoals reeds aangegeven, heeft van alle onderzochte groepen gemiddeld het minste aantal vertrekken in huis, namelijk 4,8. Zij woont daarin gemiddeld met 4,4 mensen, waarbij het in twee gevallen voorkomt dat elf respondenten in een vijf- en zeskamerhuis wonen. 57 procent van de respondenten vindt dat de woonruimte te klein is voor het aantal mensen dat erin woont. Van de respondenten vindt 43 procent de woonruimte voldoende. In Soto vindt men relatief gezien dat men voldoende ruimte heeft, ondervraagden in Seru Grandi geven relatief vaker aan dat zij onvoldoende ruimte hebben. Vaak gaat het erom dat de (klein-)kinderen geen eigen kamer hebben en geen plaats hebben om huiswerk te maken. Doordat iedereen in het huis rondloopt, is het druk en lawaaiig en kunnen de kinderen zich niet concentreren. Doordat het huis klein is, is er ook geen ruimte om meubels en apparatuur te plaatsen. Ook wordt aangegeven dat doordat meerdere mensen op één kamer slapen, men onvoldoende tot rust komt. Over het algemeen geven de respondenten aan dat dit veel ruzie en spanning in huis creëert. 70 procent geeft aan dat zij onvoldoende privacy heeft en 64 procent is ontevreden met de woning. De ondervraagden willen een huis dat aan alle voorzieningen voldoet (badkamer, in degelijke staat, een goed dak, et cetera) en dat groter is. 32 procent van alle ondervraagden heeft geen aansluiting op de water- en elektriciteitsleiding. Dat is het hoogste percentage binnen alle ondervraagde groepen. Om toch over water te beschikken wordt daarom in emmers water bij burens of familie gehaald, wordt water uit een pijp achter het huis gehaald of doucht men bij familie. Wat het gemis aan elektriciteitsaansluiting betreft, wordt de oplossing soms gezocht in het aftappen van elektriciteit bij de burens. Voor verlichting gebruikt men kerosinelampen. 60 procent van de respondenten is voldoende geïnformeerd over de mogelijk-

heden geholpen te worden of subsidies te krijgen voor water en elektriciteit. 40 procent blijkt niet voldoende geïnformeerd te zijn.

Van alle doelgroepen voelen de in woningnood verkerenden zich het minst gelukkig in hun huis (44 procent ten opzichte van gemiddeld 71 procent). Daarbij gaat het niet in de eerste plaats om de grootte van het huis. Het belangrijkste is de staat waarin het huis verkeert. 63 procent van de ondervraagden geeft aan dat er de afgelopen tien jaar niets aan hun huis veranderd is, of dat hun huis verslechterd is. In bijna een kwart van de gevallen geven respondenten aan dat er verbeteringen aan hun huis zijn aangebracht door de FKP, door *Drecha Kas*, of dat de respondenten zelf het houtwerk een likje verf hebben gegeven, of het dak onder handen hebben genomen. Elf respondenten wonen nog niet lang genoeg in het huis om te weten of het verslechterd, dan wel verbeterd is.

In woningnood verkerenden geven aan dat verbeteringen aan de woningen in de wijk zowel individueel als collectief kan plaatsvinden: 24 procent vindt dat iedereen zelf voor het onderhoud van de eigen woning moet zorgen. 42 procent is daarentegen van mening dat men gezamenlijk huizen kan opknappen. “Laat schilders en metselaars in het weekend samenkomen en laten ze mensen helpen waarvan het huis in slechte staat verkeert”, aldus een suggestie van een respondent. Dertien procent is overigens van mening dat van opknappen geen sprake kan zijn, zolang het de mensen aan geld ontbreekt om woningverbeteringen aan te brengen. 65 procent denkt dat de wijkbewoners bereid zouden zijn en kunnen zijn om mee te helpen de wijk op te knappen.

57 procent van de in woningnood verkerenden staat ingeschreven bij de FKP, gemiddeld negen jaar. Van de respondenten die ingeschreven staan bij de FKP is eenderde niet op de hoogte van de regels. Tweederde kan slechts aangeven dat de FKP met een puntensysteem werkt en dat men 500 punten vergaard moet hebben, wil men in aanmerking komen voor een huis. Desondanks geven 38 respondenten aan dat zij het puntensysteem niet goed vinden werken. Men moet lang wachten om in aanmerking te komen voor een woning en men vindt dat de mensen die in nood verkeren als eerste geholpen dienen te worden.

Aan de respondenten is gevraagd op een schaal van 1 tot 10 hun waarde te geven aan voorzieningen aan het huis. Opvallend is dat alle volgende scores boven de 8 uitkomen, dus allemaal zeer belangrijk zijn. Echter, er is een verschil in waardering: de grootste waarde hecht men aan privacy (gemiddeld 9,4). Daarna volgen toegang tot water en elektriciteit (9,2), het bezit van een eigen huis (8,9), een huis van steen in plaats van hout (8,7) en het wonen in een mooi huis (8,1). Ook over de wijk zijn er waarderingen gevraagd: men vindt het van grote waarde om in een wijk zonder drugsverslaving en criminaliteit te wonen (9,3) gevolgd door het hebben van een vaste baan (9,2), sociale controle in de wijk (9,1) en veilig wonen in de wijk (9,1).

Afsluitend kan gesteld worden dat niet alleen de staat van het huis belangrijk is voor de in woningnood verkerenden, maar ook de wijk waarin zij wonen. 49 procent van de respondenten zou zich namelijk tweemaal bedenken als zij een groter en beter huis aangeboden zouden krijgen in een andere wijk. Dit betreft vooral inwoners uit Soto en Seru Grandi.

Van de in woningnood verkerenden heeft 64 procent op dit moment geen betaalde baan. Diegenen die dat wel hebben, werken gemiddeld reeds 7,6 jaar. 60 procent voelt zich arm, 40 procent zegt dat zij in staat is zichzelf financieel te helpen. De verdeling van de inkomsten van deze groep is als volgt:

- 44 procent heeft een inkomen onder de NAF. 500,- per maand (gemiddeld is dat NAF. 327,-);
- 34 procent heeft een inkomen tussen de NAF. 500,- en NAF. 1.000,- per maand (gemiddeld is het NAF. 708,-); en
- 22 procent heeft een inkomen boven de NAF. 1.000,- per maand (gemiddeld ligt het op NAF. 1.611,- per maand).

Het gemiddelde inkomen van de gehele onderzoeksgroep bedraagt NAF. 739,- per maand. Deze doelgroep is in totaal verantwoordelijk voor 300 mensen. Als het totale inkomen van iedereen gedeeld wordt door het aantal mensen waarvoor zij verantwoordelijk zijn, komt men uit op gemiddeld NAF. 202,- per persoon per maand.

Als per wijk gekeken wordt, liggen Soto en Seru Grandi onder het gemiddelde met NAF. 564,- en Kanga/Dein en Berg Altena erboven met respectievelijk NAF. 968,- en NAF. 801,-. Dit inkomen betekent voor 71 procent dat het geld onvoldoende is om van rond te komen. Slechts acht respondenten geven aan dat zij het hiermee kunnen klaarspelen. Vaak blijkt er aan het eind van de *kinsena* of maand geen geld meer te zijn om eten te kopen, laat staan iets anders te doen.

Driekwart van de in woningnood verkerenden kan niet sparen van dit inkomen. Het kwart dat het wel kan, spaart om iets achter de hand te hebben als onvoorziene zaken zich voordoen, of om hun huis op te knappen of af te bouwen. 55 procent van de respondenten geeft aan een lening nodig te hebben. Bijna allemaal geven zij aan die nodig te hebben om hun huis op te knappen, af te bouwen, of om een huis te kunnen kopen. 84 procent heeft op dit moment geen lening lopen. Van degenen die wel geld geleend hebben, wil de meerderheid nog meer lenen.

De belangrijkste uitgaven richten zich op eten en drinken met gemiddeld NAF. 310,- per maand. De tweede belangrijkste uitgavenpost bedraagt “gas, water en elektriciteit” waaraan deze groep gemiddeld NAF. 107,- per maand besteedt. Aan kleding en schoeisel wordt gemiddeld een bedrag van NAF. 71,- per maand uitgegeven. In totaal over alle in het onderzoek genoemde uitgavenposten gaf deze groep per maand gemiddeld NAF. 610,- uit.

Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin

Box 7

Mevrouw J. is 47 jaar, gescheiden en heeft drie kinderen. Eén van haar kinderen woont in Nederland. De andere twee voedt zij geheel alleen op, wat ze moeilijk vindt, omdat ze veel aandacht nodig hebben. Ze hoopt dat haar kinderen goed hun best doen op school, zodat ze later voor zichzelf kunnen zorgen.

Zij heeft sinds drie jaar een baan voor halve dagen. Zij zorgt voor oudere mensen.

Zij is tevreden met haar baan, maar wil toch graag beter werk en een beter salaris.

Ze verdient NAf. 300,- per maand en daar leven zij en twee van haar kinderen van.

Ze krijgt van niemand financiële hulp. Ze geeft aan dat ze met haar inkomen niet veel kan doen; ze kan bijvoorbeeld geen elektriciteit laten aansluiten.

Volgens mevrouw J. komt er veel diefstal voor in haar buurt. Graag zag zij meer verlichting en bewaking in de wijk.

Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin zijn vrouwen die alleen als hoofd van het huishouden de zorg voor hun kinderen hebben. Dat wil niet zeggen dat zij niet met familieleden (hun moeder en broers en zussen en kleinkinderen) onder een dak kunnen wonen.

Aan hen zijn vragen gesteld over hoe zij de opvoeding van hun kinderen ervaren; hoe zij dat combineren met werk en hoe hun omgeving reageert op het feit dat zij (voornamelijk) alleen verantwoordelijk zijn voor hun gezin.

66 procent van de groep is geheel alleen verantwoordelijk voor de opvoeding van de kinderen en vindt dit moeilijk. “Moeilijk, omdat ik geen steun heb van de vader en mijn kind geen vaderfiguur heeft.” In 80 procent van de gevallen is de vader niet aanwezig, waarvan in twaalf procent van de gevallen omdat hij overleden is. 34 procent van deze groep vrouwen wordt door anderen geholpen bij de opvoeding van hun kinderen, meestal door hun moeder en in mindere mate door de vader(s) van de kinderen. De hulp die zij krijgen is doorgaans dagelijks en bestaat uit financiële hulp, verzorging en oppas. In 54 procent van de gevallen hebben de kinderen van de respondenten niet dezelfde vader. In 53 procent heeft de vader het kind/de kinderen wel erkend. In veertien procent van de gevallen zijn de kinderen deels erkend. (Door de ene vader niet, door de andere wel). Er is gevraagd wat hun familie ervan vindt dat zij alleen verantwoordelijk zijn voor hun gezin. De reactie was in meer dan de helft van de gevallen neutraal. De familie heeft er niet veel commentaar op, positief noch negatief. In achttien procent van de gevallen reageren de familieleden negatief. Slechts tien procent van de ondervraagde vrouwen gaf aan dat de familie hen positief tegemoet treedt. Wat de kinderen van deze vrouwen betreft, vindt volgens hun

zeggen, slechts een kwart het vervelend dat er geen vader aanwezig is, elf procent vindt het uitstekend zo en de rest beschouwt de situatie als gewoon, of heeft het inmiddels geaccepteerd.

De ondervraagde groep vrouwen heeft in totaal 327 kinderen, dat is gemiddeld 4,4. Als zij terugkijken op hun leven zou 55 procent van deze vrouwen minder of geen kinderen hebben. 42 procent zou toen hetzelfde aantal kinderen willen hebben. Driekwart van de moeders ziet de toekomst voor hun kinderen redelijk positief in, wel onder het voorbehoud dat zij hun school zullen afmaken en werk vinden.

Op dit moment heeft 73 procent van de ondervraagde vrouwen geen betaald werk. Veertig procent heeft in het verleden een baan gehad, veertien vrouwen hadden nooit een baan. Iets meer dan een kwart (27 procent) van de ondervraagde vrouwen heeft dus wel een baan. Zij blijken te werken in de traditionele vrouwenberoepen: in de schoonmaak, in de kinderopvang, als kapster, in de verkoop en in de verzorging. Zij werken gemiddeld reeds 8,5 jaar en gemiddeld vijf dagen per week. Driekwart is tevreden met het werk. Het werken zelf is leuk, het geeft hen een eigen inkomen en de werktijden blijken variabel. Zes vrouwen geven aan dat zij eigenlijk liever parttime werken. Zij combineren werk en de zorg voor hun kinderen op verschillende manieren. Soms wordt parttime gewerkt, alleen tijdens de schooluren. Soms is het oma die de kinderen opvangt en in sommige gevallen blijkt naschoolse opvang geregeld.

Driekwart van de vrouwen die alleen de zorg voor een huishouden heeft, heeft dus geen inkomen uit werk, hoewel 61 procent graag zou werken. Het soort werk dat de vrouwen zoeken is schoonmaakwerk, een *job* als verkoopster in een winkel, supermarkt of *snèk*, werk op kantoor, werk in de verzorging of verkoop van loten. De redenen waarom zij niet werken, variëren nogal. Enkele vrouwen hebben op dit moment geen baan, als gevolg van langdurige ziekte. Anderen kunnen geen baan vinden, vaak vanwege hun leeftijd, of vanwege het feit dat zij moeten zorgen voor kinderen of familieleden. Heel vaak worden zij bij sollicitaties afgewezen, omdat ze onvoldoende scholing hebben. Sommigen willen niet werken, omdat zij onderstand krijgen. Zij willen deze uitkering niet kwijtraken door te gaan werken, want een onderstandsuitkering biedt meer zekerheid dan een baan.

46 procent van de respondenten heeft zin om een cursus te volgen voor hun eigen ontwikkeling of om de kans op werk, en daardoor een beter inkomen, te vergroten. Het soort cursussen dat deze vrouwen zouden willen volgen - liefst op een ochtend gedurende de week - zijn: koken, computer, verzorging, kapster en administratie.

Slechts één respondente geeft aan dat haar financiële situatie goed is. Zij heeft een inkomen van NAF. 1.700,- per maand. 57 procent geeft aan dat de financiële situatie slecht tot zeer slecht is en 54 procent geeft aan zich arm te voelen. 41 procent beoordeelt de financiële situatie als redelijk. Dat is bijna hetzelfde aantal (44

procent) dat aangeeft zich redelijk te kunnen redden. De verdeling van het inkomen van de vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin ziet er als volgt uit:

- 53 procent moet rondkomen van een bedrag onder de Naf. 500,- per maand ligt. Het gemiddelde bedrag per maand is Naf. 310,-;
- 23 procent een inkomen heeft tussen de Naf. 500,- en 1.000,-. Het gemiddelde bedrag is Naf. 699,-; en
- 24 procent heeft een inkomen boven de Naf. 1.000,- per maand, waarbij het gemiddeld Naf. 1.414,- bedraagt.

Het gemiddelde inkomen per maand van de totale doelgroep bedraagt Naf. 668,-. Deze groep respondenten (en hun familie) is in totaal verantwoordelijk voor 271 mensen. Dat komt erop neer dat per persoon in die huishoudens (volwassenen en kinderen) Naf. 182,- per maand beschikbaar is.

In de vergelijking tussen de wijken blijkt het gemiddelde maandinkomen in Soto, Kanga/Dein en Berg Altena boven het gemiddelde te liggen (respectievelijk Naf. 695,-, 709,- en 686,-). In Seru Grandi ligt het beneden het gemiddelde met Naf. 595,-.

Een maandelijks inkomen van Naf. 668,- gemiddeld betekent voor 78 procent van de ondervraagde vrouwen dat zij zeer veel moeite hebben om rond te komen. Zij vinden het bedrag waarvan ze moeten leven (veel) te laag. Vaak komen ze niet uit met het geld, of moeten zeer zuinig leven. “Alle uitgaven - zowel van mijn moeder als van mijn kinderen - komen op mij terecht. Ik betaal elke maand de rekeningen,” aldus een respondente. Slechts twaalf procent geeft aan dat zij zich kunnen, dan wel moeten redden. “Als je uitkijkt met wat je hebt, kun je ervan leven, maar je moet zeer bewust omgaan met wat je hebt.”

86 procent van de ondervraagden geeft dan ook aan niets te kunnen doen naast het absoluut noodzakelijke. En soms zelfs dat niet eens: “Vaak kan ik niet goed eten.” “Er zijn dagen dat er geen eten is, vrienden brengen dan eten voor mij en de kinderen.” “Iedere keer sluit Kodela de elektriciteit af.” De respondenten geven aan zich gestresst en gefrustreerd te voelen.

De krappe financiële situatie heeft voor de vrouwen tot gevolg dat zij bepaalde activiteiten niet kunnen doen, die zij wel zouden willen, zoals kleding en/of schoenen kopen, iets (extra) kopen, uitgaan, elektriciteit aansluiten, hun huis opknappen, meubels aanschaffen, hun familie in het buitenland opzoeken.

84 procent van de respondenten kan niet sparen. Zestien procent kan dat wel en doet dat om een kleine reserve te hebben. 54 procent heeft een lening nodig, voor het overgrote deel om het huis op te knappen of om uitstaande schulden te kunnen betalen. Binnen de groep die een lening nodig heeft, hebben tien vrouwen al een lening lopen. 46 procent zegt op dit moment geen lening nodig te hebben, waarvan zes vrouwen reeds een lening hebben lopen. Degenen die een lening hebben afgeslo-

ten, hebben die in 71 procent door een bank laten financieren. Een bank discrimineert niet naar sekse. Vrouwen krijgen een lening als zij een vast inkomen hebben. In andere gevallen niet. Datzelfde geldt voor mannen.

In woningnood verkerend (2)

De belangrijkste uitgaven richten zich op eten en drinken, waaraan gemiddeld NAF. 305,- per maand wordt uitgegeven. De tweede belangrijkste uitgavenpost bedraagt die voor gas, water en elektriciteit, waaraan deze groep gemiddeld NAF. 177,- per maand besteedt. De derde post bedraagt transport, met een gemiddeld bedrag van NAF. 104,- per maand. In totaal geven de ondervraagde vrouwen gemiddeld NAF. 687,- per maand uit.

Ouderen

Box 8

Mevrouw H. is een weduwe zonder kinderen. Zij is met haar 94 jaar de oudste respondent in het onderzoek. Zij doet het volgende relaas: "Ik ben aan bed gekluisterd, omdat ik al jaren niet meer kan lopen en sinds tien jaar blind ben. Ik breng mijn dagen voornamelijk alleen door in huis. Elke nacht komt er een oudere man in huis slapen om op mij te passen. Hij is slordig en zorgt niet goed voor mij. Dagelijks letten de burens op mij en af en toe komt de wijkverpleging. De hulp die ik krijg, vind ik onvoldoende. Ik moet geholpen worden met het schoonmaken van mijn huis, mijn lichamelijke verzorging en koken, maar dat gebeurt te weinig". Mevrouw H. geeft aan dat ze vaak zonder eten en drinken zit. Niemand maakt het voor haar klaar en zelf kan ze het niet doen. Enige jaren geleden is de politie in het kader van een project gekomen om haar huis schoon te maken en orde op zaken te stellen. Daarna is de toestand weer in het oude patroon teruggevallen. Ook de enquêtrice van dit onderzoek⁵⁷ geeft aan dat haar huis en bed vies zijn en dat het stinkt in huis. Financiële zaken gaan volledig aan mevrouw voorbij. Andere mensen innen de AOV-uitkering voor haar en geven ook het geld uit aan haar onderhoud, zoals water, elektriciteit, eten en drinken. Mevrouw H. berust zich in haar situatie. Ze is al zolang gewend om op deze manier te leven. Haar grootste wens is dat er meer hulp voor haar komt aan huis, omdat die nu onvoldoende is. Ze wil ook graag een keer naar buiten, maar er is niemand die haar kan helpen. Door haar lichamelijke toestand is mevrouw H. afhankelijk van anderen. Ze woont graag in de wijk en in haar huis. Het enige probleem zijn de chollers die in haar buurt verkeren, zij voelt zich daardoor minder veilig in huis. Ze is niet optimistisch over de toekomst. Het zal wel allemaal hetzelfde blijven.

⁵⁷ In bijlage 2 zijn de ervaringen van de enquêtrices beschreven.

Vaak als over ouderen gesproken wordt, wordt aandacht besteed aan de zorg die zij nodig hebben. Minder aandacht wordt er besteed aan de zorg die zij zelf geven aan hun familieleden. De groep ouderen redt zich over het algemeen redelijk goed. Het voornaamste dat hen ontbreekt zijn recreatiemogelijkheden en aandacht. 83 procent van de ouderen heeft op dit moment geen verzorging nodig. Zij kan het goed af of wordt in 50 procent van de gevallen reeds geholpen door de kinderen en in 27 procent door de kleinkinderen. Deze hulp bestaat uit huishoudelijke hulp, bezoek en aandacht, financiële hulp en vervoer. De belangrijkste verklaring voor het niet krijgen van hulp van de (klein-)kinderen is, dat die in het buitenland wonen, of hun eigen werkzaamheden hebben, dat die te klein zijn om te helpen, of dat zij geen (klein-)kinderen hebben.

Degenen (zeventien procent) die wel hulp nodig hebben, willen graag thuiszorg ontvangen voor henzelf en/of voor hun partner, om hen te helpen met de persoonlijke verzorging. Zij willen ook graag financiële hulp om hun huis op te knappen. Naast vragen over de zorg die zij al of niet nodig hebben, is de ouderen ook gevraagd welke voorzieningen zij nodig hebben. 30 procent gaf aan een beroep te willen doen op vervoer, met name op vervoer naar de dokter of apotheek. Deze vervoersmogelijkheid moet vanuit de wijk zelf aanwezig zijn op het moment dat zij het wensen (belbus); het moet goedkoop zijn en de bus moet zodanig ingericht zijn dat mensen in een rolstoel en mensen die moeilijk ter been zijn, makkelijk kunnen in- en uitstappen. Een andere voorziening waaraan men behoefte heeft, is de mogelijkheid voor aanpassingen aan het huis (aangepast toilet, bad, et cetera) en een medisch centrum in de buurt. De meeste respondenten weten niet wat voor soort zorg of voorzieningen er op dit moment aanwezig zijn op Curaçao en men wil daar graag meer informatie over ontvangen.

Veel ouderen hebben aangegeven op dit moment geen hulp of verzorging nodig te hebben. Maar mocht het gebeuren dat zij niet meer voor zichzelf kunnen zorgen, dan is 82 procent van mening dat hun (klein-)kinderen verantwoordelijk zijn om voor hen te zorgen: “Zij zijn mijn familie,” of strikter: “Ik heb mijn kinderen grootgebracht en opgevoed; het is nu hun verplichting mij te helpen nu ik ouder word.” Achttien procent geeft aan dat de kinderen zelf moeten aangeven of zij dat willen doen. Het is geen verplichting.

Veertien ouderen zorgen voor hun kinderen en elf voor hun kleinkinderen. Het betreft hier (volwassen) kinderen die geen baan hebben en (financieel) geholpen worden door hun ouder, of die nog bij hen inwonen. Het betreft hier ook jongere kinderen die nog steeds thuis wonen, of kinderen die gehandicapt zijn. De ouderen vinden het hun verantwoordelijkheid om voor hen te zorgen. In de gevallen dat de ouderen ook voor kleinkinderen zorgen, gaat het vaak om vrouwen die hun dochter(s) met kinderen hebben inwonen. Soms bestaat de zorg voor de kleinkinderen uit

opvang als de ouders van het kleinkind werken. De grootouders vinden dit overwegend goed, want zij houden van het gezelschap van hun kleinkinderen.

In de bovenstaande alinea's is voornamelijk gesproken over de zorg en de voorzieningen voor ouderen op het moment dat zij daaraan behoefte hebben. De meest ideale manier om hulp te ontvangen is voor 46 procent van deze groep: thuiszorg, het helpen bij het opknappen c.q. aanpassen van hun huis, verhoging van hun pensioen, hulp bij vervoer, een plaats in een bejaardencentrum en werk voor hun kinderen zodat ze op zichzelf kunnen wonen.

93 procent van de ouderen is niet actief in de wijk. Vijf ondervraagden waren lid van een domino- of damesclub of verrichten vrijwilligerswerk. Er is blijkbaar wel behoefte aan activiteiten, want 77 procent van de ouderen vindt dat er onvoldoende activiteiten voor ouderen georganiseerd worden in de wijk. De gewenste activiteiten hebben allemaal betrekking op ontspanning, samenkomsten van ouderen, handwerken en domino. Vooral komt naar voren dat de ouderen van mening zijn dat zij te weinig aandacht krijgen. 69 procent vindt dat het hen daaraan ontbreekt.

Van de ouderen heeft 95 procent op dit moment geen betaalde baan. Zij ontvangen een ouderdomspensioen. Tien respondenten hebben daarnaast een bedrijfspensioen. Drie respondenten werken nog, hoewel zij gepensioneerd zijn. 57 procent van de respondenten heeft in het verleden een baan gehad, 43 procent nooit. Zij die in het verleden een baan hadden, hebben gemiddeld een arbeidsverleden van 32 jaar. Elf ondervraagden vertelden dat zij op hun 65 eigenlijk liever niet gestopt waren met werken. Het laatst genoten salaris van de groep die een baan had was gemiddeld NAF. 684,- en zij waren toen gemiddeld financieel verantwoordelijk voor 4,9 mensen. Toen zij stopten met werken kreeg de helft van deze groep te maken met een inkomensachteruitgang. 65 procent van de vrouwen heeft in het verleden geen betaald werk gehad. 71 procent van de respondenten is van mening dat ouderen de gelegenheid moeten krijgen om langer door te kunnen blijven werken. Onder de voorwaarde dat mensen dat zelf willen en dat hun gezondheid dat toelaat. Het mag geen verplichting worden.

79 procent van de ouderen geeft aan dat tien jaar geleden hun situatie beter was. Toen hadden zij een beter inkomen, waren de prijzen van goederen lager, leefde in verschillende gevallen hun partner nog en waren zij gezonder. Achteruitgang in gezondheid en daardoor afhankelijkheid van anderen en eenzaamheid zijn de meest negatieve aspecten van de ouderdom. De positieve aspecten zijn dat ze nu meer tijd hebben voor de (klein-)kinderen en het rustiger aan kunnen doen. Degenen die een pensioen hebben, vinden het feit dat zij pensioen hebben positief, maar over de hoogte ervan zijn zij meestal niet te spreken. Als men het al heeft over noodzakelijke veranderingen, dan wordt stevast de verhoging van het pensioen genoemd. De verdeling van het inkomen van de ouderen ziet er als volgt uit:

- 41 procent heeft een inkomen dat onder de NAf. 500,- per maand ligt (gemiddeld is het NAf. 455 per maand);
- 37 procent heeft een inkomen tussen de NAf. 500,- en 1.000,- (gemiddeld is het NAf. 808); en
- 22 procent heeft een inkomen boven de NAf. 1.000,- per maand, waarbij het gemiddelde NAf. 1.370,- bedraagt.

Het gemiddelde inkomen van de hele doelgroep ouderen bedraagt NAf. 791,- per maand. Deze groep ouderen is in totaal verantwoordelijk voor 101 mensen (zijzelf en hun partners en inwonende (klein)-kinderen. Als het totale inkomen van deze groep gedeeld wordt door het aantal mensen waarvoor zij verantwoordelijk zijn, is dat gemiddeld NAf. 494,- (ongeveer het bedrag van een AOV-uitkering).

65 procent van de ouderen stelt dat zij zeer veel moeite heeft om rond te komen. Deze ouderen vinden het bedrag waarvan zij moeten leven (veel) te laag. 33 procent geeft aan dat zij het redt, maar meer in de trant van dat het wel zal moeten. Meer dan de helft van de ouderen verklaart niets extra's te kunnen doen. Dat varieert van het niet kunnen volgen van een voorgeschreven dieet (voor een diabeet), het niet kunnen sparen (71 procent), soms geen eten hebben tot het huis niet kunnen opknappen. 29 procent van de ondervraagde ouderen kan een beetje opzij leggen als reserve.

Driekwart van de ondervraagde ouderen geeft aan op dit moment geen lening nodig te hebben. Van deze groep hebben zes respondenten reeds een lening lopen. Van de ouderen die wel geld willen lenen (een kwart van het totaal), hebben er negen al een lening lopen. De mensen willen geld lenen om hun huis op te knappen, voor hun algemene uitgaven, voor doktersbezoek in het buitenland, voor vakantie, voor bijvoorbeeld een nieuwe ijskast en voor elektriciteit en telefoon.

Ook voor de ouderen geldt dat het merendeel van het geld opgaat aan eten en drinken. Zij geven daar gemiddeld NAf. 339,- per maand aan uit. De tweede belangrijkste uitgavenpost bedraagt gas, water en elektriciteit waaraan deze groep gemiddeld NAf. 198,- per maand besteedt. De derde post bedraagt communicatie, zoals krant, telefoon, radio en televisie met een gemiddelde besteding van NAf. 95,- per maand. In totaal over alle uitgavenposten geven de ouderen per maand gemiddeld NAf. 690,- uit.

Drop-outs

Box 9

S. is 18 jaar. Hij woont samen met zijn moeder bij zijn oma. Hij geeft aan dat het lange tijd goed ging op school, zowel wat de sfeer als de resultaten betrof. Hij is een keer blijven zitten, omdat hij de stof niet begreep. Voordat hij een jaar geleden van school ging, spijbelde hij vaak, omdat hij geen zin had in bepaalde lessen. Dat ging heel makkelijk. Hij zat toen in het derde jaar van de L.T.S. Uiteindelijk is hij helemaal van school gegaan, omdat hij geen zin meer had om te leren. Hij wilde werken. Zijn moeder vond het erg dat hij van school ging en heeft daarover ruzie gemaakt. Ondanks het feit dat hij zelf van school ging, vindt hij de Leerplichtwet goed, omdat zo meer jongeren hun school afmaken. Hij wil niet meer terug naar school, noch een cursus volgen. Op dit moment heeft hij geen baan en geen inkomen; hij is op zoek naar werk. Zijn moeder leent hem geld. Hij wil graag aan de slag om zo beter voor zichzelf te kunnen zorgen. Nu hangt hij vaak rond op straat. S. vindt de sociaal-economische situatie op Curaçao slecht, omdat zoveel mensen op zoek zijn naar werk. Hij wil binnen één jaar naar Nederland vertrekken om daar te proberen een baan te vinden en een beter leven te leiden.

Aan *drop-outs* zijn vragen gesteld waarom zij vroegtijdig de school hebben verlaten. Ook is hun gevraagd wat ze op dit moment doen en hoe zij hun toekomst zien.

81 procent betreurt de school niet afgemaakt te hebben. Zonder diploma is het moeilijk om werk te krijgen. Zij hebben ook geen hulp gekregen van mensen of organisaties op het moment dat zij de school verlieten. Van de onderzochte groep heeft 78 procent geen andere school voltooid dan de basisschool. Daarna volgden zij BVO, MAVO, LTS, PBO en huishoudschool, maar niemand heeft deze opleidingen afgemaakt. Sommigen zijn in het eerste jaar met de opleiding gestopt, anderen later. 76 procent van de respondenten vond de school leuk, de sfeer was goed en in 62 procent van de gevallen waren hun resultaten op school ook goed. Het maken van het huiswerk ging volgens 76 procent goed. Toch is 76 procent van deze groep een keer blijven zitten, vanwege het feit dat zij de leerstof niet goed begreep. Vooral wiskunde en rekenen leverden problemen op. In de periode voor het definitieve afhaken, ging het slechter op school.

Slechts 30 procent van de *drop-outs* spijbelde min of meer regelmatig in de periode voordat zij de school definitief verliet. Toch zien de *drop-outs* een samenhang tussen spijbelen en schoolverlating. 76 procent van de *drop-outs* is daarom voor een strenge controle op spijbelen. Dat zou kunnen - en gebeurt deels ook - door middel van presentielijsten of klassenboeken, of door controle van leerkrachten. In

60 procent van de gevallen controleerden de ouders of hun kinderen wel naar school gingen. Zij keken naar het huiswerk, bekeken de roosters of namen contact op met school. Een en ander maakt duidelijk dat verzuim goed genoteerd en gesignaleerd wordt, maar dat er onvoldoende actie tegen wordt ondernomen.

Van de ondervraagde *drop-outs* hebben 33 zelf de beslissing genomen om van school te gaan, slechts drie zijn van school verwijderd. De redenen om de school te verlaten zijn velerlei: om te gaan werken - al of niet gedwongen door de situatie thuis, - geen zin meer om naar school te gaan, vanwege zwangerschap, vanwege ziekte van familieleden, vanwege het uiterlijk (te korte of te lange haren), het ontbreken van een uniform of boeken, conflicten met een leraar, etcetera. De reacties van de ouders op de beslissing om van school te gaan waren overwegend teleurstelling of boosheid (70 procent). Hun vrienden reageerden iets milder: in 40 procent van de gevallen reageerden zij negatief, de rest reageerde nauwelijks. In 68 procent van de gevallen waren de *drop-outs* niet erg onder de indruk van deze reacties. Zeven ondervraagden hebben na het beëindigen van hun school nog wel een opleiding of cursus gevolgd. De anderen zijn gaan werken - een vaste baan en losse *jobs* - (43 procent), zijn thuis gebleven c.q. zijn op straat gaan rondhangen (38 procent), of hebben zonder resultaat geprobeerd werk te zoeken (19 procent).

Als zij schoolhoofd zouden zijn, zouden zij in 92 procent van de gevallen meer energie besteden aan het contactleggen met leerlingen en hun ouders om er toch voor te zorgen dat deze hun school afronden met diploma. Zij vinden ook dat er meer aandacht moet zijn voor de problemen waarmee zij rondlopen. De school of het systeem hoeft voor 60 procent van de geïnterviewde *drop-outs* niet zoveel te veranderen. Zij vinden het goed zo. De overige 40 procent heeft wel suggesties voor verbetering: meer contact tussen leerkrachten en leerlingen, beter materiaal en boeken, de school aantrekkelijker maken en meer organiseren, langere pauzes en een latere aanvangstijd van de school.

49 procent van de *drop-outs* wil eigenlijk alsnog de school afmaken, de andere 51 procent niet. Zij die de school willen afmaken, zouden dat doen dat om een diploma te krijgen, meer kans op (beter) werk te krijgen en een vak te leren. De helft die de school niet wil afmaken, geeft aan te willen werken, geen zin te hebben, al te veel tijd op school verloren te hebben, naar Nederland te gaan, of wel een avondcursus te willen volgen. 71 procent wil wel een cursus of opleiding volgen voor beroepen zoals (kinder) verzorgster, monteur, bouwvakker, lasser en "iets met computers". De *drop-outs* zouden deze studie bij voorkeur gewoon doordeweeks en overdag willen volgen.

De leerplicht geldt nu tot vijftien jaar en negen maanden. De groep vindt het goed dat er een Leerplichtwet is, twee van hen geven zelfs aan dat zij vinden dat die leerplicht tot achttien jaar zou moeten gelden. Als zij politiek bestuurder zouden

zijn, zouden zij de problematiek van *drop-outs* als volgt aanpakken: veel praten met de leerlingen en ouders, veel informatie geven over de gevolgen van het niet afmaken van de school, leerkrachten verplichten om meer controle uit te oefenen en een regeling maken die *drop-outs* alsnog in staat stelt om hun school af te kunnen maken.

Van de 37 ondervraagden hebben zes jongens en twee meisjes een baan. Zij werken als werkster, bij een beveiligingsbedrijf, in de bouw, in de fabriek, als helper op een truck en als helper bij de raffinaderij. De werkervaring is beperkt. Van de acht werkenden, werkt er één al vier jaar; de meerderheid minder dan twee. De helft heeft een vast maandinkomen, de andere vier hebben dat niet. Het maandinkomen varieert van NAF. 300,- tot NAF. 1.300,-. De twee meisjes die als werkster werken, verdienen het minste, respectievelijk NAF. 300,- en 475,- per maand. Vijf jongeren hebben nog andere inkomsten naast deze baan: of ze hebben een losse *job* ernaast of de familie helpt hen financieel. De helft is tevreden met het werk, de andere helft niet. Hun ideale werk ligt in het verlengde van het werk dat ze nu al doen, maar om dat ideale werk te kunnen bereiken, geven ze allemaal aan dat ze een aanvullende opleiding nodig hebben.

Negentien jongens en tien meisjes hebben op dit moment dus geen baan. De redenen daarvoor: men solliciteert, maar er is geen werk, gebrek aan opleiding, het arbeidscontract is afgelopen, ze zijn te jong, hebben de verplichting voor hun kinderen te zorgen, willen naar Nederland, willen niet onder een baas werken, of hebben ooit geen loon ontvangen en zoeken nooit meer werk. Van hen die nu geen baan hebben, hebben er zes een inkomen (twee hebben onderstand en vier via losse *jobs*). De overige 23 hebben noch een baan noch een inkomen en zijn daarmee (voor een groot deel) afhankelijk van de familie. Zij wonen allemaal bij hun ouders of familie.

De helft van de geïnterviewde *drop-outs* heeft nog nooit gewerkt. Als reden daarvoor geven zij op dat er geen werk voor hen is. 80 procent wil wel graag aan het werk om een inkomen te hebben, om iets te doen te hebben en om op eigen benen te kunnen staan. Zes ondervraagden geven aan nu geen baan te willen, omdat zij of met hun situatie tevreden zijn, plannen hebben om naar Nederland te gaan, of binnenkort weer naar school gaan. De samenhang tussen een gebrekkige opleiding en werkloosheid wordt nauwelijks ingezien.

De dagindeling van jongens die geen werk hebben ziet er als volgt uit: op straat of thuis rondhangen, op zoek gaan naar werk, solliciteren, en af en toe een losse *job*. De meisjes blijven meestal in en rond het huis. Zij kijken daar televisie, verrichten huishoudelijk werk en passen op de kinderen.

Tienermoeders

Box 10

J. is met haar vijftien jaar één van de vier jongste respondenten in het onderzoek. Zij komt uit een gezin van vijf mensen: ouders, een broer en een zus. Zij woont bij haar ouders. Ze kreeg, ondanks duidelijke voorlichting op school en van haar ouders, haar kind ongewild toen ze veertien was. Een slechte ervaring, want ze wist niet dat ze zwanger was. Ze had niet op deze leeftijd zwanger willen worden, want het belemmert haar ontwikkeling op school. Ze is dan ook niet erg tevreden met de situatie nu. De vader van het kind ontkent dat het kind van hem is. Haar ouders hebben de zwangerschap geaccepteerd en steunen haar. In het ziekenhuis en de kraamkliniek heeft ze schriftelijk materiaal over zwangerschapsaangelegenheden gekregen.

Op school wisten ze niet dat ze zwanger was. Zij gaat nu weer naar (een andere) school en haar kind gaat naar de crèche. Nadat ze de school heeft afgerond, wil ze een opleiding tot ziekenverzorger volgen en daarna gaan werken, zodat ze een eigen inkomen krijgt en zelfstandig voor haar kind kan zorgen. Aangezien zij geen eigen inkomen heeft, worden de kosten van de opvoeding door haar ouders betaald. De opvoeding voor het kind beschouwt ze als iets noodzakelijks, als iets dat ze moet doen. Zij vindt het van belang dat jonge moeders meer informatie en begeleiding krijgen en kansen om zich te blijven ontwikkelen.

J. vindt criminaliteit één van de grootste problemen in de wijk en de samenleving. Zij voelt zich niet veilig in huis. Het zijn volgens haar vooral jongeren die crimineel zijn en zij moeten meer leiding krijgen. Er moeten ook meer activiteiten voor jongeren komen om hen van de straat te houden. De situatie op Curaçao beoordeelt ze als slecht, maar ze gelooft dat deze zal verbeteren. Zij heeft geen plannen om te emigreren.

Aan tienermoeders zijn vragen gesteld over hun zwangerschap op jonge leeftijd en hun moederschap, waarom ze op die leeftijd een kind hebben gekregen, hoe zij dat ervaren hebben, hoe de omgeving hierop reageerde en hoe zij de zorg voor hun kind(eren) regelen en ervaren en wat hun plannen voor de toekomst zijn.

Het interessante is dat deze groep vrij gemêleerd is: er zijn jonge vrouwen bij die net moeder zijn geworden en vrouwen die als tienermeisje zestien jaar geleden hun eerste kind hebben gekregen. De gemiddelde leeftijd waarop de onderzochte groep tienermoeders haar eerste kind kreeg, is 17,6 jaar. De jongste was veertien, de oudste twintig jaar. Ondanks het feit dat 58 procent aangeeft goede en duidelijke seksuele voorlichting te hebben gehad op school, via *Famia Planea*, of via de ouders wordt

tegelijkertijd door de overgrote meerderheid van de vrouwen (88 procent) gesteld dat zij destijds niet zwanger wilden worden, omdat zij (40 procent) nog bezig waren met school en die af wilden maken. In totaal geven vijf jonge vrouwen aan dat zij niet verwacht hadden zwanger te worden. 60 procent van de respondenten zat nog op school toen zij zwanger raakte. Het feit dat deze jonge vrouwen zwanger werden, had als gevolg dat zij hun school niet konden afronden, waardoor hun kansen op werk ook minder zijn. Acht meisjes werden van school gestuurd, met de mededeling dat zij na hun bevalling konden terugkomen. In deze gevallen werden geen zwangere meisjes op school geaccepteerd. Vijf zijn zelf van school gegaan. In vier gevallen reageerde de school normaal, volgens de ondervraagden.

De gevolgen van de zwangerschap zijn verschillend. Voor 20 procent van het totaal had de zwangerschap geen gevolgen. Acht meisjes geven aan dat er een heel nieuw leven voor hen begon, waarin veranderingen plaatsvonden en zij het idee hadden hun vrije leven te hebben verloren. Drie vrouwen hebben door hun zwangerschap hun baan verloren. 78 procent van de jonge moeders zijn na de geboorte van hun kind niet (meer) naar school gegaan, meestal omdat zij wilden thuisblijven om voor hun kind te zorgen, soms omdat zij intussen werkten of werk zochten. Degenen die wel een opleiding volgden, doen/deden dat bij Feffik, Pro Alpha, op de (middag-)MAVO, bij Infosodo of op de huishoudschool. Zij kunnen deze opleiding volgen, omdat tijdens schooltijd hun moeder op de kinderen past. Zij hopen door het afronden van deze opleiding sneller een baan te vinden.

Ondanks het feit dat de overgrote meerderheid hun zwangerschap niet gepland had, beoordeelt toch 72 procent van de jonge moeders hun eerste zwangerschap als normaal, goed of een leuke, spannende of nieuwe ervaring. De overige 28 procent beschouwde hun eerste zwangerschap als moeilijk tot zeer slecht. Tijdens de zwangerschap kregen zij in 58 procent van de gevallen geen hulp van buiten. In 42 procent kregen zij dat wel, voornamelijk van hun moeder en andere familieleden, van de Kraamkliniek en het ziekenhuis. Deze hulp werd als zeer ondersteunend en goed ervaren. Deze groep kent slechts drie organisaties - die ieder eenmaal worden genoemd - waar iemand terecht kan voor hulp, namelijk *Famia Planea*, *Fundashon Lechi di Mama* en DSZ.

65 procent van de vaders van het kind reageerde gewoon of goed op het nieuws dat zij een kind verwekt hadden. Van de anderen wilde de vader aanvankelijk niets van de zwangerschap weten, maar draaide later bij. In een paar gevallen is de vader zijn rol in de zwangerschap blijven ontkennen.

De reactie van de familie van de aanstaande moeders was precies omgekeerd aan die van de vaders van het kind: 70 procent van de familie reageerde in eerste instantie boos en teleurgesteld toen zij het hoorden. 30 procent van de familie reageerde gewoon. Vrienden in de omgeving reageerden anders: in 43 procent van de gevallen

reageerde men positief of normaal. In 20 procent reageerde men negatief. Opvallend is dat 23 procent van de jonge moeders aangeeft dat zij toendertijd geen vrienden hadden om daarover te praten. 43 procent van de groep geeft aan dat de mening van familie en/of vrienden geen invloed op hen heeft gehad. De rest geeft in even grote mate aan dat het zowel een negatieve als positieve invloed op hen had.

Inmiddels heeft 58 procent van deze groep moeders na hun eerste zwangerschap meer kinderen gekregen. In totaal hebben zij 89 kinderen, variërend van een tot zeven. Gemiddeld hebben zij 2,2 kinderen. De vader(s) hebben in 40 procent van de gevallen het kind erkend, maar een zelfde aantal deed dat niet. In slechts de helft van alle gevallen draagt de vader (gedeeltelijk) bij in het levensonderhoud voor het kind. De rest van de uitgaven wordt gedragen door de familie van deze groep tienermoeders. De kinderen van de tienermoeders worden in 42 procent van de gevallen volledig opgevoed door de moeder alleen of door haar met hulp van haar moeder (35 procent). In 23 procent van de gevallen wordt het kind opgevoed door de moeder en haar partner (vaak de vader van het kind).

Ongeveer de helft van de moeders vindt het opvoeden van kinderen leuk. Het gaat goed en zij zijn er trots op. De anderen vinden opvoeden niet makkelijk. Het kost veel geduld, aandacht, energie en liefde. 78 procent van de tienermoeders ziet de toekomst van haar kinderen positief en goed tegemoet. Deze vrouwen zullen daarvoor knokken. Zij hopen dat zij slechte invloeden van buitenaf tegen kunnen houden. Een klein deel (twaalf procent) ziet de toekomst van hun kinderen somber in. Gezien de situatie waarin zij zich bevinden, hebben ze weinig vertrouwen in de toekomst. Duidelijk komt ook naar voren dat alle moeders hun kinderen datgene toewensen, dat zij zelf (nog niet) bereikt hebben: een goede opleiding, werk en het zich ontwikkelen tot zelfstandige individuen. De moeders hopen ook dat hun kinderen respect zullen hebben voor andere mensen. Dit komt niet vanzelf. De moeders beseffen dat het veel kracht, energie, geduld en communicatie van hen zal vergen om de kinderen in deze banen te leiden.

Er is in het onderzoek gekeken of er een verband is tussen de leeftijd waarop deze moeders hun eerste kind kregen en die waarop *hun* moeders hun eerste kind kregen. In zijn algemeenheid is daarover weinig te zeggen. Hun moeders kregen hun eerste kind toen zij gemiddeld 22,2 jaar waren. In de helft van de gevallen kregen de moeders van de huidige tienermoeders hun eerste kind ook toen zij tiener waren.

Twintig procent van de tienermoeders heeft op dit moment een betaalde baan. Vijf moeders werken als werkster en drie als verkoopster. Gemiddeld werken ze reeds twee jaar en gedurende vijf dagen per week. Zij zijn redelijk tevreden over hun werk, hoewel ze vinden dat ze niet voldoende verdienen. Als zij werken, zorgt oma voor haar kleinkinderen. Deze moeders zouden niet minder willen werken, omdat ze dan te veel in salaris achteruitgaan en dit nu al niet voldoende is.

Tachtig procent heeft op dit moment geen betaalde baan, maar de helft van deze moeders heeft in het verleden wel gewerkt. De vrouwen kunnen geen baan vinden, of krijgen van potentiële werkgevers te horen krijgen dat hun bedrijf geen mensen aanneemt die de zorg voor kinderen hebben. Verschillende vrouwen geven aan dat ze graag willen werken, maar dan parttime en dat het voor hen moeilijk is kinderopvang te vinden. Een andere reden voor het feit dat ze nu geen baan hebben, is een gebrekkige opleiding, het nog op school zitten of de ziekte van een familielid. Het komt ook voor dat de moeders nooit gezocht hebben naar werk, of niet willen werken, maar dat is een uitzondering. 80 procent zou graag een baan hebben: om een beter inkomen te hebben, beter voor de kinderen te kunnen zorgen en om financiële verplichtingen te kunnen nakomen. Het soort werk dat de moeders zouden willen verrichten is in de verkoop, huishoudelijk werk, in de verzorging, in de horeca en administratie. De hoofdredenen die hen belemmeren dit werk te krijgen, blijken een gebrekkige opleiding en het feit dat ze kleine kinderen hebben.

Reeds is naar voren gebracht dat de kinderen in de meerderheid van de gevallen onderhouden worden door de moeder zelf (meestal via onderstand) of door de moeder van de tiener. "Mijn moeder helpt me en dat is goed, maar ik wil geld hebben om mezelf te kunnen onderhouden," aldus een respondente. Dat wat mijn moeder geeft, is alleen voor de opvoeding van de kinderen. "De vader van de kinderen speelt in het onderhoud voor de kinderen een ondergeschikte rol."

73 procent van de tienermoeders omschrijft de financiële situatie als slecht. 60 procent voelt zich arm, waarvoor zij wel reden heeft, want het gemiddelde inkomen van de groep tienermoeders bedraagt NAf. 519,- per maand. Hierbij dient opgemerkt te worden dat zeven jonge moeders zelf geen inkomen hebben en volledig afhankelijk zijn van de financiële steun van hun familie. De meerderheid van de tienermoeders (70 procent) woont niet zelfstandig, maar bij hun familie in. De verdeling ziet er als volgt uit:

- 53 procent dient rond te komen van een inkomen onder de NAf. 500,- per maand (het gemiddelde ligt op NAf. 231,-);
- 35 procent) heeft een inkomen tussen de NAf. 500,- en 1.000,- per maand (gemiddeld NAf. 705,-); en
- 12 procent heeft een inkomen boven de NAf. 1.000,- per maand (gemiddeld NAf. 1.202,-).

Dit inkomen is voor 80 procent van de tienermoeders onvoldoende. De gevolgen zijn dat de uitgaven niet altijd voldaan kunnen worden: "Ik kan niet altijd eten voor mijn kinderen kopen," of: "Ik wil graag naar school, maar kan niet, omdat de boeken heel duur zijn." Het volgen van cursussen, met de kinderen op stap gaan, uitgaan, naar de tandarts gaan, het huis opknappen zijn activiteiten die veel tienermoeders niet kunnen ondernemen, omdat het geld ontbreekt. 65 procent van de jonge moe-

ders geeft aan tevreden te zijn met het sociale leven, maar geeft tegelijkertijd ook aan zich bij de situatie te hebben neergelegd.

88 procent van de moeders slaagt er niet in te sparen. 63 procent geeft aan geen lening nodig te hebben. 90 procent heeft ook geen lening lopen. Van de vijftien vrouwen die aangeven een lening nodig te hebben, hebben vier reeds een lening lopen. Volgens hen zijn er voor vrouwen en mannen gelijke mogelijkheden om een lening te krijgen. De voorwaarde is eerder dat je een baan hebt of de lening kunt terugbetalen.

Duidelijk komt naar voren dat de belangrijkste uitgaven zich richten op eten en drinken, waaraan gemiddeld NAf. 283,- per maand wordt uitgegeven. De tweede belangrijkste uitgavenpost bedraagt gas, water en elektriciteit waaraan deze groep gemiddeld NAf. 139,- per maand besteedt. De derde post bedraagt kleding en schoeisel met een gemiddeld bedrag van NAf. 56,- per maand. In totaal over alle uitgavenposten geven deze moeders per maand gemiddeld NAf. 507,- uit.

Immigranten

Aan immigranten zijn vragen gesteld over de redenen om naar Curaçao te emigreren, hun ervaringen, het contact met hun familie in het land van herkomst en over de integratie in de Curaçaose samenleving.

Van de groep immigranten in dit onderzoek komt 62 procent uit de Dominicaanse Republiek, de overigen zijn geboren in Jamaica, Haïti, Guyana, Canada, Portugal en Dominica. Van deze immigranten bezit vijftien procent de Nederlandse nationaliteit, vijf procent heeft een dubbele nationaliteit en 80 procent heeft de nationaliteit van het land van herkomst. Gemiddeld wonen zij 6,3 jaar in hun wijk. 73 procent heeft eerst elders op Curaçao gewoond.

Box 11

Mevrouw D. is 39 jaar en komt uit de Dominicaanse Republiek. Zij is negen jaar geleden met haar drie kinderen naar Curaçao gekomen, nadat ze een Curaçaoënaar had leren kennen. Ze is nu met hem getrouwd. In Santo Domingo heeft ze als verkoopster gewerkt, nu werkt ze sinds vijf jaar fulltime als kamermeisje. Ze vond het in het begin moeilijk om hier een baan te vinden, omdat ze geen werkvergunning had. Haar echtgenoot heeft ook een baan. Zij woont met plezier in haar huis en in de wijk. Het lukt haar om te sparen van hun inkomen, voornamelijk voor de opleiding van hun kinderen. Ze geeft aan dat ze een lening nodig heeft om haar huis af te bouwen. Ze hebben nu ook al een lening van NAf. 10.000,- tegen tien procent rente.

Ze heeft goed contact met haar familie in de Dominicaanse Republiek en gaat elke drie à vier jaar terug voor bezoek. Ze heeft heel snel Papiamentu leren spreken en vond het niet moeilijk zich aan te passen in een nieuwe omgeving. Ze is dan ook tevreden met haar leven op dit moment, hoewel ze zich zorgen maakt over de toenemende criminaliteit en het drugsgebruik. Haar kinderen willen uit angst niet alleen thuis blijven. Zij vindt dat er meer bewaking moet komen en dat de politie actiever moet optreden. De handel in drugs was eveneens een groot probleem in Santo Domingo, waar de politie razzia's hield onder dealers. Mevrouw D. vindt dat het hier ook zou moeten gebeuren. Verder is ze van mening dat er meer werkgelegenheid gecreëerd dient te worden, want van onderstand kan men niet leven.

De belangrijkste redenen waarom de geïnterviewde personen geëmigreerd zijn, zijn de slechte economische situatie en werkloosheid in hun land (44 procent) en vanwege een huwelijk met een Antilliaan (40 procent). De grootste problemen in het land van herkomst komen deels overeen met de problemen op Curaçao: drugs, criminaliteit en werkloosheid. Daarnaast geven zij ook aan dat er problemen spelen zoals de economische achteruitgang, armoede en de manier waarop de overheid georganiseerd is. Zij zijn speciaal naar Curaçao gekomen op aanraden van vrienden en familie die hier reeds waren, vanwege hun partner, vanwege werk of omdat er in het verleden geen visum nodig was voor Curaçao. De helft van de respondenten geeft aan dat zij het moeilijk hadden in hun land en dat hun situatie verbeterde op het moment dat zij hier kwamen. Voor ruim een derde was hun vroegere situatie beter, meestal doordat ze toen werk hadden. Toen zij op Curaçao aankwamen, werden zij geconfronteerd met een andere taal, een andere cultuur, nieuwe contacten, het zoeken naar werk en verschillende nieuwe instellingen. De helft van de immigranten geeft aan dat zij van tevoren rekening gehouden had met deze nieuwe situatie en dat

zij hiermee om konden gaan. Driekwart van de ondervraagden vond het niet moeilijk zich aan te passen. Een kwart had in het begin moeilijkheden onder andere met de vreemde taal, maar geeft aan daaraan nu gewend te zijn. De immigranten hadden niet gedacht daarin geholpen te zullen worden door instanties. Acht respondenten hebben een cursus gevolgd toen zij op Curaçao aankwamen: taalcursussen en cursussen om een beroep te leren. Tien ondervraagden geven aan dat zij op dit moment wel een cursus zouden willen volgen.

61 procent van de immigranten kwam alleen naar Curaçao. 36 procent geeft aan dat mannen en vrouwen dezelfde redenen hebben om te emigreren, 32 procent denkt van niet. Het advies dat zij aan andere immigranten willen meegeven is om eerst de eigen situatie goed te analyseren, eerst een kijkje te komen nemen op Curaçao voordat men zich hier definitief vestigt en te zorgen dat de "papieren" helemaal in orde zijn.

Op twee na onderhouden de migranten contact met de familie in het land van herkomst. 47 procent gaat regelmatig terug (gemiddeld één keer in de anderhalf jaar). Op één na voelt iedereen zich nu welkom en geaccepteerd in de samenleving. 91 procent heeft contact met Antillianen in de wijk, de helft heeft zelfs meer contact met Antillianen dan met andere immigranten. 47 procent geeft aan dat er cultuurverschillen zijn en vindt dat ook normaal. 31 procent vindt dat er niet zoveel verschillen zijn. Opvallende verschillen zijn volgens de migranten dat Curaçaoënaars van goed feesten houden, hulpvaardig zijn, maar dat zij zich zelf graag op de borst kloppen en een grote mond hebben. Zij beoordelen de situatie op Curaçao in 71 procent van de gevallen als makkelijker dan de situatie in het land van herkomst. 91 procent staat ingeschreven in het bevolkingsregister. 91 procent spreekt ondertussen Papiamentu, waarvan vijftien procent een beetje. Negen procent spreekt het niet, maar begrijpt het wel. Thuis spreken ze met hun kinderen zowel in hun eigen taal als in het Papiamentu en de kinderen leren Papiamentu op school.

Slechts negen migranten blijken op de hoogte van een (belangen)organisatie voor hen hier, zoals de Dominicaanse Vriendschaps Club en de Club Portugues. 69 procent is niet van plan om uit Curaçao te vertrekken. Slechts zeventien procent vindt dat de politiek aandacht heeft voor de problematiek van immigranten. 76 procent vindt dat er onvoldoende aandacht voor hen is, of weet niet of er aandacht voor hen is.

Van de groep migranten heeft 64 procent geen betaalde baan, 36 procent wel. Acht personen hebben wel eens een losse *job*. Toen zij aankwamen op Curaçao, was het volgens 44 procent van de ondervraagden gemakkelijker om een baan te vinden dan nu. 29 procent vond het toen ook al moeilijk. 51 procent is van mening dat het nu voor iedereen (al of niet migrant) moeilijk is een baan te vinden. "Als je hier illegaal bent is het moeilijk om een baan te krijgen. Op het moment dat je hier legaal

bent, is het makkelijker.” Een andere (illegale) immigrant geeft weer: “Ze zeggen dat we slecht zijn. Illegalen worden minder betaald.” De verdeling van de totale inkomsten van alle ondervraagde migranten en hun familie ziet er als volgt uit:

- 38 procent moet rondkomen van een bedrag dat onder de NAf. 500,- per maand ligt;
- 33 procent heeft een inkomen tussen de NAf. 500,- en 1.000,- per maand; en
- 29 procent heeft een inkomen van boven de NAf. 1.000,- per maand. Gemiddeld heeft deze groep als inkomen NAf. 825 per huishouden per maand.⁵⁸

Deze groep is financieel verantwoordelijk voor 164 mensen. Dat komt erop neer dat er per persoon uit de huishoudens van deze doelgroep NAf. 211,- per maand beschikbaar is. Het inkomen van gemiddeld NAf. 825,- per huishouden betekent voor 69 procent van de ondervraagde migranten dat ze daar moeilijk van kunnen rondkomen. 80 procent geeft aan dat zij als gevolg van dit inkomen geen cursus kunnen volgen, geld naar hun familie in het buitenland kunnen sturen of zelf naar het land van herkomst kunnen gaan, hun huis niet kunnen opknappen, of geen kleding of schoeisel kunnen kopen. In hun land van herkomst was het gemiddelde maandinkomen NAf. 672,-. 73 procent van de respondenten kan niet sparen. Zij die het wel kunnen, sparen om iets achter de hand te hebben. 40 procent van immigranten geeft aan dat zij noch een lening nodig hebben, noch reeds een lening hebben lopen. 42 procent zou wel graag geld willen lenen om economische activiteiten te kunnen voortzetten of om een eigen bedrijf te beginnen. In totaal hebben tien respondenten reeds een lening lopen waarvan er drie aangeven opnieuw een lening nodig te hebben.

Ook bij de immigranten gaat het leeuwendeel van de uitgaven op aan eten en drinken. Gemiddeld geven zij daaraan NAf. 391,- per maand uit. De tweede belangrijkste uitgavenpost is gas, water en elektriciteit waaraan deze groep gemiddeld NAf. 162,- per maand besteedt. De derde post bedraagt transport met een gemiddeld bedrag van NAf. 95,- per maand. In totaal over alle uitgavenposten geven deze groep respondenten per maand gemiddeld NAf. 888,- uit.

⁵⁸ Er is één respondent die meer dan NAf. 9.000,- per maand verdient. Deze respondent haalt het gemiddelde aanzienlijk omhoog. Deze respondent is bij het berekenen van gemiddelde inkomsten en uitgaven niet meegenomen.

Verslaafden

Box 12

Mijnheer R., 32 jaar, is sinds tien jaar verslaafd aan drugs. Hij is begonnen met marihuana, coke en base. Hij zag vrienden het gebruiken en wilde het toen zelf ook proberen. Hij is vroeger zelf dealer geweest, maar is daarmee gestopt. In de loop der jaren is hij steeds meer gaan gebruiken en volgens hem is de kwaliteit van zijn leven sterk achteruitgegaan. Nu gebruikt hij elke dag base. Hij koopt de base in de wijk zelf. Zijn familie weet dat hij verslaafd is, een zus van hem is ook verslaafd. In totaal heeft hij vijf keer in de gevangenis gezeten, vanwege diefstal. Hij is toen gestopt met drugs. Toen hij weer vrij kwam, is hij weer gaan gebruiken.

Hij "woont" in een huis dat anderen aan het bouwen zijn, zonder water en elektriciteit. Hij heeft op dit moment geen baan, omdat hij volgens eigen zeggen zijn school niet afgemaakt heeft. Vroeger had hij losse jobs. Nu wast hij auto's en maakt tuinen schoon en verdient daar wat geld mee. Bij zijn pleegouders kan hij terecht voor eten.

Hij wil graag stoppen met drugs en vindt dat hij daarvoor naar Nederland moet gaan om daar in een afkickcentrum geholpen te worden. Volgens mijnheer R. zijn drugs en diefstal de grootste problemen in de samenleving op dit moment. Hij is van mening dat de overheid meer aandacht moet besteden aan de grote dealers en hen strenger moet straffen.

Aan verslaafden zijn vragen gesteld wanneer en hoe zij begonnen met drugs of alcohol, hoe zij hun situatie zien op dit moment en in de toekomst. Ook is hun gevraagd hoe zij over het drugsprobleem op Curaçao denken.

Van de 35 ondervraagde verslaafden, zijn er 29 verslaafd aan drugs en zes aan alcohol. De gemiddelde leeftijd van deze groep is 40 jaar. Het gemiddelde aantal jaren dat zij gebruiken is zeventien jaar, dus kan gesteld worden dat de gemiddelde leeftijd waarop zij met drugs begonnen, begin twintig was. In het begin, zoveel jaren geleden, begon 66 procent van hen eerst met alleen marihuana te roken. De anderen hebben deze fase overgeslagen en zijn direct begonnen met hard drugs, zoals *coke* en *base* of in combinatie met marihuana. Hetzelfde aantal (66 procent) gebruikte dagelijks één of meer van bovengenoemde drugs. De rest was minder frequent. Van de alcoholverslaafden dronk de helft dagelijks en anderen voornamelijk in de weekenden. Zij zijn begonnen met alcohol drinken zoals waarschijnlijk iedereen: gewoon een drankje drinken, in gezelschap van vrienden. De drugsverslaafden zijn in 55 procent van de gevallen begonnen onder invloed van vrienden. Vijf ondervraagden begonnen om "zich te ontspannen", drie uit nieuwsgierigheid, vijf omdat hun ouders

ook drugs gebruikten, één om “haar man thuis te houden”, één na de dood van een familielid, en één onder druk van haar man die dealer was.

In de meeste gevallen gaan mensen dus gebruiken onder druk of aanbeveling van anderen, of om bij een groep te (blijven) behoren. De druk van de groep is groot. Zestig procent werd gestimuleerd door vrienden om het ook eens te proberen. De verslaafden hadden in 63 procent van de gevallen op het moment dat zij begonnen te gebruiken een inkomen waardoor zij zich konden veroorloven drugs te kopen. In zes gevallen werden zij geholpen door vrienden. Twee van hen hadden een uitkering, vijf van hen kregen het geld door bedelen, prostitutie, stelen, casino of het feit dat zij zelf dealer waren. Zowel toen als nu zijn drugs en alcohol zeer makkelijk te krijgen: alcohol in de supermarkt of bij de *snèk*, drugs zowel in de eigen wijk, als in ander wijken. Of zoals een verslaafde het verwoordde: “Overal waar ik ga, in elke wijk ken ik mensen die drugs verkopen.” “Ja, het is heel makkelijk, makkelijker dan dat je een stuk brood kunt krijgen.”

Tachtig procent van deze groep zegt drugs te gebruiken of te drinken om problemen te vergeten, zich beter te voelen, om zich te kunnen ontspannen, omdat zij geen werk hebben, omdat hun partner ook gebruikt, omdat ze geen geld hebben, of vanwege familie-omstandigheden. Zes verslaafden weten geen reden op te geven. Opvallend is dat slechts weinig verslaafden erkennen dat zij verslaafd zijn. Van de negentien respondenten die met marihuana begonnen zijn, gebruiken er nu veertien *base*. Vijf zijn bij marihuana gebleven. De overigen die harddrugs en alcohol gebruiken, consumeren hetzelfde als waarmee ze begonnen zijn. In totaal (van alcohol en drugs) is de frequentie van gebruik toegenomen: 74 procent gebruikt dagelijks, een kwart minder frequent. 59 procent geeft aan dat zij in ieder geval meer zijn gaan gebruiken dan toen zij begonnen. Voor 41 procent is het hetzelfde gebleven of verminderd. 48 procent geeft aan dat ze nu meer geld uitgeven aan drugs. 52 procent geeft aan dat het bedrag hetzelfde of minder is geworden. Dit kan deels verklaard worden, door de gedaalde prijs voor drugs. 53 procent kan op dit moment de drugs of alcohol betalen door een losse *job* (auto's wassen, in de tuin werken), zeven krijgen het van vrienden, vijf hebben een uitkering en drie door te stelen of prostitutie. Hun familie weet dat zij drugs gebruiken en bijna zonder uitzondering is de reactie van de familie negatief. Er wordt ruzie over gemaakt en vooral de moeders blijven proberen de verslaafden over te halen te stoppen. In 74 procent van de gevallen trekken de verslaafden zich deze reactie van de familie aan, zonder dat dit echter een gedragsverandering inhoudt. In 31 procent van de gevallen gebruiken meer mensen in de familie drugs, vooral broers van de ondervraagden. Ook vrienden weten dat zij drugs gebruiken. In 32 procent van de gevallen keuren hun vrienden het gedrag af, of zijn de verslaafden door hun drugsgebruik hun vrienden verloren. In 68 procent van de gevallen gebruiken de vrienden ook. 23 procent van de ver-

Man zonder werk

verslaafden geeft aan zich slecht te voelen en wil stoppen met gebruiken.

Ondanks het feit dat de meerderheid van de verslaafden dagelijks gebruikt, geeft tegelijkertijd 85 procent aan dat het gebruiken van drugs slecht is. Vijf personen geven aan dat het een leegte in hen vult, hen geluk en ontspanning brengt. 83 procent van de gebruikers heeft ooit geprobeerd te stoppen. Dit gebeurde zowel op vrijwillige als verplichte basis. Vier ondervraagden belandden ooit in de gevangenis en waren zo verplicht af te *kicken*. Vijf verslaafden hebben nooit geprobeerd te stoppen, omdat zij vinden, dat zij voldoende controle hebben over het gebruik. Toen zij wilden stoppen, zochten de verslaafden slechts in beperkte mate (voor slechts 29 procent) hulp bij anderen. Wie dat deed, vond de hulp die men kreeg goed, maar men zegt er wel duidelijk bij dat: "Niemand mensen kan helpen die dat zelf niet willen."

54 procent van de ondervraagde verslaafden is ooit in aanraking geweest met justitie, merendeels vanwege diefstal, brandstichting, mishandeling en vanwege bezit, transport of verkoop van drugs.

De onderzochte groep gebruikt dus gemiddeld reeds zeventien jaar drugs en alcohol en 84 procent vindt dat niet alleen de maatschappelijke situatie, maar ook het lichaam erop achteruit is gegaan. Vijf vinden het gebruik van drugs gewoon. Ondanks het feit dat de meerderheid ooit vruchteloze pogingen ondernam te stoppen, heeft de meerderheid toch het idee dat zij ooit zullen afkicken. De ondervraagden willen graag hun leven verbeteren en vooruitgaan in het leven.

Om het drugsprobleem op Curaçao serieus te lijf te gaan, adviseert deze groep meer politieke aandacht voor het probleem. De regering dient ervoor te zorgen dat geen drugs het eiland op komen en dient de grote dealers strenger aan te pakken. Ook dient er goede voorlichting en informatie gegeven te worden aan jongeren. 46 procent heeft ooit (goede) informatie gehad over (de gevolgen van) drugs, via instellingen, vrienden, buurtcentra en scholen, maar behoefte aan informatie blijft. Zijzelf hebben zich nog niet afgeschreven.

De verslaafden benadrukken dat jongeren tijdig en deskundig geïnformeerd moeten worden over de gevaren van drugs. Reeds in de laatste jaren van de basisschool dienen zij hierover op de hoogte gebracht worden. Later moet contact gezocht worden op die plekken waar jongeren samenkomen: in het vervolg-onderwijs, in de buurtcentra en ook "onder de boom". De jongeren moeten dan niet negatief benaderd worden en de informatie moet eerlijk zijn. Met alleen maar overdoen en verderfenis te praten, is niemand gediend. Open en informatief dient de voorlichting te zijn. Het is heel verstandig ex-verslaafden een rol in die voorlichting te geven. Naast voorlichting dienen er ook meer activiteiten voor jongeren georganiseerd te worden.

Vrijwel niemand van de verslaafden heeft op dit moment een baan. Er is sowieso

weinig werk, maar de “manier waarop ik nu ben (verslaafd)” is bij een sollicitatie ook geen aanbeveling. Eén man is met wachtgeld, een ander is reeds gepensioneerd en één is arbeidsongeschikt vanwege een auto-ongeluk. Slechts twee respondenten hebben een baan met een maandelijks vast inkomen.

86 procent van de verslaafden had in het verleden wel een baan. Die zijn zij merendeels onder de invloed van drugs verloren. Drie respondenten geven aan dat zij nooit gewerkt hebben. Bijna iedereen wil wel werken, zodat ze een inkomen krijgen. Hun verslaving, het gebrek aan banen, het feit dat ze niet voldoende opleiding hebben, zijn de belangrijkste factoren die hen belemmeren werk te vinden. In twee gevallen wordt ook luiheid als reden genoemd: “Ik heb geen zin om vroeg op te staan.” De dagindeling van de verslaafden is niet erg opwindend: slapen, op straat rondlopen, onder de boom zitten, een losse *job* nu en dan, drinken en roken, en voor sommigen het programma van het opvangcentrum volgen.

77 procent vindt de financiële situatie slecht. De anderen zeggen zich financieel redelijk te kunnen redden, of zoals een respondent het verwoordde: “Een miljonair zonder kapitaal.” Een derde heeft een inkomen, de reeds eerder genoemde bronnen, plus nog in twee gevallen onderstand. De overigen krijgen hulp van familie in de zin van eten en onderdak. Dat betekent dat het leven van een verslaafde hard is. Uitgaan, feesten, werk, goede kleding kopen, hun kinderen onderhouden, cursussen volgen en scholing krijgen zijn activiteiten die ze zich niet kunnen veroorloven.

Hoofdstuk 5:

Aanbevelingen voor armoedebestrijding op Curaçao

In dit hoofdstuk staan de aanbevelingen voor de programma's ter bestrijding van de armoede centraal, zoals deze uit het onderzoek naar voren zijn gekomen. Deze aanbevelingen strekken zich uit over drie grote beleidsterreinen, te weten:

- algemeen armoedebestrijdingsbeleid (Algemeen beleid en regelgeving);
- werkgelegenheids-/inkomensbeleid; en
- leefbaarheid in de wijken.

Ten aanzien van de laatste twee beleidsterreinen zullen we onderscheid maken naar concrete aanbevelingen op micro- (op het niveau van de wijken en NGO's) en macro-niveau (het niveau van de overheden). Het hoofdstuk wordt afgesloten met het implementatie-kader en de financiële implicaties ervan.

Inleiding

In 1996 publiceerde een tripartiete commissie, vernoemd naar de voorzitter en bekend geworden als de Commissie Van Lennep, een belangwekkend rapport over de situatie in de Nederlandse Antillen en op Curaçao. In de sociale paragraaf van deze Commissie stelden de rapporteurs (1996: 35 - 36): "In de afgelopen jaren is de sociale toestand in de Nederlandse Antillen sterk achteruitgegaan vanwege enkele ontwikkelingen in de maatschappij die van invloed zijn geweest op het niveau van het onderwijs, de situatie in de wijken en de toename van de criminaliteit. Door de precaire financiële situatie van de overheden is er in de afgelopen jaren gekort op de onderwijsbegroting, wijkverbetering en criminaliteitsbestrijding. Het onderwijs en de situatie in de wijken zijn specifieke gebieden die een achterstand laten zien in de sociale infrastructuur van de Nederlandse Antillen. (...) Op het gebied van de wijkverbetering is er de laatste jaren weinig gedaan aan verbetering van de infrastructuur in de wijken. Voornamelijk de meer marginale wijken hebben hieronder te lijden gehad. Tevens is de huisvestingsproblematiek (...) alleen maar nijpender geworden. Aan jeugdopvang is de laatste jaren weinig gedaan. (...) Een ander groeiend probleem in de sociale infrastructuur is de zorg voor de ouderen. (...) Door de achteruitgang in het onderwijs is er in toenemende mate sprake van het ontbreken van aansluiting tussen vraag en aanbod van werk. Tevens speelt het probleem dat een groot aantal werkgevers gebruik maakt van illegalen. Deze en andere oorzaken hebben

ertoe geleid dat de werkgelegenheid, met name voor de jeugd, achteruit is gegaan. Het gevolg van het bovenstaande is dat de criminaliteit, met name de jeugdcriminaliteit, de laatste jaren sterk is toegenomen met navenante toename van het gevoel van onveiligheid bij de burgers. Teneinde de situatie, met name in het onderwijs en de wijken, te verbeteren dient de overheid op integrale wijze daaraan aandacht te besteden. (...) De Commissie acht het daarom wenselijk dat, in overleg met de Nederlandse regering, in de komende twee jaar met behulp van Nederlandse ontwikkelingsgelden een sociaal programma wordt uitgevoerd ter leniging van de meest urgente sociale noden, met name in de marginale wijken. Na uitvoering van het aanbevolen aanpassingsprogramma zal ruimte moeten zijn ontstaan voor een geleidelijke verdere inhaal van achterstanden.”

In retrospectief is de teneur van het rapport-Van Lennep profetisch geweest. Wat de commissie opviel, is ook door andere onderzoekers en publicisten vermeld. In hoofdstuk 2 van deze studie kwamen rapporten aan de orde, waarvan de strekking in grote lijnen overeenstemt met de bevindingen uit het rapport-Van Lennep. De conclusies van het rapport Van Lennep, noch die van soortgelijke studies kregen in beleidskringen voldoende aandacht. Een verklaring hiervoor is ten dele gelegen in het feit dat de leden van de commissie weliswaar de noodklok luidden, maar daarbij ook een optimistische inschatting hadden van het economisch herstelvermogen, de maatschappelijke verhoudingen en de bestuursmatige veerkracht in de Antillen, en met name op Curaçao. In hun visie zouden de problemen van de Antilliaanse economie en maatschappij bij het uitvoeren van de door hen voorgestelde aanbevelingen al na twee jaar zijn verholpen. Dan zou de economische, sociale en politieke orde genoeg autonome impulsen genereren om het armoede-probleem op eigen kracht en met eigen middelen afdoende te bestrijden. Vanwege een aantal oorzaken is dat er voor een groot deel niet van gekomen. De maatregelen werden - mede vanwege de beperkte financiële middelen - slechts ten dele tot uitvoering gebracht, en als korte termijn-oplossing voor het armoede-vraagstuk, werd door de bewoners van de eilanden uit pragmatische overwegingen gekozen voor een geheel andere oplossing, namelijk de emigratie naar Nederland. Het rapport-Van Lennep was wél aanleiding voor het totstandkomen van een financieringsovereenkomst tussen de Nederlandse Antillen en Nederland, om te komen tot de oprichting van Reda Sosial.

Inmiddels is de situatie aanzienlijk verslechterd: naast de ruim 210.000 Antillianen in de Antillen wonen er ook nog eens ongeveer 100.000 - voor het merendeel afkomstig uit Curaçao - in Nederland. Tussen juni 1998 en juni 1999 vertrokken 11.000 Antillianen naar het buitenland. Een kleine eilandsamenleving als Curaçao en een *small state* politieke eenheid als de Nederlandse Antillen kan een dergelijke emigratie slechts voor korte tijd aan. Wat nu nog een ‘stille’ migrantenstroom lijkt, kan straks wellicht de oorzaak zijn van scheuren in de economische structuur en de

sociale cohesie.

Het is van belang dat bij de voorbereiding en uitvoering van armoedebestrijdingsprogramma's een sterk draagvlak aanwezig is van de volgende partijen: overheden, organisaties, kerkelijke stichtingen, de NGO's, intermediaire financiers en overige donoren. Het formuleren en (doen) uitvoeren van beleid/programma's kan niet alleen aan de particuliere uitvoerders worden overgelaten. Beleid, uitgevoerd door de particuliere en niet-gouvernementele sector, en niet gedragen door de overheid, sorteert op lange termijn geen effect.

Het is daarom van belang dat de overheid concrete voorzieningen treft ten behoeve van de armoedebestrijding: het scheppen van beleidskaders, het (ten dele) direct uitvoeren van beleid, het tenminste alert bewaken, monitoren en evalueren van de uitvoering en de adequate financiering van het uitvoeringsapparaat. Het bestuurscollege van het Eilandgebied Curaçao is in de eerste plaats aanspreekbaar voor het verlichten van de armoede op het eiland. De armoede op Curaçao zou een aanhoudende zorg van de overheid moeten zijn.

De bevindingen van dit onderzoek maken duidelijk dat het niet goed toeven is aan de onderkant van de Curaçaose samenleving. De bestrijding van de armoede vraagt in eerste instantie om onmiddellijke maatregelen ten behoeve van meer dan 20.000 personen. Het valt daarom te betreuren dat in de nieuwste nota van Nederlandse zijde, *Toekomst in Samenwerking*, die de toekomstige samenwerking en ontwikkelingsverhoudingen tussen Nederland, de Nederlandse Antillen en Aruba beschrijft, "sociale ontwikkeling" niet als speerpunt is opgenomen (BZK 1999).

Op Koninkrijksniveau wordt aanbevolen te heronderhandelen over de prioriteiten in de ontwikkelingssamenwerkingsrelatie.⁵⁹ Hierbij zou gepleit kunnen worden voor een flankerend beleid voor de aanpak van sociale achterstanden naast de duurzame economische ontwikkeling. Dit spoort met de wens van de regering van de Nederlandse Antillen, die "de behoefte [voelt] aan regulier beleidsoverleg met de Koninkrijkspartners. Op dit overleg dienen de wederzijdse beleidsintenties besproken te worden. Daardoor wordt het mogelijk in een vroegtijdige fase tot afstemming van voornemens te komen en afspraken voor te bereiden."⁶⁰

Het Bestuurscollege van Curaçao en de Regering van de Nederlandse Antillen hebben op dit moment weinig financiële ruimte om op te kunnen treden in groot-schalige en langdurige programma's ter interventie in de armoede-situatie. Bij uitvoering van de voorgestelde armoedebestrijdings- maatregelen, mag een 'bijdrage in natura' vanuit de eilandelijke en landelijke overheden wel te verwachten zijn: het

⁵⁹ De nota *Toekomst in Samenwerking* stelt voor met name te investeren in de kwaliteit van het bestuur (*good governance*), duurzame economische ontwikkeling en onderwijs (BZK 1999).

⁶⁰ Regeringsverklaring van de Nederlandse Antillen uitgesproken door de gouverneur op 14 september 1999 ter gelegenheid van de opening van het zittingsjaar 1999-2000 van de Staten (Rede 1997: 7).

pro-actief ter beschikking stellen van ambtelijke ondersteuning, waarbij het accent wordt gelegd op de kernexpertise van de publieke sector die inspeelt op langdurig en flankerend beleid ter facilitering van anti-armoede-programma's, die uit de gezamenlijke bijdrage door Eiland, Land en Nederland worden gefinancierd.

In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de noodzakelijke maatregelen die op beleidsniveau genomen moeten worden ter bestrijding van de armoede in de Nederlandse Antillen in het algemeen en op Curaçao in het bijzonder. Zonder een beleidskader op nationaal en eilandelijk niveau zal het effect van de te nemen concrete maatregelen op eilandelijk en wijkniveau op de lange termijn tenslotte niet duurzaam zijn. Deze aanbevelingen op beleidsniveau zijn gebaseerd op de conclusies uit hoofdstuk 2 en indirect ook op de wensen en behoeften van de wijkbewoners.

Voorwaarden voor een beleidskader

Het beleidskader moet aan een aantal voorwaarden voldoen (zie ook tabel 25):

1. Formulering van een armoedebestrijdingsbeleid, opdat de resultaten van de uitvoering van de verschillende aanbevelingen een duurzaam karakter hebben.
2. Formulering van een doelgroepenbeleid, met speciale aandacht voor de groepen immigranten en personen werkzaam in de informele sector, aangezien deze twee groepen nauwelijks bediend worden door de overheden en de NGO's.
3. Beleidsformulering en -uitvoering dient op participatieve/ interactieve basis te geschieden, met een groot aantal terugkoppelings/evaluatie-momenten (dit met het oog op een betere samenwerking tussen de overheid en de wijkbewoners).

Tabel 25. Voorwaarden voor een beleidskader

	De voorwaarden
1.	Formulering armoedebestrijdingsbeleid
2.	Formulering doelgroepenbeleid
3.	Beleidsformulering en -uitvoering op participatieve/interactieve basis met terugkoppelings-Momenten
4.	Afstoting en privatiseren door de overheid van (nog) meer uitvoerende taken
5.	Structurele samenwerking, informatie-uitwisseling, overleg, afstemming en integrale beleids-Formulering
6.	Inbedding anti-armoede-beleid in het systeem van sociale voorzieningen (DWGHZ en Verantwoordelijke eilandsdiensten)
7.	Invoering cliëntinformatiesysteem

4. Afstoting en privatiseren door de overheid van (nog) meer uitvoerende taken. De kerntaak van de overheid is het vaststellen en controleren van beleid. Uitvoerende taken kunnen worden ondergebracht bij goed functionerende NGO's, die op contractbasis via samenwerkings- contracten de werkzaamheden uitvoeren (hierbij dienen de NGO's voortdurend te worden gemonitord en geëvalueerd op hun producten en prestaties).
5. Structurele samenwerking, informatie-uitwisseling,⁶¹ overleg, afstemming en integrale beleids- formulering tussen de diensten, departementen, fondsen en stichtingen in het sociale veld. Dit zal leiden tot een verhoging van de effectiviteit, waardoor doelstellingen en beleid van de betreffende instanties beter tot hun recht komen. Verder zal dit het inzicht vergroten in bestaande activiteiten en actoren in het complexe sociale veld, waardoor signalering van (kostbare) double-ring, doorverwijzingen en afwijzingen worden vergemakkelijkt. Het heeft ook als voordeel dat beter kan worden ingespeeld op de behoeften van de doelgroep. Tot slot kunnen op basis van de continue informatiestromen activiteiten op efficiënte wijze worden gemonitord en geëvalueerd. In tabel 26 worden een aantal (niet uitputtende) mogelijke samenwerkingsverbanden gepresenteerd. Het betreffen beleids- en uitvoeringsterreinen waaronder de negen voor het onderzoek geselecteerde doelgroepen vallen.

⁶¹ Bij voorkeur in de vorm van een *out-put* gerichte periodieke rapportage.

Tabel 26. Samenwerkingsverbanden binnen verschillende sectoren

Sector	Samenwerkende departementen/ diensten
Werkgelegenheid	<i>Landsniveau:</i> Departement van Arbeid en Sociale Zaken, DepEZ, DepOS, CBS en Bureau Nationaal Jeugdbeleid (secretariaat Task Force). <i>Eilandsniveau:</i> DAZ, CES, DSZ, DEZ, Jobcenter, DOW en Selikor <i>NGO's/andere organisaties:</i> Feffik, Kamer van Koophandel, VBC, ASINA, Vakbonden, FKP, Unidat di Bario, Fesebako, ADECK, FEKOSKAN, UNDENCO, financiële instellingen, waaronder banken, OBNA, KORPODEKO, FECK en pensioenfondsen
Scholing en vorming	<i>Landsniveau:</i> Bureau Nationaal Jeugdbeleid <i>Eilandsniveau:</i> MOB (DSZ), Ban Bario Bek, CES, DJ&V, Jeugdgezondheidszorg <i>NGO's/andere organisaties:</i> Pro Alfa, Unidat di Bario, Fesebako, Raad van Kerken, Vereniging van dietisten, SIFMA, schoolbesturen en serviceclubs, Feffik
Infrastructuurele zaken	<i>Landsniveau:</i> <i>Eilandsniveau:</i> DOW, DROV en Domeinbeheer. <i>NGO's/andere organisaties:</i> Kodela, Setel, FKP, Unidat di Bario en Fesebako
Veiligheid, drugsbestrijding en verslavingszorg	<i>Landsniveau:</i> Departement van Justitie, Procureur-Generaal, Politie, Reclassering <i>Eilandsniveau:</i> DSZ en AGV <i>NGO's/andere organisaties:</i> FMA, Unidat di Bario, Fesebako, schoolbesturen en serviceclubs, Stichting Maatschappij en Politie
Huisvesting	<i>Landsniveau:</i> <i>Eilandsniveau:</i> DROV, Domeinbeheer, DOW, DSZ (afdeling daklozenzorg) en de AGV <i>NGO's/andere organisaties:</i> Drecha Kas, FKP, Unidat di Bario, Fesebako en serviceclubs
Informele sector	<i>Landsniveau:</i> Departement van Arbeid en Sociale Zaken <i>Eilandsniveau:</i> DEZ, DSZ <i>NGO's/andere organisaties:</i> KULDESPRO, Unidat di Bario, Fesebako en FEKOSKAN
Vrouwen en ontwikkeling	<i>Landsniveau:</i> DWGHZ <i>Eilandsniveau:</i> Bureau Vrouwenzaken <i>NGO's/andere organisaties:</i> Seda, Steering Committee Curaçao, Unidat di Bario, Fesebako en serviceclubs
Ouderen	<i>Landsniveau:</i> DWGHZ, Raad voor het Ouderenbeleid <i>Eilandsniveau:</i> DSZ (afdeling bejaarden), GGD, BZV, SVB/AJZ <i>NGO's/andere organisaties:</i> Kruisverenigingen, FKP, Sokudi, Unidat di Bario, Fesebako en serviceclubs
Jongeren (o.a. drop-outs en tienermoeders)	<i>Landsniveau:</i> Bureau Nationaal Jeugdbeleid, Departement van Onderwijs, Voogdijraad, G.O.G., Reclassering <i>Eilandsniveau:</i> DJV, CES, Raad voor Integraal Jeugdbeleid, Jobcenter, Bureau Vrouwenzaken <i>NGO's/andere organisaties:</i> FAJ, SIFMA, jeugdhulpverleningsinstellingen, Bos di Hubentut, Konseho di Hubentut, schoolbesturen, Unidat di Bario, Fesebako, Seda
Immigranten	<i>Landsniveau:</i> Politie, Departement van Arbeid en Sociale Zaken, DWGHZ <i>Eilandsniveau:</i> DSZ <i>NGO's/andere organisaties:</i> Unidat di Bario, Fesebako, belangenorganisaties van immigranten, Raad van Kerken en serviceclubs

6. Inbedding van het anti-armoede-beleid in het systeem van sociale voorzieningen. Dit vraagt, uiteindelijk, om één verantwoordelijke en coördinerende overheid. In het huidige regeerakkoord heeft de landelijk DWGHZ deze coördinerende taak gekregen, waarbij de uitvoeringstaken uiteraard aan het eilandelijke overheidsniveau en de particuliere sector kunnen worden gedelegeerd. De taken van dit departement en de verantwoordelijke eilandsdiensten dienen te worden verscherpt waar het gaat om armoedebestrijdingsbeleid te formuleren, te coördineren, uit te voeren via de aangewezen organisaties, te monitoren en te evalueren.
7. Invoering van een cliëntinformatiesysteem bij instellingen zoals DSZ, DAZ, Jobcenter, FMA, et cetera ten einde een beter inzicht te verkrijgen in de effectiviteit van het beleid. Doel van een dergelijk systeem is dat op de verschillende locaties waar de cliënt zich kan bevinden, de (dossier)gegevens beschikbaar worden gesteld aan de behandelaars/ hulpverleners. De cliënt kan worden gevolgd in zijn/haar ontwikkeling, op basis waarvan behandeling snel kan worden aangepast. Het systeem kan voorts statistische bewerkingen toepassen op de geregistreerde gegevens zodat een gericht onderbouwd beleid kan worden uitgewerkt, waarvan de effectiviteit meetbaar wordt gemaakt. Reda Sosial heeft de introductie van een cliëntinformatiesysteem bij de FMA onlangs goedgekeurd voor financiering.

Aanbevelingen op het gebied van werkgelegenheids- en inkomensbeleid en leefbaarheid van de wijken

Hieronder worden de concrete aanbevelingen gepresenteerd op het gebied van werkgelegenheid- en inkomensbeleid en leefbaarheid van de wijken. Na afloop van het onderzoek werden per wijk twee *workshops* georganiseerd met geïnterviewde wijkbewoners en buurtleiders, om de resultaten uit het onderzoek te systematiseren (onder andere door per probleem gezamenlijk de oorzaken en effecten aan te geven), en een inventarisatie te maken van de wensen en overwegingen ten aanzien van de voorgestelde oplossingen (aanbevelingen naar prioriteit gerangschikt). Het idee was dat wanneer de wijkbewoners de kans krijgen hun behoeften en prioriteiten aan te geven, deel te nemen aan discussies, gezamenlijk na te denken over hun eigen situatie, plannen en ideeën naar voren te brengen over hun eigen wijk, te participeren in planning, uitvoering én besluitvorming, de kans op *commitment* veel groter is voor een gezamenlijke aanpak van de genoemde problemen.

Tabel 27. Aanbevelingen op het gebied van werkgelegenheid- en inkomensbeleid en leefbaarheid van de wijken op micro- en macroniveau.

A. Werkgelegenheids-/inkomensbeleid	B. Leefbaarheid in de wijken
<i>Micro-niveau</i>	<i>Micro-niveau</i>
A.1. Bevordering van scholing en vorming op weg naar de arbeidsmarkt A.1.1. Het aanleren van beroepsvaardigheden A.1.2. Ondersteuning van beroeps cursussen	B.1. Bevordering van scholing en vorming B.1.1. Versterking van NGO's/wijkorganisaties B.1.2. Verzorgen van cursussen (o.a. budgetteren, opvoedingsvoorlichting, volwasseneneducatie) B.1.3. Stimulering van recreatieve activiteiten B.1.4. Ondersteuning van na-schoolse opvang
A.2. Stimulering van kleine economische activiteiten A.2.1. Bevordering van het micro- en kleinbedrijf	B.2. Verbetering van de veiligheid in de wijk B.2.1. Straatverlichting B.2.2. Informatieverstrekking over preventieve veiligheidsmaatregelen B.2.3. Invoering van een buurtwachtstelsel
A.3. Ondersteuning van de informele sector A.3.1. Versterking van de organisatiegraad A.3.2. Training, scholing en cursussen	B.3. Optimalisering van de verslavingszorg B.3.1. Walk-in B.3.2. Informatieverstrekking B.3.3. Opvang verslaafden vanuit de wijk
	B.4. Verbetering van de woonomstandigheden B.4.1. Woningverbetering
<i>Macro-niveau</i>	<i>Macro-niveau</i>
A.4. Herstructurering van de sociale zekerheid A.4.1. Aanpassing van de AOV-uitkering A.4.2. Aanpassing van de onderstanduitkering	B.5. Verbetering van de wijkvoorzieningen (sociaal, organisatorisch en fysiek) B.5.1. Verbetering van de informatievoorziening
A.5. Structurele bevordering van de werkgelegenheid A.5.1. Banenpools/ opleiding-plus-baangarantie A.5.2. Wetgeving/ technisch-financiële steun aan het micro- en kleinbedrijf A.5.3. Aantrekken van investeerders	B.6. Verbetering van de veiligheid in de wijk B.6.1. Invoering van een ☐ Lik-op-stuk-beleid ☐ B.6.2. Decentralisatie van politie-activiteiten naar de wijken B.6.3. Strengere straffen op handel in drugs
	B.7. Onderwijs B.7.1. Leerplichtwet: verbetering van de inspectie en controle B.7.2. Verbetering van het contact tussen ouders en scholen B.7.3. Na-schoolse opvang

De bewoners van de vier wijken gaven duidelijk aan dat stimulering van de werkgelegenheid en verbetering van de leefbaarheid van de wijken de belangrijkste prioriteiten zijn ter verbetering van hun situatie. Zoals in tabel 27 wordt weergegeven, wordt gepleit voor acties op verschillende terreinen, zowel op wijkniveau (micro-niveau) als op overheidsniveau (macro-niveau).

A. Werkgelegenheids- en inkomensbeleid

Micro-niveau

Uit het onderzoek blijkt dat, met uitzondering van degenen die actief zijn in de informele sector en de ouderen, gebrek aan (voldoende) werk een gezamenlijk kenmerk van de respondenten van alle doelgroepen is. De vraag waarom zij geen of onvoldoende inkomen hebben, wordt door het gros van de respondenten beantwoord met: “Er is geen werk.” De scholingsgraad van de respondenten is over het algemeen zeer laag, hetgeen de toegang tot de arbeidsmarkt bemoeilijkt,⁶² iets wat de bewoners zelf aangeven.

Verder voeren volgens een aantal respondenten (illegale) buitenlanders werk uit, waarvoor voldoende gekwalificeerde autochtonen beschikbaar zijn. Verschillende respondenten geven aan dat er sprake is van oneerlijke concurrentie op de arbeidsmarkt door immigranten. Anderzijds, wordt de boodschap *E yu di Kòrsou no ke traha* (de Curaçaoënaar wil niet werken), in ieder geval niet tegen de lage lonen waarvoor de buitenlanders bereid zijn te werken, door menigeeen benadrukt.

Een algeheel plan ter bestrijding van de werkloosheid zal weinig soelaas bieden. De verschillen tussen sommige doelgroepen zijn daar immers te groot voor. Daarnaast vallen verschillende respondenten in meerdere doelgroepen, waardoor de grenzen tussen de doelgroepen vervagen en aldus prioritering van doelgroepen niet wordt vergemakkelijkt. Maatwerk is dus geboden, waarbij criteria voor de doelgroepen geformuleerd worden om de kansen op het voltooien van een opleiding of de kansen op de arbeidsmarkt te vergroten. Te denken valt aan: de mate van alfabetisering, leeftijd, opleiding, werkervaring, het al dan niet verslaafd zijn, de mate van motivatie, et cetera.

⁶² Dit wordt ook bevestigd door Verton Advies N.V. (1998) in het onderzoek naar de *mismatch* tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

A.1. Bevordering van scholing en vorming op weg naar de arbeidsmarkt

A.1.1. Het aanleren van beroepsvaardigheden

Het betreffen hier vaardigheden om de arbeidsmarkt te kunnen betreden: de juiste discipline (het arbeidsethos), de gewenste sociale vaardigheden, de noodzakelijke taalvaardigheden en de basale vaardigheden zoals schrijven en rekenen. Hierbij wordt:

- Ondersteuning van de *Speransa pa Desempleado* (SpD/Feffik) aanbevolen (gezien het pakket dat zij de cursisten biedt en het enthousiasme waarmee wijkbewoners over de aangeboden cursussen van de SpD en het nut hiervan spreken);
- Gepleit voor uitvoering van de volgende componenten voor een programma: het opstarten van werkprojecten op scholen (wat een aanpassing van het huidige curriculum vergt), het stimuleren van samenwerking, het organiseren van bezoeken aan bedrijven voor jongeren; arbeidskrachten/ambtenaren op scholen laten vertellen over hun werk, duaal leren, campagnes via de media en de ouders om de jongeren te motiveren naar school te gaan, een beroep te leren, hard te werken, aan een verbetering van de eigen toekomst op Curaçao te werken, et cetera.

A.1.2. Ondersteuning van beroeps cursussen

Het betreft hier ondersteuning van beroeps cursussen op weg naar de arbeidsmarkt (leren van een vak). De wijkbewoners hebben aangegeven dat belangstelling bestaat voor de volgende beroepen (waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen mannen en vrouwen):

In tabel 28 staan de voorkeuren voor scholing, zoals door de bewoners zelf tijdens het onderzoek naar voren werden gebracht. Dit sluit niet uit dat mannen of vrouwen aan andere cursussen zouden kunnen deelnemen. Dit zou kunnen worden georganiseerd via Feffik, DSZ, scholen, buurtcentra en andere organisaties/instellingen.

Tabel 28. Voorkeuren voor beroepsscholing

Mannen		Vrouwen
- Loodgieterij	- Metselen	- Verpleging
- Kleermakerij	- Lassen	- Koken
- Schoenmakerij	- Constructie	- Naaien
- Tuinwerk	- Tegelzetten	- Toerisme/horeca
- Timmeren	- Sportleiderschap	- Kapstervaardigheden
- Schilderen		- Maatschappelijk werk

A.2. Stimulering van kleine economische activiteiten

A.2.1. Bevordering van het micro-en kleinbedrijf⁶³

Ter bevordering van de werkgelegenheid valt te denken aan programma's ter bevordering van het klein- en microbedrijf. Hierbij dienen de volgende aspecten te worden bestudeerd:

- Langdurige programma's waar de meeste overheden in Latijns-Amerika sinds de crisis van de jaren tachtig als actieve promotor, donor en mede-uitvoerder zijn opgetreden, functioneren meestal in de vorm van *Public-Private Partnership* tussen overheden, particulier initiatief en het NGO-circuit. De grotere eiland-economieën in de Caraïben, die zich geconfronteerd zagen met grootschalige armoede, hebben op dit gebied ervaringen opgedaan.⁶⁴
- De meeste grotere bilaterale donoren, multilaterale banken zoals de Wereldbank en de IDB, en VN-organisaties zoals de ILO en het UNDP hebben hier de laatste twintig jaren ervaringen mee opgebouwd. Deze ervaringen zijn over het algemeen uitstekend gedocumenteerd en kunnen in de formulering van een Curaçaos programma onmiddellijk worden ingepast.
- Goede afstemming dient plaats te vinden met bestaande initiatieven, zoals het door de Europese Unie gefinancierde programma *Small Enterprise Stimulation Program for the Netherlands Antilles* (SESNA), de Subsidieregeling Management Ondersteuning Kleinbedrijf (SMOK) en de *Training Grant Scheme*, initiatieven van DEZ, FECK (*Fundashon Empresanan Chiki di Korsou*) en ADECK (*Asociashon di Empresanan Chiki di Korsou*) en de Maduro & Curiel's Bank (*Maishi Chiki*) om doublures te voorkomen.

A.3. Ondersteuning van de informele sector

A.3.1. Versterking van de organisatiegraad

Op wijkniveau dienen associaties te worden gevormd van informele ondernemers/personen werkzaam in de informele sector om samenwerking en informatie uitwisseling te stimuleren. Een hiertoe uitgeruste NGO zou de associaties op verschillende wijzen kunnen ondersteunen, bijvoorbeeld door:

- Een trainingsbehoefte-onderzoek uit te voeren onder de informele ondernemers, op basis waarvan een gepast trainingspakket kan worden samengesteld;

⁶³ Onder micro-bedrijf wordt een bedrijf verstaan met maximaal vijf personen. In een kleinbedrijf werken niet meer dan tien personen (volgens de definitie, zoals gebruikt in het SESNA).

⁶⁴ Uitstekende programma's met (eiland)brede dekking zijn aan het begin van de jaren negentig tot ontwikkeling gebracht in de Dominicaanse Republiek en in Jamaica.

- PR-activiteiten (bijvoorbeeld in een buurtblad) om de diensten/producten van informele ondernemers te coördineren;
- Uitwisselingen tussen informele ondernemers voor wat betreft kwaliteit, verpakking, tips, et cetera te stimuleren;
- Bedrijfsbezoeken te organiseren; en
- Aansluiting te vinden bij een micro-spaar en kredietsysteem.

A.3.2. Training, scholing en cursussen

Hieronder wordt verstaan:

- Het reeds genoemde trainingsbehoefte-onderzoek onder de informele ondernemers in de vier wijken;
- De samenstelling van een toegespitst trainingsprogramma op basis van de uitkomsten hiervan; en
- Het opstarten van een pilot-project "management cursussen" zou als onderdeel van het schoolcurriculum van de basis- en middelbare school kunnen worden gegeven, opdat kinderen bekend worden gemaakt met de ondernemersvaardigheden en -mentaliteit (men kan denken aan het "winkeltje spelen" met kleine kinderen, het onderwijzen in het doen van kostprijs- berekeningen, klantvriendelijkheid bij oudere kinderen, et cetera). Dit geldt ook voor de ondersteuning van het micro-en kleinbedrijf.

Macro-niveau

In het eilandelijk Bestuursakkoord 1999-2003, *Pa boltu e timon; 5 juli 1999*, is verwoord dat economische groei noodzakelijk is om de armoede te bestrijden en om banen te creëren. In dit akkoord wordt speciale aandacht gevraagd voor onder andere de volgende doelgroepen: ouderen, jongeren, vrouwen, werklozen, in woningnood verkerenden, verslaafden en migranten. Deze doelgroepen komen overeen met de voor dit onderzoek geselecteerde doelgroepen.

A.4. Herstructurering van de sociale zekerheid

A.4.1./A.4.2. Aanpassing van de AOV-uitkering en de onderstanduitkering

Een herstructurering van het sociale zekerheidsstelsel wordt aanbevolen, waarbij onder andere bedoeld wordt een structurele aanpassing van de AOV en een toepassing van een inflatiecorrectie / indexering op het onderstandsbedrag.

A.5. Structurele bevordering van de werkgelegenheid

A.5.1. Banenpools/ opleiding-plus-baangarantie

Op macro-niveau dienen maatregelen te worden genomen ter structurele bevordering van de werkgelegenheid (met name voor jongeren gezien de hoge jeugdwerkloosheid en daarbinnen de *drop-outs*). Dit kan onder andere door invoering van:

- Banenpools;
- Een opleiding-plus-baangarantie-plan;
- Een uitzendnetwerk (bijvoorbeeld in de schoonmaakbranche);
- Werkgelegenheidsprogramma's voor jongeren in de bouw van woningen, wijken, de zorg voor ouderen, bewaking, et cetera; en
- Een buurtwachtsysteem (zie ook B.2.3)

De nadruk in een werkgelegenheidsprogramma zal vooral moeten liggen op lange termijn beroepsgerichte bij- en omscholingsprogramma's en de ondersteuning van leerlingstelsels,⁶⁵ om uiteindelijk de toegang tot de arbeidsmarkt te verbeteren. Aangezien de industriële sector relatief gezien kleiner wordt, dient aandacht te worden besteed aan onderwijsrichtingen in de dienstverlening (toerisme, bankwezen, computergebruik, et cetera) naast de meer technische richtingen.

A.5.2. Wetgeving/technisch-financiële steun aan het micro- en kleinbedrijf

Op beleidsniveau is het van belang dat een gepast beleid voor de informele sector wordt geformuleerd.

⁶⁵ Hiertoe dient allereerst op reguliere basis een marktonderzoek te worden gedaan, opdat aansluiting voor de jongeren op de arbeidsmarkt gewaarborgd is. Hiervoor is ook een gestructureerd overleg gewenst tussen werkgevers en beroepsopleidingsinstellingen, zoals de Feffik, evenals een continue afstemming tussen het regulier onderwijs en de arbeidsmarkt. Afspraken dienen te worden gemaakt met werkgevers om een vast aantal plaatsen open te stellen voor jongeren. De diploma's die de jongeren ontvangen dienen erkend te worden en er dient een evaluatie van de in- en uitstroom van studenten plaats te vinden.

A.5.3. Aantrekken van investeerders

Buitenlandse investeerders aantrekken, impliceert de aantrekkelijkheid van de Curaçaose economie te vergroten. Hiervoor wordt aanbevolen om: de rente te verlagen, de criminaliteit te reduceren, vestigingsprocedures/douane formaliteiten te versimpelen, arbeidswetgeving te flexibiliseren, een gunstig belastingklimaat te introduceren, evenals privatiseringen door te voeren, de *commitment* van de overheid te vergroten, het arbeidsethos te verhogen, et cetera.

B. Leefbaarheid in de wijken

Uit het onderzoek is gebleken dat ook prioriteit dient te worden gegeven aan verbetering van de leefbaarheid in wijken. Hieronder worden maatregelen gepresenteerd die niet direct gerelateerd zijn aan de bestrijding van de armoede in de wijken, maar eerder aan de verbetering van de leefbaarheid.

Micro-niveau

B.1. Bevordering van scholing en vorming

B.1.1. Versterking van NGO's/wijkorganisaties

Zoals gebleken is uit hoofdstuk twee van dit rapport, kampt een groot aantal uitvoerende NGO's met een gebrek aan institutioneel kader en managementvaardigheden van bestuurders en een tekort aan vrijwilligers. NGO's behoeven verder doorgaans substantiële versterking met betrekking tot de definitie van de functies en taken binnen de NGO, de supervisie hiervan, besluitvorming, financieel management (inclusief het mobiliseren van financiële en *human resources* voor projecten) en effectieve planning. De (praktische) samenwerking, afstemming en uitwisseling tussen NGO's/stichtingen onderling, kan verbeterd worden. Er is nauwelijks overleg tussen de centrale en lokale overheden en wijkorganisaties met betrekking tot beleid. In dit kader wordt een programma voorgesteld ter versterking en professionalisering van een aantal uitvoerende NGO's, opdat zij effectieve motoren worden in sociale ontwikkeling en veranderingen binnen de samenleving te weeg kunnen brengen. Gedacht wordt aan een (nader) te formuleren programma van trainingen/cursussen,⁶⁶

⁶⁶ Het belangrijkste doel van de training is het basale organisatorische en management niveau van de stafleden van de geselecteerde NGO te verhogen en de rol en taken van NGO's als instrumenten in ontwikkelingsactiviteiten te verduidelijken. Voorgesteld wordt om de volgende drie typen trainingen te geven:

- intern management (in het bijzonder financieel en *human resource* management, project management, *accountability*,

hands-on assistance / counselling van de NGO's⁶⁷ en adviesverlening,⁶⁸ uitgevoerd door een aan te stellen NGO-adviseur.

Voor het versterken van de wijkorganisaties, dient een professionele kracht te worden aangetrokken, die full-time verantwoordelijk is voor de uitvoerende activiteiten binnen de wijkorganisatie/ buurtcentrum. Deze persoon coördineert de activiteiten, schakelt waar nodig vrijwilligers in. Hij/zij wordt afgerekend op de *output* die wordt geleverd. Voorts dient het bestuur van de wijkorganisatie te worden getraind op bestuursvaardigheden, planning, et cetera. Deze persoon dient gedetacheerd te worden bij de dienst JV&D en voor de eerste drie jaren ten laste te komen van het Rede Sosial-budget. In de voorafgaande hoofdstukken is aan de orde gekomen het thema van de gelatenheid van veel bewoners, hun moedeloosheid en apathie.⁶⁹ Het blijkt moeilijk buurtbewoners te mobiliseren voor activiteiten die ontwikkeling van de wijk of de bewoners aangaan.⁷⁰

Ook het mobiliseren van vrijwilligers is een niet te verwaarlozen aspect. Mobilisatie kan (volgens de wijkbewoners) worden aangemoedigd door:

- Het verstrekken van informatie over activiteiten, waarvoor vrijwilligers worden gezocht. Het idee van de bewoners is dat pas op een constructieve wijze een bijdrage kan worden geleverd als de vrijwilliger enige vorming/training heeft ge-

monitoring/evaluatie);

- extern management (in het bijzonder netwerken, veldcoördinatie en verbetering van de relatie GO's en andere NGO's); en
- strategische ontwikkeling, dus zaken als doelstelling, identiteit, strategie, systemen, groei en structuur van de NGO, identificatie van beperkingen, selectie van strategieën en middelen, creatie van condities om te reageren op toekomstige ontwikkelingen, et cetera.

⁶⁷ Tijdens de *counselling on-the-job* (op basis van geïdentificeerde problemen) krijgen de NGO's de mogelijkheid nieuwe (participatorische) benaderingen te bediscussieren. Zij dienen verder gecontroleerd te worden op de kwaliteit van hun product. Tevens worden de NGO's gecoacht in het toepassen van nieuwe vaardigheden en kennis.

⁶⁸ Als onderdeel van het programma krijgen de NGO's de mogelijkheid een armoedebestrijdings *pilot-project* uit te voeren om de nieuwe vaardigheden direct in praktijk te brengen. De projectvoorstellen dienen wel te voldoen aan een aantal nader vast te stellen criteria. De NGO kan van start gaan met de uitvoering van een *pilot-project*, zodra het voldoet aan de capaciteitscriteria om een project uit te voeren. De NGO-adviseur zal de uitvoering van het project moeten begeleiden/adviseren.

⁶⁹ Velen verklaren dit knelpunt door te verwijzen naar de vele beloftes die er de afgelopen jaren zijn gedaan door politici, overheidsdiensten en NGO's, maar die vaak niet zijn nagekomen. De wijkbewoners zijn dergelijke beloftes beu en wachten op het moment dat daadwerkelijke actie ondernomen wordt. Een andere uitleg voor de moeilijke mobilisatie is de sociaal-economische situatie die de problematiek op het eiland nog complexer maakt en het vertrouwen van niet alleen investeerders, maar ook van de Antillianen zelf ontnemt (dit blijkt des te meer uit het krantebericht dat afgelopen jaar reeds 11.000 Antillianen het eiland hebben verlaten op zoek naar meer perspectief en stabiliteit). Daarbij kampen verschillende wijkorganisaties met dussdanige problemen dat een goede mobilisatie van de wijkbewoners moeilijk is. Verder is participatie in het algemeen een bewustwordingsproces, dat niet van de één op andere dag plaats kan vinden. Ook is de moeizame mobilisatie volgens sommigen een mentaliteitskwestie. Men stelt zich dan ook in het algemeen afwachtend op. Ten slotte brengen de wijkleiders naar voren dat de Curaçaoenaar niet gewend is persoonlijke problemen met anderen te bespreken, en dus niet snel deel zal nemen aan een bijeenkomst in het kader van armoedebestrijding.

⁷⁰ Reda Sosial heeft recent het projectvoorstel *Ban logra mas moveshon ku formashon van Unidat di Bario, Kultura Propio* en de Stichting Vormingscentrum voor Jeugd welzijnswerk, met medeweten van Fesebako en de dienst Jeugd en Volwasseneneducatie goedgekeurd. Dit project behelst deskundigheidsbevordering door middel van kadertraining /vormingscursus van bestuurders van wijk/buurtorganisaties. Dit project zal starten in Soto/Barber, Otrobanda en Rooi Santu en in een tweede fase ook in Brievengat, Rancho, Zuid-Bonam en Seru Grandi.

volgd. Zo kunnen lezingen en/of cursussen worden georganiseerd over bijvoorbeeld drugsverslaving (door de straathoekwerkers van de FMA bijvoorbeeld) over de aanpak, de gevaren en risico's, de oorzaken en gevolgen, opdat de potentiële vrijwilliger weet wat hem of haar te wachten staat. Informatie dient voorts op allerlei creatieve wijzen te worden verspreid: via een nieuwsbrief, huisbezoeken, pamfletten, et cetera;

- Migranten dienen meer te worden benaderd voor de wijkgerichte activiteiten, enerzijds om hen meer te betrekken bij de wijk, anderzijds om een groter reservoir aan vrijwilligers te verkrijgen; en
- De beschikbare vrijwilligers dienen per wijk te worden geregistreerd. Ook is het mogelijk dat de *Unidat di Bario* een zogeheten vrijwilligerscentrale bijhoudt.

B.1.2. Verzorgen van cursussen

Uit de interviews en de *workshops* is gebleken dat behoefte bestaat aan de volgende cursussen:

- Budgetteren;⁷¹
- Volwasseneneducatie voor tienermoeders, *drop-outs*, vrouwen (ondersteuning van *Pro Alfa*);⁷²
- Opvoedingsondersteuning in de achterstandwijken (te denken aan de programma's van SIFMA);
- Sporttherapie;
- Speltherapie voor kinderen uit sociaal zwakkere milieus (van groot belang voor de continuïteit van deze therapie is dat er follow-up plaats vindt van deze therapie in de vorm van een "ketenzorg").

⁷¹ Velen hebben verwezen naar de cursus *Salba bo potmoni i para riba bo mes pia*, destijds verzorgd door Seda. Aanbevolen wordt deze cursus in de vier wijken op te starten. Deze kan in buurtcentra of kerken worden gegeven.

⁷² Reda Sosial heeft de stichting *Pro Alfa* reeds financieel ondersteund, maar deze ondersteuning zou kunnen worden uitgebreid.

B.1.3. Stimulering van recreatieve activiteiten

Zodra wijkorganisaties versterkt zijn (veel buurtcentra zijn qua fysieke infrastructuur zeer goed uitgerust) en vrijwilligers gemobiliseerd, kunnen activiteiten voor de jeugd en ouderen worden georganiseerd. De jeugd geeft aan behoefte te hebben aan activiteiten op het gebied van sport en dans. Huiswerkbegeleiding en vormingsactiviteiten worden door de wijkleiders genoemd (leren filmen, tekenen, natuur, dans, et cetera). Voor ouderen kunnen recreatieve activiteiten georganiseerd worden. Zij kunnen ook worden ingeschakeld bij de oppas van kinderen van werkende moeders.

B.1.4. Ondersteuning van na-schoolse opvang

Ook valt te denken aan een grootschaliger en gedifferentieerd systeem van naschoolse opvang, in nauwe samenwerking met de scholen.⁷³ Uit hoofdstuk 4 valt een grote en waarschijnlijk eilandbrede behoefte aan na-schoolse opvang op te maken. Een programma met een perspectief van een vijf of tienjarige financiering biedt de mogelijkheid van een gedifferentieerder aanbod, een professionelere opzet en vergroting van de kans op massale impact van de programma's, met name op de jeugd. Daarnaast is het denkbaar dat vanwege het gebruik van de scholen in de middaguren, de criminaliteit (lees: inbraken) op de scholen zal verminderen. In de avond zouden de schoollokalen kunnen worden gebruikt voor beroepstraining ten behoeve van jongeren en volwassenen.

Dit systeem van na-schoolse opvang zou kunnen worden gecombineerd met een aantal andere zaken die voor de wijkbewoners van groot belang zijn. Bijvoorbeeld: het betrekken van jongeren bij het schoonmaken van de wijken. (Dit is een goedkope manier om de buurt schoon te houden, een manier om *team-spirit* onder de jongeren te bevorderen, een manier om jongeren meer te betrekken bij het wijkgebeuren en hun de mogelijkheid te geven de eigen wijk beter te leren kennen).

⁷³ Op dit terrein wordt met financiering van Reda Sosial sinds 1998 op zestien scholen het programma 'na-schoolse opvang' uitgevoerd. Er blijkt een enorme behoefte te zijn aan uitbreiding van het aantal participerende scholen.

B.2. Verbetering van de veiligheid in de wijk

B.2.1. Straatverlichting

De respondenten benadrukken het belang van uitbreiding van straatverlichting in de wijk ter preventie van de toenemende criminaliteit in de wijken.

B.2.2. Informatieverstrekking over preventieve veiligheidsmaatregelen

Door de wijkbewoners zijn deze relatief snel uitvoerbare acties genoemd:

- Het vergroten van de sociale controle (nummerborden voor elkaar noteren, belsysteem, buurtwachten), gecoördineerd vanuit de buurtcentra;
- De verspreiding van folders met informatie over preventiemaatregelen in de wijk; en
- Projecten via de wijkorganisatie ter verbetering van de acceptatie van migranten. (Veel criminaliteit komt voort uit problemen tussen residenten en immigranten, aldus de respondenten).

B.2.3. Invoering van een buurtwachtstelsel

Betaald organiseren van bewaking in de wijken of via een buurtwacht systeem als werkgelegenheidsproject (zie ook A.5.1.).

B.3. Optimalisering van de verslavingszorg

Een ondersteuningsprogramma ten behoeve van de verslavingszorg en in het algemeen een alerte opstelling ten aanzien van de drug-problemen is belangrijk. Het feit dat zoveel verslaafden op het eiland nu al zichtbaar aanwezig zijn, vraagt om een integrale aanpak. De FMA zou hierbij een belangrijke rol kunnen vervullen.

B.3.1. Walk-in

De bouw van een walk-in voor drugsverslaafden is gewenst. Bestaande voorstellen dienen te worden uitgewerkt.

B.3.2. Informatieverstrekking

Ook informatieverstrekking in de wijken is nodig over bestaande afkickcentra, evenals verlening van begeleiding naar deze centra toe.

B.3.3. Opvang van drugsverslaafden vanuit de wijk

Uit de *workshops* bleek dat drugsverslaafden, vanuit de wijkorganisaties, de eigen

omgeving, kunnen worden opgevangen. Hierbij is ondersteuning van FMA en vrijwilligers noodzakelijk.

B.4. Verbetering van de woonomstandigheden

B.4.1. Woningverbetering

Voor wat betreft de gebrekkige huisvesting wordt voorgesteld de verschillende woningverbeteringsprogramma's te stimuleren door het verstrekken van subsidies. Bij de woningverbetering kunnen door de opdrachtgevers aan de uitvoerders eisen gesteld worden dat tenminste een percentage van de mensen die meewerken aan de woningverbetering uit de wijk zelf komen en werkzoekend zijn.

Macro-niveau

B.5. Verbetering van de wijkvoorzieningen (sociaal, organisatorisch en fysiek)

B.5.1. Verbetering van de informatievoorziening

Om tegemoet te komen aan het probleem van gebrekkige informatie in de wijken, wordt voorgesteld dat:

- Instanties zoals onder andere Feffik, DSZ, GGD en FKP in de buurtcentra informatie verstrekken over mogelijke hulpverlening, de rechten en plichten van de burgers;⁷⁴
- Ook persoonlijke begeleiding van enkele personen mogelijk wordt gemaakt; en
- In de buurtcentra brochures voorhanden zijn en informatie-avonden worden georganiseerd.

B.6. Verbetering van de veiligheid in de wijk

B.6.1. Invoering van 'Lik-op-stuk-beleid'

Zoals menig een in de wijken heeft benadrukt, baart de toenemende criminaliteit en drugsgebruik-en handel veel zorgen. Invoering van een "lik-op-stuk-beleid" en strengere straffen wordt door velen als noodzakelijk beschouwd. Verder acht men meer aandacht vanuit de scholen en de media voor preventie van drugsgebruik.

⁷⁴ DSZ heeft bij voorbeeld met het project *Ban Bario Bek* een eerste begin gemaakt met het naar de wijken decentraliseren van advies- en afhandeling-bureaus in de verschillende delen van Curaçao. Voorzien wordt in zes van zulke vestigingsplaatsen. In goed overleg zouden coördinatie-afspraken met meerdere diensten en departementen kunnen worden gemaakt.

B.6.2. Decentralisatie van politie-activiteiten naar de wijken

Voor wat betreft de genoemde behoefte aan meer bewaking, beveiliging en controle in de wijken dient het de politie mogelijk te worden gemaakt om :

- Meer de wijken in te gaan (decentralisatie);
- Razzia's te houden in bepaalde wijken; en
- Af te stemmen op en meer samen te werken met de VKC (Vrijwilligers Korps Curaçao) en het TAM (Toekomstplan Antilliaanse Militie), et cetera.

Dit kan aansluiten bij het recente initiatief van de politie om acht wijkteams te operationaliseren (Amigoe 2-10-1999).

B.6.3. Strengere straffen op handel in drugs

Veel respondenten gaven aan dat om de handel in drugs terug te dringen er strengere straffen aan de grote drugshandelaren toebedeeld moeten worden. Dit vereist dus een aanpassing van de wetgeving en het justitiële apparaat.

B.7. Onderwijs

B.7.1. Leerplichtwet: verbetering van de inspectie en controle

- Gepleit wordt voor een betere inspectie en controle. De controle-mechanismen die momenteel worden gehanteerd, dienen ook daadwerkelijk te worden benut. (Men noteert de jongeren bijvoorbeeld bij afwezigheid, maar onderhoudt hierover nauwelijks contact met de ouders en de jongeren zelf).
- Hieraan gekoppeld wordt betere opvoedingsvoorlichting via de media, scholen en de buurtcentra voorgesteld. (Hierbij wordt gedacht aan de programma's van SIFMA).

B.7.2. Verbetering van het contact tussen ouders en scholen

Door de respondenten in de doelgroep *drop-outs* werd duidelijk naar voren gebracht dat zij een actieve rol zien weggelegd voor de hoofden van scholen om contact op te nemen en te onderhouden met de ouders van de scholieren. Dit zou niet alleen tot ouderavonden beperkt moeten blijven.

B.7.3. Na-schoolse opvang

Reeds eerder is onder micro-niveau ingegaan op uitbreiding van de na-schoolse opvang. Het is echter een taak van de overheid om zorg te dragen voor de na-schoolse opvang op continue basis.

Ontwikkelingssamenwerking: programma's op de lange termijn

Armoedebestrijding is een lange termijn proces en noodzaakt tot *commitment* voor jaren. Het zal duidelijk zijn dat de moeilijke situatie waarin Curacao momenteel verkeert niet in drie jaar tijd opgelost kan worden.

Voorgesteld wordt om binnen de ontwikkelingssamenwerking met Nederland prioriteiten te definiëren en vervolgens criteria uit te onderhandelen. Voor de komende vijf tot tien jaar zou men op het gebied van armoedebestrijding de voorkeur dienen te geven aan de volgende velden:

- I Programma's ter verbetering van de leefbaarheid van de wijken, waarmee een aanval zou worden ingezet op het fenomeen van verloedering van een deel van de Curaçaose wijkgemeenschappen.
- II Ook valt te denken aan een grootschaliger en gedifferentieerd systeem van naschoolse opvang, in nauwe samenwerking met de scholen. Een programma met een perspectief van een vijf of tien-jarige financiering biedt de mogelijkheid van een gedifferentieerder aanbod, een professionelere opzet en vergroting van de kans op massale impact hiervan, met name op de jeugd. Daarnaast is het denkbaar dat vanwege het gebruik van de scholen in de middaguren, de criminaliteit (lees: inbraken) op de scholen zal verminderen.
- III Op het brede terrein van de jeugdzorg is de noodzaak van een lange termijn programma met differentiatie voor verschillende categorieën deelnemers (jongens en meisjes, probleemjongeren, *drop-outs*, tienermoeders, jonge moeders aan het hoofd van een één-ouder-gezin, de 'jongeren onder de boom', et cetera) onbetwistbaar.
- IV Een ondersteunings-programma ten behoeve van de verslavingszorg en in het algemeen een alerte opstelling ten aanzien van de drug-problemen is een ander saillant aandachtspunt. De fysieke situatie van het Curaçaose kustgebied, de nabijheid van grote drug-producerende economieën in de regio, de ruime lokale bevoorrading en de lage lokale marktprijs van coca en *crack* zijn factoren, die het bestrijden van drugsgebruik er niet makkelijk op maken. Maar het feit dat zoveel verslaafden op het eiland nu al zichtbaar aanwezig zijn, vraagt om een integrale aanpak.

Ontwerp en uitvoering van anti-armoede-beleid op Curaçao en in de Nederlandse Antillen kunnen, afgezien van de specifieke vorm en inhoud, aanzienlijk adequater dan de in hoofdstuk 2 geschetste praktijk tot stand komen, door samenwerkende overheden en donoren. In de praktijk zal dit neerkomen op:

- (1) Het op basis van prioriteiten werken met lange termijn programma's (vijf tot tien jaar), waarbij zwaar wordt ingezet op de minst gecompliceerde uitvoeringsstructuur.

- (2) Periodiek overleg en gezamenlijke prioriteitsstelling tussen de belangrijkste donoren.
- (3) Overleg tussen de drie overheden, waarmee de Curaçaose economie en samenleving binnen het rijksverband te maken heeft, te weten: het Bestuurscollege van het Eilandgebied Curaçao, de regering van de Nederlandse Antillen en de Nederlandse overheid, in het bijzonder BZK.
- (4) Gezamenlijke formulering van de anti-armoede-programma's na het vaststellen van de prioritaire sectoren, waarop anti-armoedebeleid tot stand zal worden gebracht.
- (5) Gezamenlijke financiering van lange termijn anti-armoede-programma's, waarin de verschillende overheden naar vermogen een bijdrage leveren met financiële en personele middelen (dat wil zeggen het inzetten van competente leden van de publieke sector op terreinen van haar kern-deskundigheid).
- (6) Gezamenlijke uitvoering en monitoring van de te entameren anti-armoede-programma's en gezamenlijk periodiek overleg tussen de betrokken overheden.

Indien de drie overheden (Nederland, de Nederlandse Antillen en Curaçao) akkoord kunnen gaan met bovenstaande programma's en overeenstemming bereiken over langdurige samenwerking, financiering en institutionele en administratieve ondersteuning, dan zouden op zeer korte termijn identificatie-studies, gevolgd door diagnoses van de exacte uitvoeringsstructuur, formuleringsmissies - één voor elk van de lange-termijn-programma's - kunnen worden gelanceerd. Elk van deze programma's zou uiteraard vergezeld moeten worden door een programma-beleidskader, een uitvoeringsplan voor de bestaande instellingen, een samenwerkingsplan voor departementen, diensten en niet-overheidsgebonden instellingen. In alle gevallen wordt ervan uitgegaan dat één instelling de trekkersrol vervult bij de samenwerkingsrelatie met de overheden en het financieringsritme.

Het uitvoeringskader

In juni 1999 heeft de Commissie Nationaal Herstelplan⁷⁵ haar rapport gepresenteerd. In dit rapport wordt het formuleren van een ‘flankerend beleid’ aanbevolen. Gesteld wordt dat ‘De ruimte die in het budget zal ontstaan in het jaar 2000, zal de overheid eindelijk in staat stellen om de sociale infrastructuur te verbeteren. Het zal bijvoorbeeld mogelijk worden om wijkverbeteringsprojecten op een grotere schaal uit te voeren.(...) Eveneens zullen er fondsen zijn voor het inhalen van achterstallig onderhoud in wegen en gebouwen. Dit zal op zijn beurt een boost geven aan het wijkgebeuren. Het ligt in de bedoeling dat de wijkorganisaties, die steeds professioneler zullen worden ingericht, steun krijgen in het opzetten van op maat gesneden programma’s voor de verschillende bario’s. (...) Ook de resultaten van het Armoedebestrijdingsonderzoek zullen meegenomen moeten worden bij het ontwerpen van plannen voor verbetering van de sociale infrastructuur van ons land. Reda Sosial is een belangrijke instelling die voor een groot gedeelte van het flankerend beleid kan worden ingezet. Door de ervaring die zij de afgelopen periode hebben opgedaan is zij momenteel de meest aangewezen instelling om grotere projecten op dit beleid uit te voeren.’ (Commissie Nationaal Herstelplan 1999: 48 - 49).

In aansluiting op het bovenstaande wordt voorgesteld dat Reda Sosial, dat het initiatief genomen heeft het armoedebestrijdingsonderzoek te entameren, de rol krijgt van trekken bij het opstellen van de overall-planning en de opstart van het programma.

Het zal hier moeten gaan om gecoördineerde actie tussen overheid en particuliere sector, waarbij de uitvoeringsprincipes zijn: (1) een integrale benadering van de problemen; (2) het wijk/district gebonden karakter van de interventie-acties; (3) een (hernieuwde) samenwerking tussen alle bestaande initiatieven, publiek en privaat; en (4) het opzij zetten van beperkende regelgeving en bureaucratische procedures, maar wel het afleggen van een open verantwoording over het handelen.

Er dient een actie-plan te worden gelanceerd (niet alleen voor Reda Sosial maar voor alle instanties die op micro-niveau werkzaam zijn), waarvan de uitvoering met onmiddellijke ingang ter hand kan worden genomen.

Begin 2000 zal de uitvoering van enkele aanbevelingen van start gaan in de vier *pilot*-wijken (de hiervoor genoemde onderzoekswijken). Voor deze implementatie, coördinatie en monitoring wordt door Reda Sosial een projectmanager aangesteld die, in samenwerking met een per wijk te installeren projectgroep - bestaande uit een projectleider en in totaal drie vertegenwoordigers uit eilandsdiensten en NGO’s-zorg zal dragen voor de uitvoering van de verschillende programma-onderdelen. Elke

⁷⁵ De Commissie Nationaal Herstelplan bestond uit Dr. E.D. Tromp, Ir. G. Wawoe en I. de Windt RA.

projectgroep wijst een projectleider aan, afhankelijk van de aard van het project dat wordt uitgevoerd. Zodra de projectgroepen per wijk door het Bestuurscollege van het eilandgebied Curaçao zijn geïnstalleerd, dient een inventarisatie te worden gemaakt van de te ondernemen activiteiten en dienen *benchmarks* te worden opgesteld. Op deze manier kan gedurende het proces de uitvoering, de impact en de duurzaamheid gemonitord en uiteindelijk geëvalueerd worden. De bedoeling is om in 2001 parallel hieraan te beginnen in de andere achterstandswijken. De aan te stellen projectmanager dient op zeer korte termijn een gedetailleerd stappenplan te ontwikkelen en bespreekbaar te stellen binnen de projectgroepen.

Om bovenstaande aanbevelingen te kunnen concretiseren is in ieder geval een NGO-scan noodzakelijk. De NGO's dienen te worden doorgelicht op: beleid en prioriteiten, doelstellingen, operationaliteit van de doelstellingen en missie, doelgroep, bestuur, management, leiderschap, structuur, bemensing en financiële middelen, activiteiten, financiële rapportage, markt-en klantgerichtheid, et cetera. Deze *scan* zal in opdracht van Reda Sosial per 15 november 1999 van start gaan. Dit ligt in de lijn van de nieuwe ideeën van de Nederlands-Antilliaanse en Nederlandse regering ten aanzien van de hulprelatie: via grote en langdurige programma's per zorggebied de sociale problemen in de Antillen aanpakken, waarbij in de uitvoering de NGO's een belangrijke rol zullen spelen.

Het moge duidelijk zijn dat het hier een lange termijn proces betreft. Reda Sosial heeft globaal berekend dat voor diverse onderdelen van de implementatie een bedrag van NAf. 18 miljoen voor de eerste drie jaren (2000-2002) noodzakelijk is (zie tabel 28). Gepleit wordt om dit driejarig programma te financieren met fondsen die ten behoeve van Reda Sosial beschikbaar worden gesteld.

Aangezien het gaat om de armoedebestrijding in de Nederlandse Antillen zal Reda Sosial op korte termijn overleg voeren met de andere vier eilanden om afhankelijk van hun prioriteiten te werken aan een op maat toegesneden armoedebestrijdingsaanpak.

Tabel 28. Financieringsplan 2000 - 2002⁷⁶

PROGRAMMA'S	Totaalbudget 2000 - 2002	Budget 2000	Budget 2001	Budget 2002
A.1. Bevordering van scholing en vorming op weg naar de arbeidsmarkt	Gemiddeld 45%			
A.2. Stimulering van kleine economische activiteiten	Gemiddeld 25%			
A.3. Ondersteuning van de informele sector	Gemiddeld 10%			
A.4. Herstructurering van de sociale zekerheid (overheidsbeleid)				
A.5. Structurele bevordering van de werkgelegenheid	Gemiddeld 20%			
SUBTOTAAL	7,5	1,5	2,5	3,5
B.1. Bevordering van scholing en vorming	Gemiddeld 25%			
B.2. Verbetering van de veiligheid in de wijk	Gemiddeld 20%			
B.3. Optimalisering van de verslavingszorg	Gemiddeld 20%			
B.4. Verbetering van de woonomstandigheden	Gemiddeld 25%			
B.5. Verbetering van de wijkvoorzieningen (sociaal, organisatorisch en fysiek)	Gemiddeld 10%			
B.6. Verbetering van de veiligheid in de wijk (overheidsbeleid)				
B.7. Onderwijs (overheidsbeleid)				
TOTAAL (in miljoenen Naf.)	18	4	6	8
Nederland		2,5	3,5	4,5
Landelijke overheid		1,5	2,0	2
Eilandgebied		--	0,5	1

⁷⁶ Verschuiving tussen de deelprogramma's qua financieringshoogte is in overleg met de overheden mogelijk mits het financieringsplafond per fase niet wordt overschreden.

Literatuur

- Amigoe, 1999
Amigoe, 12 augustus 1999.
- Antersijn, G., 1996
“Vruchtbaarheid van Antilliaanse vrouwen in Curaçao en in Nederland.” In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 1 (3): 66-68.
- Antersijn, G., 1998
“Bevolkingsontwikkelingen.” In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): 52-58.
- Anthony, E., Y. Bakhuis & J.Martinus-de Palm e.a., 1996
Hubentut i Trabou. Opvang, Begeleiding, Opleiding en Instroom Arbeidsmarkt van (kansarme) Jongeren op Curaçao. Projectdossier, Willemstad: Task Force Antilliaanse Jongeren.
- Bais, K., 1994
Arme wereld. Over armoede, sociale uitsluiting en werkloosheid. Kopenhagen 1995. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.
- Boer, de S., 1998
“De woningbehoefte in de Nederlandse Antillen, 1997-2002.” In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): 59-65.
- Brydon, L. & S.Chant, 1993
Women in the Third World. Gender Issues in Rural and Urban Areas. England: Edward Elgar Publishing Limited.
- CBS, 1992
Third Population and Housing Census Netherlands Antilles 1992. Volume 1. Methodology, Main results, Code Books and Questionnaire. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS, 1996
Statistical Yearbook 1996 Netherlands Antilles. Willemstad: CBS.
- CBS, 1998
Statistical Yearbook 1998 Netherlands Antilles. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Centrale Regering van de Nederlandse Antillen, 1994
Regeerprogramma voor de periode 1994-1998. “Steunend op eigen kracht, met de wil elkander bij te staan”.
- Centrale Regering van de Nederlandse Antillen, 1995
Nota van de regering inzake het financieel-economisch herstelprogramma 1998-2002.
- Centrale Regering van de Nederlandse Antillen, 1998
Regeerprogramma 1998 - 2002. “Naar een doorbreking van de vicieuze cirkel.”
- Coffie, L.A.A., 1996
Een samenleving uit balans. Lombraden sombra. Curaçao: eigen beheer.

- Commissie Financieringsmodaliteiten, 1997
 Ontwikkeling in vertrouwen. Naar een Antilliaanse ontwikkelingsfinancierings-maatschappij. Eindrapport van de Commissie Financieringsmodaliteiten. Den Haag.
- Commissie Nationaal Herstelplan, 1999
 Rapport van de Commissie Nationaal Herstelplan. Op eigen kracht naar herstel van de bestuurlijke kracht en het verstevigen van de financiële basis in de Nederlandse Antillen.
- Commissie Oumento di partisipashon den desaroyo, 1996
 Oumento di partisipashon den desaroyo. Projectplan nr. 038011295. Task Force Antilliaanse Jongeren.
- Commissie Schuldenproblematiek, 1996
 Schuld of toekomst. Rapport van de tripartiete Commissie Schuldenproblematiek Nederlandse Antillen en Aruba.
- Dam, van E., 1995
Migratie van en naar de Nederlandse Antillen in Sociaal-Economische Context 1981-1992. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Departement van Welzijn, Gezins-en Humanitaire Zaken, 1997a
 Contourennota Nationale Sociale Ontwikkelings-en Welzijnsbeleid.
- Departement van Welzijn, Gezins-en Humanitaire Zaken, 1997b
 Deelnotitie gezin op de Nederlandse Antillen. Een aanzet tot de formulering van een nationaal gezinsbeleid.
- Devereux, S. & M. Moore, 1999
 “Nationalising the Anti-Poverty Agenda?” *IDS Bulletin*. Brighton: Institute of Development Studies at the University of Sussex/Publication Office, Vol 30, nr. 2.
- Dienst Arbeidszaken, 1994
 Arbeidsbemiddeling nieuwe stijl op Curaçao. Task Force Antilliaanse Jongeren.
- Dienst Arbeidszaken, 1996
 Projectdossier Ban Barrio Bek. Arbeidsvoorziening Rijnmond & Gemeente Rotterdam, Dienst SoZAWA Rotterdam.
- Dienst Arbeidszaken, 1999
 Korte weergave van het sociaal beleid van het Bestuurscollege van het Eilandgebied Curaçao, Hoofd DAZ Iov gedeputeerde M. Coffie.
- Dienst Economische Zaken, 1998
 Economic Outlook 1998. Curaçao: Print Express.
- Dienst Sociale Zaken, z.j.
 Beleid en actieplan voor de herstructurering van de daklozenzorg Eilandgebied Curaçao. Caribbean Development Center.
- Dienst Sociale Zaken, 1998
 Concept beleidsnota-afdeling maatschappelijke opbouwwerk en begeleiding.
- Dutch Caribbean Management Consultancy N.V., 1998
 Onderwijs kwaliteit op de Nederlandse Antillen. In opdracht van de Regering van de Nederlandse Antillen onder leiding van het Departement van Onderwijs Nederlandse Antillen.

- Easterly, W. en A. Kraay, 1999
Small States, Small Problems? Washington: The World Bank Development Research Group/ Macroeconomics and Growth, Policy Research Working Paper # 2139.
- Echeverria, R., 1998
 Strategy for Rural Poverty Reduction. Inter-American Development Bank.
- ECLAC, 1998
Social Panorama of Latin America 1997. Chile: United Nations Publications.
- Eilandgebied Curaçao, 1991a
 Bestuursakkoord voor de periode 1991-1995 zoals overeengekomen tussen PNP en FOL/SI.
- Eilandgebied Curaçao, 1991b
 Ban traha pa mas trabou. Raamwerk voor een arbeidsmarktbeleid 1991-2002.
- Eilandgebied Curaçao, 1992a
 Jeugdbeleidsplan Curaçao: pa un futuro sano di hubentut di Korsou.
- Eilandgebied Curaçao, 1992b
 Bestuursakkoord voor de periode 1992-1995. Eilandgebied Curaçao. "Welke samenleving willen wij." Akuerdo di Goberbashon entre Partido Antia Restruktura (PAR) y Movimentu Antia Nobo (MAN) pa Teritorio Insular di Korsou pa e periode 1995-1999.
- Eilandgebied Curaçao, 1996
 Nota ouderenbeleid. Uitgebracht in opdracht van het Bestuurscollege van het Eilandgebied Curaçao.
- Eilandgebied Curaçao, 1997
 Beleidsnota behorende bij de begrotingen van het Eilandgebied Curaçao voor het dienstjaar 1997.
- Eilandgebied Curaçao, 1998a
 Beleidsnota behorende bij de begroting 1998.
- Eilandgebied Curaçao, 1998b
 Rapport inventarisatie visie op human resource beleid in het kader van de sociaal economische ontwikkeling van Curaçao.
- Eilandgebied Curaçao, 1999
 Bestuursakkoord 1999 - 2003. "Pa boltu e timon." 5 juli 1999.
- Emmerij, L., 1997
 Een rapportage over de Task Force Antilliaanse Jongeren. Washington, D.C.: Inter-American Development Bank.
- Engbersen, G., 1994
 "De weg naar anomia? Armoederegimes en levenskansen". In: G. Engbersen, A. Hemerijck & W. Bakker (red.), *Zorgen in het Europese huis. Verkenning over de grenzen van nationale verzorgingsstaten*. Meppel: Boom, pp. 113-141.
- Engbersen, G., H. Vroom en E. Snel (red.), 1996
Arm Nederland - het eerste jaarrapport armoede en sociale uitsluiting.
- Federatie Antilliaanse Jeugdzorg, 1998
 Jaarverslag 1997, 1 januari- 31 december 1997.

- Federatie Antilliaanse Jeugdzorg, 1999
 Jaarverslag 1998, 1 januari - 31 december 1998.
- Feres, J. Carlos, 1997
 "Notes on the Measurement of Poverty by the Income Method." *CEPAL Review*. United Nations Publications, pp. 119-134.
- FNV mondiaal, 1997
Zonder bescherming: werkenden in de informele sector: een uitdaging voor de vakbeweging wereldwijd. Amsterdam: Stichting FNV Pers.
- Fundashon pa Maneho di Adikshon, 1999
 Uitwerking plan van aanpak voor de acute chronische verslaafden overlast.
- Gallup, J.L., S. Radelet & A. Warner, 1998
Economic Growth and the Income of the Poor. Harvard Institute for International Development.
- GGD Afdeling Epidemiologie en Onderzoek Curaçao, 1997
Statistisch overzicht gezondheidszorg Curaçao: 1993-1995. Curaçao: Curaçaosche Courant.
- GGI, 1998
 Plan van aanpak project normbesteding gesubsidieerde instellingen en getarifeerde instellingen.
- Haan, A. de & S. Maxwell (eds.), 1998
Poverty and Exclusion in North and South. IDS Bulletin 29 (1): pp. 1-31.
- Haan, E., 1998
Antilliaanse instituties. De economische ontwikkeling van de Nederlandse Antillen en Aruba, 1969-1995. Capelle aan de IJssel: Labyrint Publication.
- Hanmer. L.e.a., 1996
Poverty in Sub-Saharan Africa. What Can we Learn from the World Bank's Poverty Assessment?
 The Hague: Institute of Social Studies (ISS).
- Hel, van de M., 1996
 "Huishoudstructuur en gezinssamenstelling." In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Centraal Bureau voor de Statistiek, 2 (1): 56-59.
- IBRD, 1997
Poverty Reduction and the World Bank. Progress in FY96. Washington D.C.: IADB.
- IMD Consultancy & Training, 1999
 Onderzoek naar het bereik van het beleid gericht op armoedebestrijding op Curaçao. "Armoedetroef". In opdracht van Reda Sosial in het kader van het armoedebestrijdingsonderzoek.
- Jacobs, M., 1998
 "Sociale situatie. Het onderwijs in de Nederlandse Antillen." In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): 66-71.
- Jeandor, E., 1998
 "Criminaliteitsproblematiek in de Nederlandse Antillen." In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): 75-81.
- Jong, L. de., 1999
Effectiviteit van het NGO-netwerk in de Nederlandse Antillen en Aruba. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

- KEZ, 1997
Drop-out preventie in het kleuter en basisonderwijs op Curaçao.
- Komishon Akshon Sosial, 1996
Aan de slag. Van sociale nood naar economisch perspectief. Een sociaal economisch actieprogramma. Rapport ten behoeve van de Regering van de Nederlandse Antillen.
- Koonings, K., 1999
Armoede en sociale uitsluiting. Conceptualisering en beleidsimplicaties. Den Haag: Universiteit Utrecht/Onderzoeksschool CERES voor NEDA.
- Kuipers, H. & S. Hendriks, 1997
Tiernmoeders op Curacao. Een inventarisatie naar werkzaamheden van organisaties. Curaçao: SIFMA.
- Kultura Propio / Werkgroep Integraal Buurtbeleid, 1997
Barionan, base pa un nashon. Plan di maneho pa añanan 97 te 2010.
- Kruijt, D. (et al), 1997
Ontwikkeling en armoede op de Nederlandse Antillen. Een beleidsevaluatie van Sede Antia (1987-1996). Amsterdam: Thela Publishers.
- Lake, Z., 1996
“Analyse van de inkomensgegevens uit AKO.” In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*, Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 1 (3): 50-54.
- Lake, Z., 1998
“Arbeid en inkomen. De beroepsbevolking van de Nederlandse Antillen.” In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*, Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): 82-89.
- Leusden, H. van, 1998
“Aantal zestigplussers stijgt explosief.” In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*, Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (3): 46-51.
- Lewis, O., 1959
Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty. New York: Basic Books.
- Lewis, O., 1970
“The Culture of Poverty.” In: *Anthropological Essays*. New York: Random House, pp. 67-80.
- Lewis, P., 1998
Drug Abuse Prevention Strategy for the Islands of Curaçao 1998-2000. Fundashon pa Maneho di Adikshon.
- Maduro & Curiel's Bank, 1998
Totaal/Werkgelegenheidsplan. Contouren voor een alternatieve en definitieve aanpak van het werkloosheidsprobleem op Curaçao.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties/Directoraat-Generaal Constitutionele Zaken en Koninkrijksrelaties, 1999
Toekomst in samenwerking. Nota Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Juni 1999.

- Ministerie van Onderwijs en Cultuur, Jeugd- en Sportzaken, 1998
 Hoofdlijnen Nationaal Jeugdbeleid: Visie, Bestuurlijk Raamwerk en Stappenplan.
- Montfort University, 1997
 The Netherlands Antilles. Policies and Strategies for Promoting Sustainable Growth. Final Report for Inter American Development Bank. United Kingdom: Leicester.
- Napel, H. ten & G.Bischop, 1997
 "Onderzoek naar het gebruik van verslavende middelen in Curaçao. Eerste resultaten Substance Use Survey (SUS)." In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2 (2): 55-63.
- Natural Resources Institute, 1998
 Short-Term Technical Assistance for an NGO Sector Assessment in the Framework of the Preparation of a Social Action Plan in the Netherlands Antilles. Final report.
- Permanente Commissie voor Bevolkingsvraagstukken, 1999.
 Opvattingen van de bevolking over bevolkingsvraagstukken en bevolkingsbeleid. Eerste resultaten onderzoek Curaçao en Bonaire. Fort Amsterdam.
- Rijksregering, 1999
 Rijksbegroting 1999.
- Samson, M. & M. Saab, 1997
 Concept aanzet tot een beleidsnota. Dienst Sociale Zaken.
- Schenk, L., 1994
 "Cocaine en Cocaine-Derivaten." *Beurs Magazine* 2: 6.
- Schonenberg-Hasselmeyer, J., 1996
 "Habitat II Conferentie te Istanbul: Huisvesting als Basisrecht voor iedereen." In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2 (1): 46-50.
- Sentro di Dama, 1999
 Beleidsconferentie "Oudere vrouwen en armoede". Maart 1999.
- Staatssecretaris van Koninkrijkszaken en de Minister van Grote-Steden-Beleid, 1998
 Migratie Antilliaanse jongeren. Tweede Kamer, vergaderjaar 1998-1999, # 26.283. Den Haag: SDU.
- Stichting Drecha Kas, 1998
 32 jaar in dienst van de gemeenschap. Jaarverslag 1998.
- Task Force, 1997
 Sociale wijkaanpak St.Jago. Projectdossier no. CO35080895 (november). Curaçao.
- Task Force, 1998
 Jeugdkaart 1998, Willemstad: Task Force Antilliaanse Jongeren.
- Task Force, 1999
 Literatuuronderzoek ten behoeve van het project jongeren en drugs.
- Townsend, 1979
Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living.

- UNA, 1995
 Kue Djop - Lora Man - Ad Hoc Informal Economic Activities in Curaçao. Micro-Economic Units in Selected Caribbean Countries: Responses to Structural Change and Implications for Macro-Economic Policy. University of the Netherlands Antilles.
- UNDP, 1997
Human Development Report 1997. New York: Oxford University Press.
- UNDP, 1998
Human Development Report 1998. New York: Oxford University Press.
- UNDP, 1999
Human Development Report 1999. New York: Oxford University Press.
- Verton Advies NV., 1998
 Match-mis-match. Om-, her- en bijscholing in de Nederlandse Antillen. Een onderzoek en beleidsadvies in opdracht van de Stichting Fonds voor Sociale Ontwikkeling en Economische Bedrijvigheid. Curaçao.
- Vierbergen, F., 1998a
 “Langdurig werklozen.” In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2 (3): 42-50.
- Vierbergen, F., 1998b
 “Inkomensverdeling en armoede in de Nederlandse Antillen.” In: Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): pp. 90-96.
- Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1996
Leefbare Stad. Een Habitat voor Iedereen. Den Haag, pp. 3-29.
- Windt, C. de, 1994
 “Choller: de betekenis van het woord.” *Beurs Magazine* 2: 4.
- Witteveen, I., 1996
 Buurtbewoners, partners in ontwikkeling (1997-2000). Projectdossier. KULDESPRO.
- Witteveen, I. (red.), 1999
Kultura i Ekonomia Lokal: Bista riba Sektor Informal. Fundashon Kultura i Desaroyo. Curaçao: Hercules Printing.
- Witteveen, I., R. Toré en L. Weeber (red.), 1997
Bario, Kultura is Desaroyo. Fundashon Kultura i Desaroyo.
- World Bank, 1990
 “What Do we Know About the Poor?” In: *World Development Report 1990: Poverty*. Oxford University Press, pp. 24-39.
- World Bank, 1994
Zambia Poverty Assessment. Volume V: Participatory Poverty Assessment. Washington: World Bank.
- World Bank, 1996
Poverty Reduction and World Bank Progress and Challenges in the 1990s. Washington D.C.: World Bank.

Bijlage 1

Methodologie en operationalisering van het onderzoek

Reda Sosial constateerde begin 1998 dat na ruim een jaar functioneren, waarin een breed assortiment aan ingrepen op de vijf eilanden van de Nederlandse Antillen was verricht, de problemen van de zwakkere groepen drastisch waren toegenomen tengevolge van de effecten van de lopende financiële herstructurering. De bestaande publieke systemen van dienstverlening aan de zwakkeren en belangrijke delen van het particulier initiatief slaagden er niet in de negatieve ontwikkelingen een halt toe te roepen, laat staan om te buigen in de richting van verbetering. Reda Sosial constateerde voorts een toenemende erosie van vertrouwen onder de zwakste groepen ten aanzien van de capaciteit en wil van de publieke overheid en het particulier initiatief om verandering in de situatie te brengen.

Reda Sosial wenste daarom een vernieuwd plan van actie voor ‘armoedebestrijding’ te ontwikkelen. Aan Prof. dr. D. Kruijt van de Universiteit Utrecht en drs. G. Oude Engberink van de Dienst Sociale Zaken in Rotterdam werd verzocht *Terms of Reference* (TOR) op te stellen ten behoeve van een armoedebestrijdingsonderzoek. De eerste TOR werden in april 1998 gepresenteerd en gingen met name in op:

- de huidige situatie met betrekking tot de armoedeproblematiek op de eilanden;
- de kenmerken van het bestaande beleid, het bestaande instrumentarium ter armoedebestrijding en de kwaliteit daarvan;
- een globale identificatie van de prioritaire punten van actie, de meest getroffen groepen en de kwetsbare wijken;
- de kennis die nodig is om de pijnpunten, zwakke groepen en kwetsbare wijken effectief te kunnen ‘raken’ en de wijze waarop deze kennis verzameld kan worden; en
- de hoofdlijnen van enkele structurele armoedebestrijdingsprogramma's, de wijze van ontwikkeling daarvan en de wijze van verzameling van de daarvoor benodigde kennis.

Op 22 april 1998 werd door het Bestuurscollege van het Eilandgebied Curaçao op verzoek van Reda Sosial een begeleidingscommissie benoemd, die tot taak kreeg als klankbord van het centrale onderzoeksteam op te treden.

Tijdens de fase van voorbereiding is het centrale onderzoeksteam samengesteld dat verantwoordelijk werd voor de werkzaamheden in het kader van het onderzoek. Dit team was verantwoording schuldig aan de directeur van Reda Sosial, die op zijn

beurt de ondernomen activiteiten moest verantwoorden aan het bestuur van Reda Sosial.

De definitieve TOR voor het armoedebestrijdingsonderzoek, een nadere uitwerking van de eerder gedane voorstellen, werden in juni 1998 aan Reda Sosial aangeboden. Op basis hiervan werd door het onderzoeksteam in oktober 1998 een stappenplan opgesteld, waarin de TOR werden vertaald naar de concreet te ondernemen activiteiten. Het doel van het onderzoek was te komen tot een beter begrip van de aard, de verdeling en de dynamiek van armoede op de Nederlandse Antillen, de overlevingsstrategieën van de armen, hun behoeften, aspiraties en visies ten aanzien van mogelijke oplossingen (te beginnen op Curaçao), om op basis hiervan programma's/beleid uit te werken, die op korte, middel- en langere termijn op effectieve en efficiënte wijze zouden kunnen bijdragen aan de bestrijding van de geconstateerde problemen in de arme wijken in de Nederlandse Antillen.

Het uitvoeringsplan is in oktober 1998 eerst met de stafmedewerkers van Reda Sosial, de begeleidingscommissie en enkele solide personen uit de samenleving besproken en van commentaren voorzien, waarna het plan door het bestuur van Reda Sosial in november 1998 werd goedgekeurd. De Minister President van de Nederlandse Antillen en de Bestuurscolleges van de vijf Eilandgebieden werden vervolgens schriftelijk geïnformeerd over de start van het onderzoek.

Al vóór de start van het onderzoek legde het onderzoeksteam in september/oktober 1998 in de wijken de eerste contacten met enkele sleutelinformanten, met het doel een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de betreffende wijken en de wijkbewoners vanaf het begin bij het onderzoek te betrekken.

Tussen eind november 1998 en begin januari 1999 werd in het buurtcentrum van de vier wijken een informatie-avond georganiseerd om diverse sleutelinformanten te informeren over het doel van het onderzoek. De opkomst was goed en de aanwezigen toonden grote belangstelling en bereidheid tot samenwerking. Vervolgens werd de sleutelinformanten verzocht om andere wijkbewoners op de hoogte te stellen van het onderzoek. Ook vond berichtgeving plaats via de pers (krant en radio). De respondenten in het kwantitatieve en kwalitatieve onderzoek werden via een informatiebrief ingelicht over de komst van een enquêteur en over het doel van het onderzoek. Om het gevonden draagvlak niet te verliezen werd tijdens de voortgang van het onderzoek voortdurend contact onderhouden met enkele sleutelinformanten uit de wijken.

Vanaf het schrijven van het uitvoeringsplan tot aan het schrijven van het eindrapport heeft het team documenten verzameld, bestudeerd en gecompileerd (projectvoorstellen, evaluatierapporten, jaarverslagen, et cetera), en (statistische) data van verschillende instellingen gezocht om bestaande gegevens zo veel mogelijk te benutten voor het onderzoek.

Tijdens de maanden november en december heeft het onderzoeksteam gewerkt aan het opstellen van de drie verschillende vragenlijsten:

- semi-gestructureerde (semi-kwantitatieve) vragenlijsten, volgens het uitvoeringsplan voor te leggen aan 60 sleutelfiguren (15 per wijk);
- gestructureerde (kwantitatieve) vragenlijsten voor 160 hoofden van huishoudens (40 per wijk);
- negen open (kwalitatieve) vragenlijsten (één per doelgroep).

De semi-gestructureerde vragenlijst was opgesteld voor sleutelinformanten uit de wijken van onderzoek, zoals bestuursleden van de wijken, een schoolhoofd, een politieagent, dominee/priester, maatschappelijk werkster, et cetera. De vragenlijst bestond uit zowel gesloten als open vragen over de situatie in de wijk, de belangrijkste ontwikkelingen die er plaatsvinden, de positieve en negatieve aspecten ervan, huisvesting, gezondheidsaspecten, onderwijs, economische en sociale aspecten, armoede, infrastructuur, migratie, religie, recreatie en wijkorganisaties. De sleutelinformanten werden aangewezen door de contactpersoon in de wijk.

De gestructureerde vragenlijst werd samengesteld op basis van een aantal door het onderzoeksteam gedefinieerde onderzoeksfactoren en -variabelen en is vervolgens voorgelegd aan het CBS voor advies.

De selectie van de 160 huishoudens vond op a-selecte wijze plaats op basis van het adressenbestand per zone uit de files van het CBS. Met behulp van het verzamelde kwantitatief materiaal is een profiel van elke wijk gemaakt (zie hiervoor hoofdstuk 3).

Negen kwalitatieve vragenlijsten (één lijst per doelgroep) zijn volgens een vast stramien opgesteld. Alle bestaan uit een vast raamwerk van vragen, aangevuld met enkele vragen die specifiek gericht zijn op de betreffende doelgroep.

Het raamwerk kan worden opgedeeld in de volgende categorieën:

- Levensbeschrijving en dagindeling van de geïnterviewde;
- De beleving van de situatie door de geïnterviewde in de wijk, de behoeften, oplossingen voor bestaande problemen en mogelijk eigen bijdragen hieraan;
- Fysieke omstandigheden;
- Arbeidsmarktpositie;
- Inkomenspositie algemeen (opgedeeld in inkomsten, uitgaven, sparen en leningen);
- Perceptie over eigen armoede, armoede in de wijk en op Curaçao;
- Belevingswereld: persoonlijke situatie vroeger, nu en aspiraties voor de toekomst;
- Behoeftes aan training/opleiding;
- Visie op de sociaal-economische situatie op Curaçao en problemen en oplossingen;

- Emigratie; en
- Algemene opmerkingen.

De negen kwalitatieve vragenlijsten zijn voor commentaar voorgelegd aan instanties/solide personen uit de samenleving die ervaring hebben met de betreffende doelgroep (Guia di Fama, het Wit-Gele-Kruis, KEZ, de begeleidingscommissie, Sentro di Dama, het Departement van Welzijn, Gezins- en Humanitaire Zaken, Dienst Jeugd en Volwasseneneducatie, Fundashon pa Maneho di Adikshon, de ex-Minister President van het Jeugdparlement, de Raad voor het Ouderenbeleid, Jobcenter, Unidat di Bario, organisatie onderstandtrekkers, Dienst Arbeidszorg, Bureau Vrouwenzaken en Fundashon Drenta Numa). De ontvangen commentaren zijn vervolgens verwerkt in de kwalitatieve vragenlijsten.

De selectie van adressen uit de negen doelgroepen voor het afnemen van een kwalitatief interview was een arbeidsintensieve opgave. Aan de sleutelinformanten werd, nadat zij zelf waren geïnterviewd, verzocht namen van mensen die volgens hen in de doelgroepen pasten op lijsten in te vullen. Gestreefd werd om in totaal 640 adressen binnen te halen. Alle lijsten die binnenkwamen zijn per doelgroep, per wijk en naar adres gerangschikt. Daarbij kwam het voor dat:

- Een sleutelinformant een respondent in één doelgroep plaatste (bijvoorbeeld, persoon X valt onder de doelgroep onderstandtrekker);
- Een sleutelinformant een respondent in verschillende doelgroepen plaatste (bijvoorbeeld persoon X valt onder de doelgroep onderstandtrekker en informeel ondernemer);
- Verschillende sleutelinformanten een en dezelfde respondent in een doelgroep plaatsten (bijvoorbeeld sleutelinformanten A, B en C plaatsten persoon X onder de doelgroep *drop-outs*); en
- Verschillende sleutelinformanten een en dezelfde respondent in verschillende doelgroepen plaatsten (bijvoorbeeld sleutelinformanten A, B en C plaatsten persoon X onder respectievelijk doelgroep tienermoeders, *drop-outs* en onderstandtrekker).

Om doublures te voorkomen en een zo groot mogelijke spreiding van de te interviewen personen uit de verschillende doelgroepen te garanderen, was schifting van de binnengekomen adressen noodzakelijk. Die werden daarom eerst op naam van respondent per doelgroep geselecteerd. Respondenten die eenmaal werden genoemd in één doelgroep, bleven vanzelfsprekend tot die doelgroep behoren. Een respondent die in diverse doelgroepen voorkwam, werd op basis van een vullingsprincipe geplaatst in één van die doelgroepen (procentueel minst gevulde doelgroep werd als eerste gevuld). Op deze manier kwamen alle 464 respondenten maar één keer in de totale lijst voor. Toen bleek dat nogal wat mensen op hetzelfde adres woonden werd besloten dat er per adres slechts één interview kon plaatsvinden.

Vervolgens werden de negen lijsten per doelgroep herschikt tot vier lijsten (één per wijk) en op volgorde van adres geordend. Het was nodig de geselecteerde adressen uit de kwantitatieve steekproef af te zetten tegen de adressen uit het kwalitatieve onderzoek. Dit wees uit dat dertien adressen overlap vertoonden (drie uit Soto, twee uit Kanga/Dein, zes uit Seru Grandi en twee uit Berg Altena). Deze adressen zijn verwijderd uit de kwalitatieve adressenlijst, omdat de interviews voor het kwantitatieve gedeelte reeds van start waren gegaan.

Voorts zijn de (één keer voorkomende) adressen geïnventariseerd en de respondenten benaderd. Op de adressen met meer respondenten is één respondent geselecteerd, op basis van de vulling van de doelgroep. De andere respondenten op dat adres zijn verwijderd uit het onderzoek. Door deze methode is per wijk iedere doelgroep zo veel mogelijk vertegenwoordigd. Opvallend is dus dat er veel adressen voorkwamen met verschillende respondenten, wat een indicatie is dat mensen op hetzelfde adres met diverse problemen te maken hebben.

Aangezien de sleutelinformanten niet voldoende respondenten hadden doorgegeven was het noodzakelijk sommige doelgroepen verder aan te vullen tot aan de oorspronkelijk vastgestelde *target*. De enquêtrices en het onderzoeksteam deden dit door zelf de wijk in te gaan (vaak samen met een sleutelinformant). Ook toen werd het bovengenoemde selectie-principe toegepast. Toen bleek dat er onvoldoende adressen waren binnengekomen voor bepaalde doelgroepen (vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin, drugs- en alcohol verslaafden en immigranten, besloot het onderzoeksteam de *target* voor een aantal doelgroepen te verlagen. De totale *target* van 640 werd op deze manier teruggebracht naar 560.

Uiteindelijk zijn 497 respondenten uit de doelgroepen geïnterviewd (dat is 77,7 procent van het oorspronkelijk vastgestelde streefcijfer van 640 respondenten en 88,8 procent van het bijgestelde streefcijfer). In tabel 26 is af te lezen hoeveel respondenten per wijk betrokken zijn geweest bij het onderzoek. De kwalitatieve interviews duurden gemiddeld twee uur en de non-respons was zeer laag.

Alle voornoemde vragenlijsten zijn na afronding vertaald in het Papiamentu (door het Instituto Kultural Independiente). Het daadwerkelijke veldwerk ging in januari van start. Eerst werd een twaalfstal enquêteurs benaderd voor een kennismakingsgesprek. Ze waren allen enthousiast om aan het onderzoek deel te nemen.

Tabel 29. Doelgroepen en de targets

Doelgroepen	Target per wijk	Target totaal	Behaald Soto	Behaald Berg Altena	Behaald Kanga Dein	Behaald Seru Grandi	Behaald totaal
Ouderen	15	60	17	17	16	16	66
Drop-outs	15	60	13	6	6	12	37
Tiernermoeders	15	60	16	7	12	14	49
Drugs- en alcohol-verslaafden	10	40	10	9	12	4	35
Vrouwen aan het hoofd van een één-oudergezin	20	80	21	22	16	21	80
In woningnood verkerenden	20	80	23	18	25	19	85
Migranten	15	60	12	15	13	5	45
Mensen werkzaam in de informele sector	10	40	6	5	5	7	23
Werklozen en/of onderstandtrekkers	20	80	20	19	17	21	77
Totaal	140	560	138	118	122	119	497

Vervolgens werden zij uitgenodigd voor een instructiemiddag: voor ofwel het kwantitatief of het kwalitatief onderdeel van het armoedebestrijdingsonderzoek. Na bestudering ervan werd een proefinterview afgenomen om de enquêteurs in de gelegenheid te stellen vragen te stellen over en commentaren te geven op de vragenlijsten.

Het onderzoeksteam hechtte veel waarde aan een goede instructie over zowel het kwantitatief als kwalitatief onderdeel. Aan de enquêteurs werd het doel van het onderzoek uitgelegd (de meesten hadden al een informatie-avond bijgewoond in de wijk) in de verwachting dat zij die allen op dezelfde manier zouden overbrengen in de wijken. Het kwalitatief onderdeel vereiste extra instructie aan de enquêteurs, gezien de onderzoekstechnieken die niet eerder door hen waren toegepast.

Tijdens de instructies werd ingegaan op de verschillen tussen open en gesloten

vragen, de wijze waarop de respondent benaderd dient te worden vóór en tijdens het gesprek; de hulpmiddelen om een gesprek zakelijk, maar in een goede sfeer te houden (plaats van interview, het gebruik van opnameapparatuur, *bodylanguage*, het laten vallen van korte stiltes, het spiegelen van antwoorden, et cetera) en de regels voor het afnemen van een interview (bijvoorbeeld nooit in discussie gaan met een respondent of een eigen mening geven, doorvragen bij onduidelijkheden, het vermijden van sociaal wenselijke antwoorden, et cetera). Verder werd de enquêtrices verzocht aanvullende opmerkingen te plaatsen op het formulier dat aan de vragenlijsten was toegevoegd en hun ervaringen en bevindingen apart te verwoorden. Op een tweede instructiemiddag werd een proefinterview afgenomen, waarbij de kennis en de structuur van de vragenlijst werden getoetst. Hierna waren de enquêteurs voldoende voorbereid om met de aan hen overhandigde materialen (schrijfblok, pennen, *voicerecorder*, badge, vragenlijsten, et cetera) de wijk in te gaan.

Voor de start van het onderzoek stonden in totaal 60 interviews met sleutelinformanten gepland. Tussen 15 en 26 januari 1999 werden uiteindelijk 59 sleutelinformanten geïnterviewd: veertien in Soto, vijftien in Berg Altena, zestien in Kanga/Dein en veertien in Seru Grandi. Begin januari is aan de contactpersonen in de wijk gevraagd om de instanties, verenigingen, clubs, et cetera in hun wijk in kaart te brengen (*social mapping*). Hierna volgde het kwantitatief onderdeel: de gestructureerde interviews met 160 hoofden van huishoudens. Die vonden tussen 26 januari en 18 februari 1999 plaats. Met het kwalitatief onderdeel (doelgroepenonderzoek), dat tien weken in beslag nam, werd op 11 februari 1999 begonnen. In de vorm van gezamenlijke evaluatiegesprekken, individuele gesprekken en een continue monitoring van de voortgang is tijdens het veldwerk voortdurend contact onderhouden met de enquêteurs.

In de maanden mei, juni en juli 1999 zijn twee *workshops* per wijk gehouden met sleutelinformanten en vertegenwoordigers van de doelgroepen. In de eerste *workshop* werden onder leiding van een groepsleider de belangrijkste problemen in de wijk (vastgesteld op basis van de interviews met de sleutelinformanten) op interactieve wijze besproken: per probleemveld werden de oorzaken en de effecten aangegeven en werd de groep binnen de wijk geïdentificeerd die het meest door het bestaande probleem wordt getroffen. Voorts werden de probleemvelden door de aanwezigen gerangschikt. Hierna werd gezamenlijk gezocht naar mogelijke oplossingen van de problemen. In de tweede *workshop* werden de verzamelde gegevens aan de wijken gepresenteerd en gezamenlijk geanalyseerd en besproken. Op basis hiervan werden direct de nodige structurele programma's geïdentificeerd en geformuleerd.

Los van het eigenlijke veldwerk vormde het schrijven van een hoofdstuk over het beleid en bereik van overheden en organisaties een onderdeel van het onderzoek. De

resultaten van dit onderzoek zijn neergelegd in hoofdstuk 2. De centrale vraag van dit onderzoek was: Wie doet wat en wat is er daadwerkelijk bereikt? Wat voor beleid is er sinds 1992 geformuleerd, wat is hiervan uitgevoerd en wat zijn de bereikte resultaten van dit beleid voor de doelgroepen uit het onderzoek? Waar vallen de gaten en waarom? Dit onderdeel is begin juni 1999 afgerond.

Voor het semi-kwantitatieve, kwantitatieve en kwalitatieve onderdeel zijn voor de controle, invoering en verwerking van de binnengekomen vragenlijsten twee controleurs, twee codeurs en vijf data-verwerksters gecontracteerd.

De vragenlijsten voor de sleutelinformanten zijn verwerkt aan de hand van een codeboek, dat tijdens de codering voortdurend aangevuld kon worden in verband met de uiteenlopende antwoordmogelijkheden op de open vragen. De codes zijn in een spreadsheet-programma (Excel) ingevoerd, op basis waarvan uiteindelijk een trend in de antwoorden bepaald kon worden. De uitkomsten van dit onderzoeksonderdeel werden vervolgens als aanvullend materiaal gebruikt voor het schrijven van het profiel van de wijken en als basis voor de workshops in de wijken.

Voor de dataverwerking van het kwantitatief onderdeel (160 hoofden van huishoudens) is een codeboek samengesteld, een invoer- en verwerkingssysteem ontworpen en zijn de data met behulp van het SPSS (*Statistical Programme for Social Sciences*) in tabelvorm weergegeven. De uitkomsten zijn met name voor het schrijven van hoofdstuk 3 gebruikt, waarin een zo compleet mogelijk beeld wordt gepresenteerd van de onderzoekswijken.

Ook voor de dataverwerking van het kwalitatieve onderdeel is een spreadsheet-programma gebruikt. Met behulp van dit programma werd een overzicht verkregen van de gegeven antwoorden op de 1.081 vragen (verdeeld over negen vragenlijsten). Met de kwalitatieve vragenlijsten is informatie verzameld over onder andere het besteedbaar inkomen van de verschillende onderzoeksgroepen, hun (job)-aspiraties, waarden en normen, spaargedrag- en mogelijkheden, de levensomstandigheden in de wijken, migratie-geschiedenissen, overlevingsstrategieën, sociale structuren binnen de wijk en hun prioritaire behoeften. Verder is informatie verkregen over een aantal karakteristieke aspecten in relatie tot de onderzoeksdoelgroep. De uitkomsten zijn met name voor het schrijven van hoofdstuk 4 gebruikt, waarin een beeld wordt geschetst van de huidige situatie in de wijken (per doelgroep en in het algemeen), de reden dat mensen zich nu in een bepaalde situatie bevinden (verleden), en welke oplossingen en richtingen mensen geven aan hun eigen toekomst. Dit is, zoals te lezen in hoofdstuk 4, uitgewerkt voor een aantal onderwerpen, waaronder inkomenspositie, arbeidsmarktpositie, dagbesteding, fysieke omstandigheden, beleving van de huidige situatie, problemen en oplossingen.

De informatie die uit de *workshops* is verkregen (dus de oorzaken en effecten van de belangrijkste probleemvelden, de groep in de wijk die het meest wordt getroffen

door de afzonderlijke problemen, de prioriteit stelling van de wijkbewoners en de uitgewerkte oplossingen voor deze problemen) is gebruikt als input voor hoofdstuk 5 van dit rapport.

In april 1999 hebben prof. dr. D. Kruijt en dr. W. Hoogbergen van de Universiteit Utrecht een bezoek gebracht aan Curaçao. Zij hebben in teamverband meegewerkt aan het bepalen van de inhoud van het eindrapport. De maanden mei tot en met september zijn gebruikt om de onderzoeksgegevens tot dit eindrapport om te werken.

Bijlage 2

Ervaringen van de enquêteurs in het kwalitatieve onderzoek

Over het algemeen hadden de enquêteurs goede ervaringen in de wijken. Het overgrote deel van de respondenten reageerde positief. Het onderzoek gaf hun de mogelijkheid te verwoorden welke behoeften zij hadden en in wat voor situatie zij verkeerden. Zij werkten mee, omdat zij het gevoel kregen nu eens zelf centraal te staan. Slechts enkele respondenten waren niet bereid mee te werken, omdat zij het idee hadden niet serieus genomen te worden. In het verleden zijn al verschillende organisaties in de wijken geweest met beloften de situatie te verbeteren. Na diverse bijeenkomsten werd er niets meer vernomen en toezeggingen zijn niet nagekomen. Mensen hebben hun vertrouwen in verbeteringen verloren.

Bij het kwantitatief onderzoek zijn mensen benaderd op basis van een steekproef, genomen uit de vier wijken. Uiteraard ontstond daardoor een ander beeld van de wijken dan door de interviews met de mensen die voor het kwalitatief onderzoek benaderd zijn. Deze laatste categorie werd benaderd, omdat het om mensen ging die in een vrij uitzichtloze situatie lijken te verkeren.

De enquêtrices kenden de verschillende wijken redelijk goed, maar geven aan dat zij meer armoede en mensen in nood hebben gezien dan zij vooraf hadden ingeschat. ‘Als wijkzuster heb ik twaalf jaar ervaring in de wijken en ik heb heel wat meegeemaakt en gedacht dat armoede op Curaçao beperkt was. Dit is niet meer het geval. Met de jaren is er een enorme achteruitgang in de samenleving gekomen,’ aldus één van de enquêtrices. Veel huizen zijn in slechte staat: sommige zonder vloer, lekkages in het hele huis, (te) veel mensen in een kleine ruimte, gebrek aan privacy. Mensen kunnen hun elektriciteit-, telefoon- en waterrekening niet betalen, waardoor ze van deze nutsvoorzieningen verstoken zijn. Er wordt elektriciteit afgetapt of mensen vragen hun burens om water. De enquêtrices geven aan dat honger wordt geleden. In deze wijken zijn er slechts kleine winkels waar in verhouding de producten duur zijn. Verschillende enquêtrices hebben gedurende het onderzoek mensen voorzien van eten, kleren, kerosine, vervoer en maatschappelijke hulp: ‘Hoe kan ik met volle maag slapen in de wetenschap dat deze oudere mijnheer met lege maag naar bed gaat.’

Een algemene conclusie is dat de mensen in deze wijken hulp nodig hebben, niet alleen financiële, maar ook hulp in de vorm van scholing, cursussen, motivatie. De enquêtrices brengen zeer uitgesproken naar voren dat de noodzaak tot structurele programma's in de wijken groot is. Zij hopen dan ook van harte, evenals de wijkbe-

woners, dat deze programma's ook daadwerkelijk doorgang vinden. Niet alleen om geen valse verwachtingen gewekt te hebben, maar veel meer om tegemoet te komen aan de noodzakelijke verbeteringen in de wijken.

De enquêtrices hebben met veel plezier en toewijding gewerkt aan dit onderzoek. Allen hadden ervaring met het afnemen van enquêtes. Echter, niet op deze manier. Unaniem brachten zij naar voren dat dit onderzoek hen emotioneel zeer heeft aangegrepen.

Over het algemeen vonden zowel de respondenten als de enquêtrices de vragenlijsten te lang. Mensen gaven aan dat zij naar hun gevoel sommige vragen al beantwoord hadden. De enquêtrices merkten op dat sommige vragen moeilijk te beantwoorden waren. Niet alleen door de soort vragen zoals bijvoorbeeld over bestedingspatronen (inkomen, uitgaven, sparen en lenen), maar ook over de diepgang van verschillend vragen. Een goede beantwoording vergt dat men op een bepaalde manier over zijn leven heeft nagedacht, hetgeen vaak niet het geval was. Desondanks vonden de enquêtrices dat de respondenten goede informatie naar voren hebben gebracht.

Bijlage 3

Lijst van afkortingen

ADECK	Asociashon Empresa Chiki Korsou
AGV	Afdeling Geestelijke Volksgezondheid
AJZ	Algemeen Juridische Zaken
AKO	Arbeidskrachtenonderzoek
AOV	Algemene Ouderdoms Verzekering
ASINA	Asociashon di Industrialistanan Antiyano
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
BBB	Ban Bario Bek
BNA	Bank van de Nederlandse Antillen
BOO	Build Own Operate
BVO	Beroeps Voorbereidend Onderwijs
BZK	Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
BZV	Bureau Ziektekosten Voorzieningen
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CES	Directoraat voor de Cultureel Educatieve Sector
CVA	Centrum Voorlichting Antillianen
DAZ	Dienst voor Arbeidszorg
DMC	Dutch (Caribbean) Management Consultancy
DEPEZ	Departement van Economische Zaken
DEPOS	Departement voor Ontwikkelingssamenwerking
DEZ	Dienst Economische Zaken
DGCZK	Directoraat Generaal Constitutionele Zaken en Koninkrijksrelaties
DJ&V	Dienst voor Jeugd en Volwassenen Educatie
DOW	Dienst Openbare Werken
DROV	Dienst Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting
DSZ	Dienst Sociale Zaken
DWGHZ	Departement van Welzijn, Gezins-en Humanitaire Zaken
ECLAC	Economic Commission for Latin America and the Caribbean
EGC	Eilandgebied Curaçao
FAJ	Federatie Antilliaanse Jeugdzorg
FECK	Fundashon Empresa Chiki Korsou
FEFFIK	Fundashon pa Edukashon di Fishi i Kapasitashon

FKP	Fundashon Kas Popular
FMA	Fundashon pa Maneho di Adikshon
FUNDOSA	Fundashon Don Sarto
GGD	Geneeskundige- en Gezondheidsdienst
GGI	Gesubsidieerde en Getarifeerde Instellingen
HDI	Human Development Index
HPI	Human Poverty Index
IBRD	Internal Bank for Reconstruction and Development
IDB	International Development Bank
ILO	International Labour Organization
IRUP	Isla Refinry Upgrading Program
JENA	Jeugdfonds Nederlandse Antillen
KABNA	Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken
LBO	Lager Beroepsonderwijs
LTS	Lager Technische Scholing
MAN	Movemento Antia Nobo
MAVO	Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs
MBO	Middelbaar BeroepsOnderwijs
MOB	Maatschappelijk Opbouwwerkers
NAf	Nederlands Antilliaanse gulden
NEI	Nederlands Economisch Instituut
NGO	Niet-Gouvernementele Organisatie
NIP	Nationaal Indicatief Programma
NRI	Natural Resources Institute
ODA	Official Development Assistance
PAR	Partido Antia Restruktura
PBO	Praktisch BeroepsOnderwijs
PP	Pro Paupere
PNP	Partido Nashonal di Pueblo
SEDA	Sentro pa Desaroyo di Hende Muhe
SESNA	Small Enterprises Stimulation Programme for the Netherlands Antilles
SIFMA	Sentro di Informashon i Formashon na Bienestar di Mucha
SMOCK	Subsidiereregeling voor Management Ondersteuning voor Kleinbedrijven
SOAB	Stichting Overheids Accountantsbureau
SOFNA	Stichting OntwikkelingsFonds Nederlandse Antillen
SPD	Speransa pa Deseampleado
SVB	Sociale Verzekerings Bank
TAM	Toekomstplan Antilliaanse Militie

TIS	Toekomst in Samenwerking
UNA	Universiteit Nederlandse Antillen
UNDP	United Nations Development Program
VBC	Vereniging Bedrijfsleven Curaçao
VKC	Vrijwilligers Korps Curaçao
VOMIL	Departement van Volksgezondheid en Milieuhygiëne

Armoedebestrijding op Curaçao

Het overheidsbeleid van het Eilandgebied Curaçao is erop gericht om de participatie van achtergestelden aan de sociaal-economische en sociale ontwikkeling te vergroten.

Op initiatief van Reda Sosial is in het voorjaar 1999 een aanvang gemaakt met de uitvoering van een armoedebestrijdingsonderzoek in vier *pilot*-wijken, en wel in: **Kanga/Dein** (centraal Curaçao); **Soto** (westelijk Curaçao); **Seru Grandi** (oostelijk Curaçao); en **Berg Altena e.o.** (stedelijk centrum). Deze wijken zijn geselecteerd uit 12 wijken in een achterstandspositie (op basis van een aantal geselecteerde sociale variabelen uit censusgegevens van 1992 van het C.B.S.). Bij de keuze van de vier wijken is rekening gehouden met de geografisch spreiding en een aantal pragmatische overwegingen (zoals de aanwezigheid van materiële infrastructuur en een actieve wijkorganisatie), om de uitvoering van de op te starten armoedebestrijdings-programma's in de pilot-fase (dus in de voornoemde vier wijken) te vergemakkelijken.

Er bij dit onderzoek *bewust* niet gekozen om armoedelijnen vast te stellen en het aantal mensen te tellen dat onder die inkomensgrens leeft. Dit onderzoek wordt, conform internationale ontwikkelingen op het gebied van armoedeonderzoek, gekenmerkt door **betrokkenheid en participatie van wijkbewoners**, de zogenaamde "bottom-up"-benadering. Hierbij geven wijkbewoners zelf aan met welke problemen zij geconfronteerd worden. Ook sleutelinformanten en wijkorganisaties hebben inspraak gehad bij het onderzoek.

Het onderzoek geeft een indicatie van de situatie waarin de meest marginale groepen op Curaçao leven. Aan de orde komen hun percepties over armoede en hun beleving van armoede, hun kwetsbaarheid, de institutionele en informatieve beperkingen die zij signaleren, hun overlevingsstrategieën en aspiraties en meest prioritaire behoeften, onderzocht vanuit de wijk en hun inwoners.

De resultaten uit het onderzoek kunnen als *model* dienen voor de implementatie van structurele armoedebestrijdingsprogramma's in de overige achterstandswijken vanwege het algemeen karakter van de problematiek onder de voor het onderzoek geselecteerde doelgroepen, te weten: vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin, drop-outs, tienermoeders, immigranten, werklozen en/of onderstandtrekkers, informele ondernemers, in woningnood verkerenden en verslaafden.

De kernvraag bij dit onderzoek is dus: Welke acties zijn op korte termijn nodig en welke structurele armoedebestrijdingsprogramma's kunnen op effectieve wijze

worden uitgevoerd en hoe?